

**T.C. ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ TASAVVUF ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KAYGUSUZ ABDAL'IN
MESNEVÎ-İ SÂNÎ VE MESNEVÎ SÂLİS'İNDE
TASAVVUF ANLAYIŞI**

Pınar ERSOY ÖZDOĞRU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN**

İstanbul 2020

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI
.....ENSTİTÜSÜ

GENEL BİLGİLER

Öğrenci No	:	
Öğrenci Adı Soyadı	:	
Anabilim Dalı	:	
Tez Danışmanı	:	
Tezin Başlığı	:	

Toplantı Tarihi	:		Saati	:	
-----------------	---	--	-------	---	--

Öğrenci Savunmaya : Geldi

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

Yapılan savunma sınavında adayın tez çalışması başarılı bulunarak **KABUL** edilmesine,
 Yapılan savunma sınavı sonunda tez çalışmasının **DÜZELTİLMESİNE**, düzeltme için adaya ay **EK SÜRE** verilmesine (en fazla 3 ay)
 Yapılan savunma sınavının sonunda tezin **REDDEDİLMESİNE**
 OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU
İle karar verilmiştir.

Savunmada Tezin Başlığı : Değişmedi Değişti

Tezin Yeni Başlığı : Değişmedi

Öğrenci Savunmaya : Gelmedi

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,
 OY BİRLİĞİ İLE REDDEDİLMİŞTİR.

Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan		
Danışman Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

(Tüm durumlarda jüri üyelerinin tez değerlendirme raporları gerekir.)

Sayı No :

Tarih : / / 20

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen ve Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisinin Tez Savunma Sınav Tutanağı ve eklerinin Enstitü Yönetim Kurulunda görüşülmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Not: Bu forma orijinal raporlar (bir nüsha) eklenecektir

.....
Anabilim Dalı Başkanı
(Unvanı, Adı Soyadı, İmza)

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Listesi	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖNSÖZ	vii
1. GİRİŞ	1
1.1 Amaç	1
1.2 Kaygusuz Abdal'ın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	1
1.3 Kapsam ve Yöntem	7
2. KAYGUSUZ ABDAL'IN YAŞADIĞI DÖNEM VE MENSUB OLDUĞU GELENEK	9
2.1 Kaygusuz Abdal'ın Yaşadığı Dönemde Anadolu ve Çevresinde Tasavvuf	9
2.2 Kaygusuz Abdal'ın Menkıbevi ve Tarihi Hayatı	12
2.2.1 Menkıbevi Hayatı	12
2.2.2 Tarihi Hayatı	15
2.3 Kaygusuz Abdal ve Mensub Olduğu Gelenek	17
2.4 Kaygusuz Abdal, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik	24
3. MESNEVÎ-İ SÂNÎ VE MESNEVÎ-İ SÂLÎS'DE TASAVVUFÎ ANA TEMALAR	32
3.1 Mesnevilerde Şeriat Hakikat İlişkisi	35
3.2 Mesnevilerde Tasavvuf Eğitimi: Seyru Sülûk	44
3.2.1 Mürid Mürşid İlişkisi	44
3.2.2 Nefis Terbiyesi	47
3.3 Mesnevilerde İnsan-ı Kamil Anlatımı	53
4. MESNEVÎ-İ SÂNÎ VE MESNEVÎ-İ SÂLÎS'DE TASAVVUFÎ ANA TEMALARIN DAYANDIĞI PERSPEKTİFİN KAYNAĞI	55
4.1 Vahdet-i Vücut	57
4.2 Tevhid	64
4.3 Aşk	71
4.3.1 Aşkın Etkisi ve Boyutları	75
4.3.1.1 Aşk - Sekr	75
4.3.1.2 Aşk-Akıl	77
4.3.1.3 Aşk - Gönül	79
5. SONUÇ	80
KAYNAKLAR	86
Ek-1: MESNEVÎ-SANÎ VE MESNEVÎ SÂLÎS METİNLERİ	94
YEMİN METNİ	145

Kısaltmalar Listesi

AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜB	: Ankara Üniversitesi Basımevi
BÜ	: Boğaziçi Üniversitesi
BB	: Başbakanlık Basımevi
b.	: ibn, bin
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: Editör
h.	: hicrî
haz.	: Hazırlayan
HÜ	: Hacettepe Üniversitesi
Hız.	: Hazret-i
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İst.	: İstanbul
Ktp.	: Kütüphane
Koord.	: Koordinatör
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
nu.	: numara
nşr.	: neşir
s.	: sayfa
ss.	: sayfalar
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi vessellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAE	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
TDEB	: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

terc. : tercüme eden
ts. : tarihsiz
vr. : varak
Yay. : Yayınları
YL : Yüksek Lisans Tezi
Yy : Yüzyıl

ÖZET

Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis adlı mesnevileri daha önce yapılan çalışmalar ile ortaya çıkarılmış, Eski Anadolu Türkçesi ile yazdığı bu eserlerin günümüz Türkçesine çevrilerek dil özellikleri ortaya konmuştur. Bu tezin amacı bu mesneviler ana ekseninde, Kaygusuz'un hayatını, mensubu olduğu geleneği ve diğer eserlerini de dikkate alarak Kaygusuz Abdal'ın dini tasavvufi çizgideki gerçek kimliğini belirlemektir.

Anadolu ve yakın coğrafyanın tasavvuf anlayışını derinden etkileyen bu şahsın menkıbevi ve tarihi hayatı bugüne kadar yapılan çalışmalar titizlikle incelenerek aktarılmış, şeyhi ve bağlı olduğu gelenek ortaya konmuştur.

Kaygusuz'un hayatı ve geleneği unutulmadan başka bir deyişle eser müellifinden koparılmadan mesnevilerde geçen ana kavramlar tespit edilerek tasavvuf perspektifinden açıklanmış, O'nun bu kavramları temellendirdiği tasavvufi unsurlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdal, Şariat-Hakikat, Mürid-Mürşid, Nefs, İnsan-ı Kamil, Vahdet-i Vücut, Tevhid, Aşk

ERSOY ÖZDOĞRU, Pınar, Yüksek Lisans, İstanbul, 2020

SUFISTIC UNDERSTANDING (PERSPECTIVE) IN MESNEVÎ-İ SÂNÎ AND
MESNEVÎ-İ SÂLÎS OF KAYGUSUZ ABDAL

ABSTRACT

Both Mesnevii Sani and Mesnevii Sâlis written in old Anatolian Turkish by Kaygusuz Abdal have been studied and translated to contemporary Turkish previously with revealing specific language features. The purpose of this thesis is to define the true identity of Kaygusuz Abdal in the religious mystical line while considering his life, the tradition he followed and his other works in the main axis of these mesnevis.

The anecdotal and historical life of this important figure who deeply influenced the Sufi understanding of Anatolia and the nearby geography has been carefully examined by the studies carried out up to date, and his sheikh and the tradition which he was connected have been revealed.

Keeping Kaygusuz's life and tradition in mind, the fundamental concepts in his mesnevis were identified and explained from the sufi perspective, and the main sufistic elements which he grounded these concepts were examined.

KeyWords: Kaygusuz Abdal, Shari'a- Haqiqqa, Murid- Murshid, Nafs, İnsan-ı Kamil, Wahdet-i Wujd, Tawhid, Ishq (ashq)

TEŞEKKÜR

Benim için insanlık âlemi büyük bir duvarı hep birlikte örmekte, herkes elindeki tuğlayı ancak bir önce koyulmuş bir tuğlanın üstüne koyabilmektedir. Tüm çalışmalar önden gelenlerin hasatları olurken, aynı zamanda sonradan gelenler için de tarlalara yeni tohumlar atılmaktadır. Öncelikle bu medeniyet inşasında bizden önce gelip duvarı bu noktaya getirenlere, hasat yapabileceğimiz tohumları ekenlere ve bizden sonra gelip tuğlalarımızın üzerine tuğla koyup bir yandan kendi hasatlarını yaparken bir yandan da sonrakiler için tohumları atacak olanlara teşekkür, borcumun olsa olsa sadece ufak bir kısmıdır.

Ailemden gelen Bektaşî-Rufai geleneğime rağmen daha önce tanımadığım Kaygusuz Abdal ile beni tanıştıran, Mühendislik formasyonumla katıldığım Tasavvuf Edebiyatı Yüksek Lisans Programında akademik geçmiş farklılığımın yarattığı eksiklikleri engin bilgisi, alakası ve her şeyden önemlisi bir medeniyet inşası için insan yetiştirmenin önemi konusunda bilgiyi bilgeliğe dönüştürmüş üslubuyla bu tezin her kelimesinde emeği olan hocam ve danışmanım Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN'e kalbi, hâlis teşekkürlerimi sunarım.

Uyur iken uyandıran, başka bir âlemin zevkini tattıran, sitemimi aşk'a çeviren iki gözümün nuru hocam Cemalnur SARGUT'a hem şahsım için hem de bu enstitünün açılmasındaki liderliğinden dolayı tüm enstitü öğrencileri için teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda Enstitümüzün başkanı Prof. Dr. Elif ERHAN hocamıza enstitümüzün bugünlere gelmesindeki büyük katkıları için ne kadar teşekkür etsem az olacaktır.

Beni sadece bu dünyaya getirmekle kalmayıp her an, her koşulda elini birdaim üzerinden çekmemiş, varlığıyla hayatıma lütuf sunan annem Perihan Ersoy'a, varlığıyla öğrettiğinden çok daha fazlasını gidişiyle öğreten adının ehli babam Hüseyin Kemal Ersoy'a, hayat arkadaşım, yoldaşım, sevdiğim en büyük destekçim eşim Emrah Fahri Özdoğru'ya, akademik çalışma azmine, fikir dünyasının derinliğine ve kritik düşünme yeteneğine hayran olduğum biricik ablam Sanem Ömürlü'ye, fütüvvet ehli dostum Ebru Arslan'a çok teşekkür ederim ve hayatımdaki rollerinden dolayı Rabb'ime şükürlerimi sunarım.

ÖNSÖZ

Yönetim danışmanlığı alanında uzun yıllardır çalışan, birçok yerli ve yabancı, yerel ve çok uluslu firmanın yönetim kurullarına danışmanlık yapan biri olarak hem iş hayatında hem de özel hayatta gözlemlediğim insan davranışlarındaki bazı tipik meseleleri ve bunların toplumlara yansımaları üzerine sürekli düşündüm. Bu konuda yaptığım tefekkürler beni yeni sorularla karşı karşıya getirdi. Danışman olarak karşılaştığımız neredeyse tüm teknik gibi gözükten meselelerin özünde asıl anlaşılması, çözülmesi ve bir ileri evreye taşınması gerekenin “insan” olması acaba bir tesadüf olabilir miydi? Ya da ben bir yanılığın içinde olabilir miydim? Bireyin gelişip dönüşmesi ile toplumların gelişip dönüşmeleri hangi düzlemde ele alınsa acaba daha doğru bir yaklaşım olabilirdi? Belki de ne birey ne de toplum! tek dönüşmesi gereken bu satırları yazanın kendisi idi, bu mümkün olabilir miydi?

Yukarıda bana ait olarak dile getirdiğim ancak aslında günümüz dünyasında birçok kişinin farklı kelimelerle ve farklı anlam düzlemlerinde düşündükleri bu soruların cevaplarını aramaya çalıştım. Bu çalışmalarım sırasında kendi çalışma hayatımla da ilgili psikoloji alanında pek çok yayını, davranışsal sinirbilimi çalışmalarını, sosyoloji alanında makaleleri, kişisel gelişim kitaplarını ve pek çok insanı ve insandan hareketle toplumu anlama çalışmalarını içeren yeni teorileri okudum. Türkiye’de ve dünyada farklı başlıklar altında birçok eğitime, seminere, atölye çalışmalarına katılma fırsatı yakaladım. Tüm bu çalışmalar bende, soruların yaratıldığı düzlemden cevaplara ulaşamayacağı kanaati oluşturarak beni daha kapsayıcı bir bakış açısına ihtiyaç duyulan farklı bir düzlem arama ihtiyacına sevketti.

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki bu düzlemi bulmuş değilim ama yeni düzlemin “bulmak”tan çok “olmak” ile ilgili olduğuna dair derin bir sezgi taşımaktayım. Hatta benim konumum göz önüne alındığında belki de “yolda olmak” şeklinde dahi olabilir. Bu noktada yolumu aydınlatacak, ihtiyaç duyduğum ışık, asırlar öncesinden bu topraklarda yaşanmış fakat bir şekilde hazinenin üstünde uyurcasına unuttuğumuz, varoluşsal bir boyut ve onun bilme biçiminde sırlanmış olabilir.

Aslında çok derin, çok karmaşık ve belki de yüksek felsefe ve edebiyat içermesi gereken bu hazine bu toprakları mayalayabildiğine göre belki de zamanında çok basit, çok yalın şekilde anlatılmış bu toprakların adeta genlerine işlenmiştir.

İşte bu çalışma “olmak” düzleminin bizler için “yolda olmak” kısmının varoluşsal boyutunu ve onun kendine has bilme biçimini en yalın ve “bast” ın basitliği ile anlatan Kaygusuz Abdal’ın asırlar öncesinden verdiği cevaplara dair olduğu kadar benim bu cevapları duyuş, kavrayış ve kendi yolculuğuma yansıtışımla da sınırlıdır.

Hocam Prof Dr. Reşat Öngören ile tez konumu kararlaştırıp Anadolu ve yakın coğrafyasında tasavvufi açıdan derin iz bırakmış bir büyük mutasavvıf “Kaygusuz Abdal’ın” Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis’ini tasavvuf zemininde inceleyip eserden müellife adım adım bir patika oluştururken bu çalışmanın yukarıdaki soruların cevapları için yolumu aydınlatacağı, başlangıç noktasında çok da düşünmediğim bir durumdu.

Çalışmamıza Mesnevilerin nüshalarının bir araştırmasını yaparak başladık. Mesnevilerin en eski nüshası Berlin olmak üzere beş nüshası vardı. Nüshaların beyit sayıları birbirinden farklılıklar göstermekteydi. Ömer Faruk Teber tarafından 2018 yılında bu nüshalar incelenip beyit sayısı, yazım tarihleri, nüshaların akrabalıkları gibi özellikleri ile ilgili çalışılma yayınlanmıştı. Bizim çalışmamızda temel aldığımız mesneviler, Mehmet Fatih Uzun’un 2015 yılında Berlin Staatsbibliothek nüshasına göre çevirerek latin alfabesine aktardığı ve bu nüshada bulunmayan beyitleri diğer nüshalardan ekleyerek 766 beyite ulaştırdığı yüksek lisans tezinde yer alan beyitlerdir. Uzun’un çalışmasında eserin imla ve ses özellikleri örneklerle anlatıp incelenmiş, metinde geçen kelimelerin anlamları verilmişti.

İlk etapta nüshaların analiz edilerek, en eski ve beyit sayısı en doğru olan nüshanın seçilmesi eksik beyitlerin farklı nüshalardan tamamlanmış olması ve karşılaştırmalı bir şekilde günümüz harflerine çevrilmiş olması bizim çalışmamız açısından oldukça kritik ve destekleyici olduğunu belirtmemiz gerekir. Lakin tasavvufun kendine has terminolojisi, metaforik anlatımı, bir mertebeden diğer bir mertebeye konuşurken ortaya çıkan anlam katmanları ve konunun kendisinin paradoksal olmasına bir de metindeki eski Türkçe kelimeleri eklediğimizde “anlatılmak

istenilenin tam anlaşılması”nın oldukça zorlayıcı bir hale büründüğünü açıkça ifade etmemiz gerekir. Kaldı ki bu denkleme çok önemli bir parametre olan okuyucunun kendi bilgi ve bilinç seviyesini katmadığımızı da hatırlatmak isteriz. Tüm bu parametrelerin çalışmamıza etkisini ihmal edebileceğimiz farazi bir durum düşünssek bile acaba Kaygusuz’un ne demek istediğini onun kim olduğunu anlamadan anlayabilir miyiz?

İşte çalışmamızı yukarıda tarif edilen bu zorlukları aşmaya yönelik olarak yapılandırdığımızda tezimizi üçlü bir sacayağına oturtmaya karar verdik. İlk önce Kaygusuz Abdal’ın hakkında bugüne kadar yapılan çalışmaları toparlayarak menkıbevi hayatı ve tarihi hayatını doğru okumaya çalıştık. Hiçbir kişi ve konu onu oluşturan bağlamdan kopararak incelenemeyeceği için Kaygusuz’un yaşadığı dönemde Anadolu ve yakın coğrafyasındaki tasavvuf hareketlerini, Kaygusuz’un Şeyhi Abdal Musa’yı ve bağlı oldukları geleneği öncelikle doğru tespit etmeye çalıştık.

Bu çalışmalarımız devam ederken tezimizin ikinci sacayağı olan tasavvufi konuları çıkarabilmek için 766 beyiti defalarca okuduk. Kaygusuz mesnevilerinde dağınık olarak bir çok tasavvufi konudan bahsettiği ve konu geçişleri sırasında anlam bağı kurmadığı için beyitleri ana konulara ayırıp grupladık. Anlam akışı olan beyitleri ard arda getirmek suretiyle Kaygusuz’un işlediği tasavvufi konulardaki anlatım bütünlüğünü sağlamaya çalıştık. Az da olsa anlamda kopukluk olduğunu düşündüğümüz durumlarda gerekli bağlantıları Kaygusuz’un diğer eserlerine müracaatla tamamlamaya çalıştık. Bu kısımda tasavvuf sözlükleri ve klasikleri bizim için ana kaynakları oluşturdu.

Tezin üçüncü belki de en kritik ayaklarında biri Kaygusuz’un bu tasavvuf konularına yaklaşımını belirleyen ana unsurları tespit edebilmektir. Kaygusuz’un tasavvuf anlayışını inşa ettiği temeli, başka bir deyişle ve mecazi bir anlatımla kendi işlemcisinin işletim sistemini anlayıp örneklerle aktarabilmektir ki belki de tezimizin bizi en çok zorlayan kısmı bu oldu. Bu kısmı anlatılabilir kılmak için anlamlı şekilde üç kısma ayırmamız gerekti. Kaygusuz’da Vahdet-i vücud anlayışı, tevhid nazarı ve aşk idraki. Varlığın birliğinden hareketle cevherinde bölünemez olan bu konuları , büyük mutasavvıfların eserlerine dayanarak açıklamaya çalıştık.

Çalışmamız sırasında her bir sacayağının kendi içinde yaptığımız çalışma diğer kısımlardaki içeriği de etkiledi, geliştirdi ve değiştirdi. Tezimizin ana hatları ortaya çıktıkça Kaygusuz'un tasavvuf anlayışı ortaya çıkmaya başladı. Kaygusuz'un tasavvuf anlayışı netleştiği ölçüde mesnevideki tasavvufi konular anlam kazandı ve tüm bunlar onun aslında nasıl bir gelenekten gelebileceği noktasında bize daha çok fikir verdi ve bu geribesleme döngüsü çalışmamız boyunca kendisini yenileyerek devam etti.

Bu süreçte tez konusunda bağımsız yaşadığımız majör bir zorluk ise Covid-19 salgını nedeniyle kütüphanelere erişim problemydi. Okulumuz kütüphanesi aracılığıyla dahi ihtiyaç duyulan kaynakları bulmakta oldukça zorluk çektik. Kaynaklarla ilgili bir diğer zorluk ise maalesef dil problemi idi. Umut ediyorum ki bir sonraki tez çalışmamda birçok referansımı birinci kaynaktan verebilecek kadar dil problemini aşmış olurum.

Sonuç olarak bu tez bir akademik çalışma olması sebebi ile belirli kurallar ve kaideler çerçevesinde yazılmış olsa da aslında tüm bu süreçte Kaygusuz'un tasavvuf çizgisini anlamının yanında benim için “insan olma yolunda” bana tuttuğu ışıktan ibarettir. Tezin başındaki kişi ile sonundaki kişinin aynı olmaması en büyük dileğimdir. Son olarak inancımız odur ki tasavvufi gelenekte Allah dostları anlaşılma, dilerlerse dilediklerine, diledikleri zaman ve şekilde kendilerini anlatırlar. Beni kendisiyle meşgul edene şükürler olsun...

1. GİRİŞ

1.1 Amaç

Bu çalışmanın amacı Anadolu ve yakın coğrafyanın tasavvuf anlayışını derinden etkileyen Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis adlı mesnevileri çerçevesinde tasavvuf anlayışının incelenmesi, mesnevilerde geçen ana tasavvufi kavramların, sembollerin açıklanması ve diğer eserlerini de dikkate alarak Kaygusuz Abdal'ın dini tasavvufi çizgideki gerçek kimliğinin belirlenmesidir. Kaygusuz Abdal'ın Mesnevileri (Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis) daha önce yapılan çalışmalar ile ortaya çıkarılmış Eski Anadolu Türkçesi ile yazdığı bu eserlerin günümüz Türkçesine çevrilerek dil özellikleri ortaya konmuştur. Bu çalışmada ise eserler tasavvufi perspektiften incelenerek açıklanacak ve eserden yola çıkarak eser sahibinin tasavvuf çizgisinin daha iyi tanınması sağlanacaktır.

1.2 Kaygusuz Abdal'ın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kaygusuz Abdal mesnevilerinde (Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis) farklı tasavvufi konulara değinmiş, değindiği konuları belirli bir konu akışı ile kâleme almamıştır. Mürşid'in gerekliliğinden bahsettiği bir beyitini az yemeği tavsiye ettiği başka bir beyiti takip ederken o beyitteki aşk ile gönül aynasını silmenin gerekliliği şeklide bir beyit takip edebilmektedir. Ayrıca tezin içinde detaylı şekilde değinilecek olan kelimeleri farklı anlam katmanlarında sembolik bir dil içinde kullanmasından dolayı onun mesnevilerindeki tasavvuf anlayışının tam olarak anlaşılması için yazdığı diğer eserler de incelenmelidir. Kendisinin eserleri ve bunlar hakkında yapılan çalışmalar kısaca şöyledir:

Manzum eserlerinin ilki *Divan*'dır. Kaygusuz'un mürettep bir divanı yoktur. Berlin Staatsbibliothek'teki nüshada 130 kadar şiiri "divan" başlığı altında verilmiştir. Abdurrahman Güzel, Kaygusuz'un "*Dolabnâme*" adlı kasidesi, iki terciibent, iki terkebent, iki müstezat ve "*Salâtnâme*" adlı koşmasını divan içinde değerlendirmek gerekir der. Kaygusuz birçok eserinde olduğu gibi burada da vahdet, tevhid, aşk, gönül, edep...gibi tasavvufi konuları işler. "*Dolâbname*" kesilerek su dolabı haline getirilmiş bir ağacın kendisine sorulan soru ile Felek'in başına açtığı işleri anlatması¹ ve aslî vatanına özlemini dile getirdiği Yunus

¹ Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1981), 105.

Emre'nin de dahil olduğu Dolâbname geleneğinin bir örneğidir. “*Salâtnâme*” ise kendisini namaz kılmadığı yönünde sorgulayan kadılara yönelik namaz hakkında bir takım şekil şart bilgilerinin yer aldığı koşmadır.²

Kaygusuz'un diğeri bir mesnevisi *Gülistân*'dır ve yayımlanmamıştır. Ankara Milli Kütüphane'de 1560 ve 2204 beyitlik iki yazma ile Berlin Staatsbibliothek'de sonunda eserin 3700 beyitlik olduğu yazan fakat baş kısmı eksik olduğu için sadece 2140 beyit bulunan bir nüsha kayıtlıdır. Bu eserde lâ-mekân'dan başlayarak Hakikat-i Muhammed'i, felekler, kâinat ve dünyanın zuhura gelişini kulun yaratılmasından sonra Allah'a inanan ilk insan Âdem'in yaratılışı, Âdem'in cennetten çıkarılarak Şam'a gelişi burada geçirdiği zaman ve Havva'yı aramak için yola çıkışı, Allah'ın Âdem'i bağışlaması ile Âdem'in Allah'a ayna oluşu daha sonra sırasıyla diğeri Peygamberler, Şit, Nuh, İbrahim, Musa, Davut, İsa ve Hz. Muhammed ile nübüvvetin sona erişini ve velayet devrinin başlamasını anlatır. Bu velilerin oluşturduğu erkanın ise dervişlerde saklı olduğu mesnevinin giriş kısmında anlatılarak “devir” anlayışı işlenir. Mesnevinin geri kalan kısmında ise tasavvufi konular sade, nasihat şeklinde anlatılır.³

Kaygusuz'un *Mesnevî-i Evvel* adlı eseri Abdurrahman Güzel tarafından “*Birinci Mesnevi*” diye adlandırılır. Bu mesnevinin sekiz nüshasının dördünde ismi “*Mesnevî-i Baba Kaygusuz*” olarak geçer. Genel anlamıyla tasavvufi konuların işlendiği Mesnevi 1033 beyittir ve Zeynep Oktay tarafından çalışılmıştır. Çalışmada incelenen sekiz nüsha arasından üç nüsha seçilmiş, eserin tüm nüshaları tavsif edilmiş ve seçilen üç nüsha arasındaki akrabalıklar tesbit edilmiştir. Oktay çalışmasına Kaygusuz'un kullandığı dili mistik dil olarak nitelendirerek bu dilin tecellinin yapısı olan ikili-paradoksal yapıyı anlatmada gerekliliğini tarifleyerek başlar, bu bölümü “*Velinin sözü: anlatılmaz anlatmak*” olarak isimlendirir ve mesnevi'nin ana konusunu oluşturan Kaygusuz'un vahdet-i vücud anlayışını nasıl işlediğini ortaya çıkarır.⁴

² Age, 106.

³ Age. 107-108.

⁴ Zeynep Oktay, *Mesnevi-i Baba Kaygusuz*, (İstanbul: BÜ YL, 2010)

Kaygusuz'un *Gevhernâme* adlı mesnevisinin en uzun neşri Abdurrahman Güzel'in *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*'nde bulunmaktadır ve 70 beyittir. Güzel Topkapı ve Süleymaniye Kütüphanelerindeki iki nüsha üzerinden eseri incelemiştir. Konusu «gevher» olarak adlandırılan Hakikat-i Muhammedi'dir. Derya, katre, gevher, sedef gibi çeşitli semboller üzerinden varlığın birliğini anlatır. Hz. Peygamber'in nazarı lütfu ile eseri nazmettiğini söyleyen Kaygusuz, tevazu tavsiye ederek eseri bitirir.⁵

Minbernâme adlı eseri Abdurrahman Güzel tarafından *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*'nde yayımlanmıştır ve 61 beyittir. Kaygusuz akıl ile Hakk'ı buldum diyerek minbere çıkanlara seslenir. Üzerinde durduğu en önemli konu hâl olmadan söylenen sözün bir değerinin olmadığıdır. Dünya kaygısında, birbirlerinin ayıbını gözeten, şöhret peşinde olanların fitneye düşeceğini söyleyerek uyarılarda bulunur ve söz ile Hakk'ı bulmak mümkün olsaydı fakihler Arşa çıkardı diyerek hâl ehli olmaya insanları davet eder.⁶

Manzum eserlerinin yanında çalışılan mensur eserlerinden biri *Budalanâme*'dir. "Bu kitaba delîl-i budalâ ve defter-i âşık ve siyer-i sâdık derler" ifadesiyle başlayan eserin adı yazma nüshalarının çoğunda Budalanâme şeklinde kaydedilmiştir. Eserin altı adet farklı büyüklük ve yazım şeklinde nüshası⁷ üç adet tenkitsiz neşri mevcut ve Arapça çevirisi vardır. Sembolik bir dil ve lirik bir ifadeyle Allah'ın yalın akıl ile bilinmeyeceği, kalp gözü kapalı olanların ahirette kör olacaklarını söyler. İnsanı yeryüzünde iki direkli şehre benzeten Kaygusuz bu şehre girilmeden Allah'ın bilinmeyeceğini buna da "mantıku't tayr" denildiğini ve akl-ı meâş ile bilinmesinin mümkün olduğundan bahseden eser Bilal Yücel tarafından "*Kaygusuz Abdal'ın Budalanâme*"si adlı makalesinde ve Abdurrahman Güzel tarafından *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*'nde yayımlanmıştır.⁸

⁵ Güzel, Kaygusuz Abdal, 119.

⁶ Age. 120.

⁷ Ömer Faruk Teber, "Kaygusuz Abdal Alâeddîn Gaybî ve Yazma Koleksiyonlarındaki Eserleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, XI:61, 1245-1251.

⁸ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri* (Ankara: KTB, 1983), 49-47.

Bir diğ er mensur eseri *Kitâb-ı Maglata*'dır (Miglâte). Miglâte kelimesi “İsabet kaydeden ok” anlamına Maglata kelimesi ise “birini ş aşkırtmak için söylenen saçma sapan zihin karıştı rıcı söz” anlamına gelmektedir.⁹ Bir derviş in rüyaları üzerine kurulan eser Budalanâme'nin sonunda anlatılan rüya ile baş lar. Derviş rüyasındaki şeyhin şeytan olduğunu anlayınca ondan kaç ar. Bir baş ka rüyasında aş k pazarına girer, buranın sultanının Hz. Peygamber olduğunu görür. Allah'ın bu cihanı yaratmak istediğ inde önce Hz. Muhammed'in nurunu ve ruhunu, onun nurundan da Hz. Ali'nin nurunu ve ruhunu yarattığ ını, ikisinin nurunu bir kandile koyduğ unu, bütün âlemlerin bu nurun yanmasıyla vücud bulduğ unu ileri sürer. Derviş Hz. Ali'ye mürid olur. Bütün peygamberlerin ve evliyanın Hz. Ali'ye muhabbet ettiğ ini söyler ve diğ er bütün peygamberlerle ilgili rüyalarını anlatır. Kısaca bu eser bir derviş in teferrücünü, yani manevi yolculuğ unu konu almaktadır. Derviş her uyuyup uyanışında kendisinden başkasının olmadığını fark ederek “varlığ ın birliğ ini” anlatır. Abdurrahman Güzel tarafından *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri* adlı kitabın içinde yer almaktadır.¹⁰

Kaygusuz'un bir diğ er mensur eseri insan bedenini konu aldığ ı *Vücutnâme*'sidir. Mü'minûn sûresinin insanın ana rahmine düşmesinden bahseden 12-14. Âyetleriyle baş layan eserde insan bedenindeki çeş itli öğelerle yedi gezegenin, on iki burcun, insanın zâhirî ve bâtinî duygularının, ruhun, nefsin, dört büyük meleğ in, nâsût, melekût, ceberût ve lâhût âlemlerinin, on sekiz bin âlemin hakikatleri kısa tanımlarla anlatır, âdem (insan) adlı bu şehri bilmek isteyeninin insân-ı kâmile baş vurması gerektiğ i belirtir. İnsan vücudunun çeş itli organ ve uzuvları Arap

⁹ Zeynep Oktay doktora tezinde Güzel'in neş ri için birden fazla nüsha kullandığ ını ama varyant göstermediğ ini Yücel'in ise 1262 (1846) tarihli bir nüsha kullandığ ını, metnin transkripsiyonlu olduğunu ve iki metin arasında büyük farklılıklar olduğunu belirtir. Bilal Yücel eserin ismini “Kitâbu Maglata” diye okurken Güzel Berlin Staatsbibliothek'teki nüshasından eserin ismini “Kitâb-ı Miglâte” olarak okur. Zeynep Oktay Kaygusuz'un ş ahiyelerine ve eserin konusuna dikkat çekerek “maglata” isminin daha doğru olacağ ını belirtir. Ayrıca Mesnevî-i Baba Kaygusuz'da “maglata” sözcüğ ünün esri tanımlamak için kullanıldığ ını belirtir.

Maglata dimiş bunı hoş söylemiş
Bir nice sözler beyânun eylemiş (1031)

Oktay Berlin nüshasının imlasının oldukça bozuk olduğunu belirtir. Bu nedenle Güzel'in yaptığ ı “miglate” okumasının “maglata” sözcüğ ünün yazımı olduğunu söyler. (Oktay, Mesnevî-i Baba Kaygusuz, s. 25).

¹⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, 1983, 75-82.

alfabesindeki harflere benzetilmektedir. Bunun yanı sıra eserde çeşitli tasavvufi konular didaktik bir üslupta anlatılmaktadır. Bu eser de yukarıda adı geçen kitabın içinde yayımlanmıştır.¹¹ Ayrıca, eser Rahime Öz tarafından “Kaygusuz Abdal’ın *Vücutnâme* adlı Eserinin Tasavvufi Tahlili” başlıklı tezinde akademik olarak incelenmiştir.¹²

Dilgüşâ, Kaygusuz’un manzum ve mensur olarak karışık yazdığı eserlerindedir. Abdurrahman Güzel tarafından neşredilen ve Farsça bölümler de içeren eser Mesnevi tarzında 168 beyitlik bir şiirle başlayıp mensur olarak devam eder. Eserin manzum kısımları 578 beyittir. Güzel Dilgüşâ ve Saraynâme metinlerini hazırlarken üç nüsha kullanmıştır. Vahdet-i vücûdun anlatıldığı kitabın sonunda Kaygusuz nefsi bilme konusunda birkaç söz söylediğini, âlim ve velî olmadığını, ibadet ve keramet bilmediğini ifade etmektedir.¹³

Manzum ve mensur olarak karışık yazdığı diğer bir eseri de *Saraynâme*’dir. Eser Allah’a yalvararak başlar, sonra düyanın bir saraya benzetildiğini sarayın süsüne kanmamak, ona bağlanmamak ve sarayın padişahının Allah olduğunu unutmamak gerektiğini söyler. Bu eserde diğerleri gibi Abdurrahman Güzel tarafından neşredilmiştir¹⁴. Eyüb Baş tarafından 2018 yılında “*Kaygusuz Abdal’da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme’sindeki Anlatılara Göre)*” adlı makale ile metin üzerinde çalışılmıştır.¹⁵

Tezimizde detaylı olarak inceleyeceğimiz Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis’e çalışma boyunca “Mesneviler” denilecektir ve Mehmet Fatih Uzun’un çalışmasıyla günümüz Türkçesine kazandırılan nüsha kullanılacaktır.

¹¹ Age. 135-152.

¹² Öz, *Kaygusuz Abdal’ın Vücutnâme adlı Eserinin Tasavvufi Tahlili* (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).

¹³ Kaygusuz’un buradaki sözleri birçok eserinde bahsettiği melamet ehli olması nazar-ı dikkate alınarak okunmalıdır.

¹⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*, 1983.

¹⁵ Baş, *Kaygusuz Abdal’da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme’sindeki Anlatılara Göre)* (Ankara, Dergipark: Kâlemname, 2018), sayı3, 6:12-43.

Mesnevilerin en eski nüshası Berlin olmak üzere 5 nüshası vardır, nüshaların birbirlerinden beyit sayıları farklılıkları Ömer Faruk Teber tarafından 2018 yılında çalışılmıştır¹⁶. Mesnevî-i Sâni'nin Berlin nüshasında başlık olarak “güççük mesnevî” yazmaktadır. En eski ikinci nüshası olan Milli Kütüphane'de “ikinci mesnevî” adıyla geçmektedir. Abdurrahman Güzel bu mesnevinin 388 beyit Mesnevî-i Sâlis'in de 367 beyit olduğunu söyler¹⁷. Uzun'nun mevcut 5 nüsha üzerinde yaptığı çalışmalardan tespit ettiği beyit sayısı Mesnevî-i Sâni için ve 396 Mesnevî-i Sâlis için 370'tir. Uzun tarafından Berlin Staatsbibliothek nüshasına göre çevirilerek yazı alfabesine aktarılmış bu nüshada bulunmayan beyitler ise diğer nüshalardan eklenerek yapılan çalışmanın dipnotlarında gösterilmiştir. Uzun çalışmasında eserin nüshalarını tanıtmış, eserin imla ve ses özelliklerini örneklerle anlatmıştır, metinde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir.¹⁸

Mesneviler konu bakımından Mesnevî-i Baba Kaygusuz ile benzerlikler gösterir. Tek bir hikâye etrafında toplanmadan çeşitli tasavvufi konular işlenir. Varlık âlemini Tevhid'e çağırırken birçok şahsiyetten örnek verir, tasavvufî eserlerde oldukça sık rastlanan çeşitli metaforlar kullanır, hayvan ve yemek adlarından benzetmeler yapar. Çalışmamızda daha önceki çalışmalarda ele alınmayan Kaygusuz'un tasavvuf anlayışının temelini oluşturan Vahdet-i Vücut yaklaşımı ile Şeriat- Hakikat ilişkisi, Mürid -Mürşid ilişkisi, Nefis ve Nefis Terbiyesi konuları ile bu konulara yaklaşımını belirleyen tasavvuf anlayışının ana unsurları incelenecektir. Konular metnin içinde belirli bir akış ve gruplandırma şeklinde bulunmamaktadır. Bu nedenle metin içinde örnek verilen beyitler Mesnevilerde ardışık olarak yer almamaktadır. Mesnevilerin içine dağılmış olarak bulunan konular tarafımızdan anlam bağlantılarına göre ard arda getirilerek yazılmıştır. Bu nedenle örneklerde beyit sırası numaraya göre değil anlam akışına göre yer alacaktır.

¹⁶ Teber, *Kaygusuz Abdal Alâeddîn Gaybî ve Yazma Koleksiyonlarındaki Eserleri*, 2018, 11:61, 1245-1251.

¹⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, 1981,118.

¹⁸ Uzun, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'i*, (T.C. M.Ü. TAE. YLT. 2015)

Her iki Mesnevi de aruz vezinlerinden bahr-i hezec ile yazılmıştır. Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'in tespit edilen 5 nüshasının 4'ü yurt içi ve 1'i yurt dışındadır. Beyit sayılarındaki farklılıklar aşağıda belirtilen nüshalarda açıkça görülmektedir.

Berlin – Staatsbibliothek, Ms. or. Oct. 4044 (B Nüshası) nüshasında Mesnevî-i Sâni 394 beyit ve Mesnevî-i Sâlis 368 beyittir.

Ankara- Milli Kütüphane 06 Hk 645 (M Nüshası) nüshasında Mesnevî-i Sâni 395 beyit ve Mesnevî-i Sâlis 370 beyittir.

İstanbul- Süleymaniye Kütüphanesi Haşim Paşa 00019 (S Nüshası) nüshasında Mesnevî-i Sâni 394 beyit ve Mesnevî-i Sâlis 368 beyittir.

İstanbul Millet Kütüphanesi AE Manzum 797 (AE Nüshası) nüshasında Mesnevî-i Sâni 328 ve Mesnevî-i Sâlis 369 beyittir. AE nüshasında nüshasında Mesnevî-i Sâni'nin başından 40 beyit eksiktir.

Ankara- Milli Kütüphane Hk 167 (AÖ Nüshası) nüshasında Mesnevî-i Sâni 387 ve Mesnevî-i Sâlis 367 beyittir.

Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis' bu nüshaları arasında en erken istinsah tarihli nüshası H.907 (1501/1502) tarihiyle Berlin – Staatsbibliothek, Ms. or. Oct. 4044 (B Nüshası)'dır¹⁹.

1.3 Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmada ilk önce Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönemde Anadolu ve yakın coğrafyasında tasavvuf anlayışı ve Kaygusuz'un mensubu olduğu tarikat incelenecektir. Geleneğin sürekliliği esassından yola çıkılarak tarikatın devamı olduğu geleneklerin, pirinin ve Kaygusuz Abdal'ın Şeyhi Abdal Musa ile karşılaşması ile tarikata girişi ele alınacaktır. Kaygusuz Abdal döneminde tarikatın genel erkanı ve tasavvuf konularına yaklaşımları çalışılarak mesnevilerinin analiz

¹⁹ Teber, *Kaygusuz Abdal Alâeddîn Gaybî ve Yazma Koleksiyonlarındaki Eserleri*, 2018, 11:61, 1245-1251; Uzun, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'i*, (T.C. M.Ü. TAE. YLT. 2015)

çerçevesi müellifin eserleri ve bu eserler üzerinde yapılan çalışmalar da incelenerek oluşturulacaktır.

2. KAYGUSUZ ABDAL'IN YAŞADIĞI DÖNEM VE MENSUB OLDUĞU GELENEK

2.1 Kaygusuz Abdal'ın Yaşadığı Dönemde Anadolu ve Çevresinde Tasavvuf

Kaygusuz'un yaşadığı dönemde Anadolu'daki tasavvuf düşüncesini tam olarak anlayabilmek için XIII. yy'da Anadolu'da ve yakın coğrafyadaki siyasi ve kültürel antropolojik olaylara daha yakından bakmak gerekir. Selçuklular'ın hem en güçlü hem de yıkılış dönemini bir arada taşıyan XIII. yy, Moğol istilalarının da yoğun olduğu dönemdir.

Edebiyat tarihçisi Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Türklerin İslamlaşması konusunda XI ile XIII. yy arasında Horasan ve Maverâünnehir'de İslam'a giren Türkler'in deneyimlerinin kendilerinden sonraki bütün Türkler, özellikle de Batı Türkleri üzerinde belirleyici olduğunu düşünür. Böyle bir çerçeve Orta Asya özellikle de Horasan'ı Anadolu'nun İslamlaşmasında temel eksene oturtur. Köprülü'ye göre Türklerin İslama girişi daha çok İslam öncesi Türk kam-ozanlarına benzeyen mutasavvıf babalar-atalar eliyle olmuştur. İslam anlayışı çok da derin olmayan bu şaman babalar halkın anlayabileceği sade bir biçimde tasavvufi bir İslam anlayışı sunarak bu konar-göçerleri müslümanlaştırmayı başarmışlardır. Muhakkakki henüz yeni dine ait bilgisi tam oturmamış bu babaların arasında derin bilgi kaynağından beslenmiş gerçek mutasavvıflar da bulunmaktadır. Belki de bu nedenledir ki Köprülü'nün yukarıda zikrettiğimiz eserinin ilk yarısı Ahmed Yesevi ikinci yarısı ise Yunus Emre odaklıdır. Ancak Köprülü bu iki mutasavvıfın fikirlerinden çok tasavvufi İslamı “basit ve milli bir şekilde”, yani halkın anlayacağı bir dille ifade etmiş olmalarıyla ilgilenir.²⁰

Anadolu'da İslamiyet adlı eserinde Köprülü, tarihi kaynaklarda sıkça geçen “Horasan Erenleri” deyimine de değinir, bunun “Horasan'dan gelme dervişler anlamında değil “Melametiye meslekinde sufiler” olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Anadolu'ya daha ilk Selçuklu zamanlarından başlayarak her çeşit sufünün

²⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: TTK Yayınevi, 1976) 3. Baskı.

geldiğini ama bunların arasında en önemlilerinin Melametilikten çıkma Kalenderiler ve Haydariler olduğunu söyler ve bu gruba bir de Yesevi dervişlerini ekler. Irene Melikoff’da bu konuda Köprülü’nün görüşlerine katılmaktadır.²¹

Köprülü’nün öğrencisi olan edebiyat tarihçisi Abdülbaki Gölpınarlı, hocasının yaklaşımlarına önemli bir saptama getirerek kendi çalışmalarında çok derin incelemese de Irak kökenli bir sufi olan Ebu’l Vefâ Tacü’l-Arifin’e varan Vefâiyye akımının Anadolu’da gelişen tasavvuf akımı için önemini ilk dile getiren olmuştur.²²

Ahmet Yaşar Ocak ise yukarıdaki tezin Melamilik, Kalenderilik ve Haydarilik kısımlarını birçok kanıt ile pekiştirir. Kalenderilik akımına mensupları “popüler Kalenderilik” ve “yüksek zümre Kalenderiliği” diye ikiye ayırarak Anadolu’ya göç eden Türkmen babalarını birinci grupta tanımlar. Bu babaların teoriden daha çok pratiği öne çıkaran ve çeşitli kökenlere sahip inançları, Budacılık, Manicilik, Bogomilcilik, Paulculuk gibi bünyesinde toplayan öğretileri arasındaki farkın altını çizer. Türkmen babalarının Şii’liği ve bâtinîliği kısımda Köprülü’den ayrılır. Ona göre bu düşünceler XV. yy ortalarında özellikle Safevî etkisiyle Anadolu tasavvuf anlayışına girmiştir.²³

Tasavvuf tarihçisi Ahmet Karamustafa Anadolu’da tasavvuf başlığından ne kastedildiğinin netleştirilmesinin önemine değinir. Buradaki netlik konuya nasıl yaklaşıldığının da belirleyicidir. Kurumsal açıdan konu ele alındığında iki önemli çerçeve ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri tarikatlar ve bunların çevresinde oluşan zümrelerken bir diğeri de evliya inancasıdır. Karamustafa Anadolu’nun İslamlaşmasında özellikle Yesevilik, Melametilik-Kalenderilik ve Vefa’ilik üzerinden Köprülü ve Ocak’dan ayrışır. Ona göre XIII.yy’da çok sayıda Yesevi

²¹ ---“Anadolu’da İslamiyet: Türk istilasından sonra Anadolu tarih-i dinisine bir nazar ve bu tarihin menbaları, DEFM, 2 (1922-23): 291-309

Irene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar: Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yay. 1994)

²² Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre: Hayatı, (İstanbul: İkbal Yay. 1936)

---Melamilik ve Melamiler, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931)

²³ Ahmet Yaşar Ocak, Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, (İstanbul: İletişim yay, 2000)

---Tarihsel Süreç içinde Türklerin İslam Yorumu, Türkler, Türkiye ve İslam (İstanbul: İletişim 1999)

dervişinin Anadolu'ya göç ettiği iddalarının bir temeli yoktur ve Yeseviliğin Anadolu'ya etkisi daha çok Hacı Bektaş-ı Veli, Kutbeddin Haydar ve onları izleyenlerden hareketle söylenebilecek bir şeydir. Melametilik kavramını ise Köprülü ve Ocak gibi Horasan tasavvufu olarak görmez ve Melametiliğin neredeyse ona göre Kalenderilik ile eşanlamlı olarak kullanılmasının doğru olmadığını belirtir. Melamilik aşırı zühde dayalı Kerramiliğe bir tepki olarak doğmuş fakat X. yy'da sufilik akımı içinde yavaş yavaş eriyerek ayrı bir hareket değil bir meşrep haline gelmiştir. Karamustafa'nın Kalenderilik ve Haydariliğe yaklaşımı da Köprülü ve Ocak'dan farklıdır. Ona göre Kalenderilik dar bir olgunun adıdır ve XIII-XV. yy'larda Orta ve Güney Asya ile Orta Doğu'daki bütün İslam ülkelerinde beliren Hadarilik, Camilik, Rum abdalları, Medarilik, Celalilik gibi aşırı zühd temelinde oluşmuş dervişlik yollarından yalnızca biridir. Birkaç yüzyıl şeyhlerinin adları ile anılan ve hepsi birbirine benzeyen bu gruplara *yeni zühtçülük* ya da *zahitlik* demek daha doğrudur. Kalenderilik, Haydarilik veya tasavvuf içinde bir meşrep olan Melamiliğin Anadolu'nun İslamlaşmasında etkileri ikincildir. Birincil etki ise tarikatlar ve evliya inancalarıdır. Burada en önemli tarikatlardan biri Vefa'ilikdir ve silsilesi Horasan'dan değil Irak asıllı Kürt kökenli Tacü'l-Arifin Şeyh Ebu'l Vefa Seyyid Muhammed el Bağdadi'dir (ö. 501/1107). Daha sonra gelen silsilenin kuvvetle muhtemel etkileştiği bir diğer önemli tarikat de Rufailik'tir. Evliya inancaları denildiğinde de aslında silsilelerinin katı tarikatlaşma öncesi dönemlerine özgü özellikler olan *akışkanlık* ve *dağınıklık* sebebiyle gerçekten bulunup çıkarılması mümkün olmayan ve belki de çok da anlamlı olmayan şeyhler, evliyalar kastedilmektedir. Hızla İslamlaşan ve Türkleşen Anadolu'da dışarıdan kaynaklanan tasavvuf akımları birbiriyle karışmakta, yeni akımlar oluşmakta ve ülkenin zaten yeni beliren tasavvuf haritası sürekli yeniden çizilmektedir.²⁴

XII. yy başlarından XV. yy'ın ortalarına kadar Anadolu coğrafyasına farklı coğrafyalardan bir çok sufinin gelip yerleştiği burada eserler verdiği ve öğrencilerini yetiştirdiği görülmektedir: İbn Arabi, Sadreddin Konevi, Bahaeddin

²⁴ Karamustafa, *Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefa'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu*, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (haz. Ahmet Yaşar Ocak) 2. Baskı (Ankara: 2014 TTK Yayınları) 67-97

Veled, Burhaneddin Muhakkık-i Tirmızı, Şems-i Tebrizi, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Necmettin Daye, Hacı Bektaş-ı Veli, Tapduk Emre, Yunus Emre bu sufilerden bazılarıdır.²⁵ İster Türkçe ister başka dil konuşsunlar bu sufilerin bazıları ya oluşmuş ya da oluşmakta olan silsileleri Anadolu'ya taşımıştır. Bazıları da tasavvufa girmiş olmalarına karşın kendilerini henüz bir silsile taşımakla yükümlü görmeyip tekil hareket ederek yeni silsileler oluşmasını önayak olmuş ya da dar kapsamlı evliya inancaları doğmasına yol açmıştır.²⁶

XIII. yüzyılı takip eden dönem yeni kurulan Osmanlı İmparatorluğunun çatısı altında farklı kültürlerin ve inançların bir araya gelerek tasavvufi hayatı kendi kültürel zenginlikleri ile harmanlayarak tevhid nazarında birleştirecekleri bir dönem olacaktır.²⁷

Özellikle Kaygusuz'un dönemi Anadolu'ya gelen Türkmen gruplarının burada yaşam havzaları oluşturmaya başladıkları ve sahip oldukları tasavvufi geleneklerin ekseninde meydana getirdikleri gruplarla faaliyet gösterdiği bir dönemdir ki bu gruplardan bir tanesi de Abdalan-ı Rum'dur. Daha sonra Bektaşîyye tarikatı mensupları bu grup içinde anılır hale gelecektir.²⁸

2.2 Kaygusuz Abdal'ın Menkıbevi ve Tarihi Hayatı

2.2.1 Menkıbevi Hayatı

Hakkında bugüne kadar yapılan en kapsamlı çalışma Abdurrahman Güzel'in *Kaygusuz Abdal, Alaaddin Gaybi*, çalışmasıdır. Çalışmada Kaygusuz'un vefatından bir buçuk asır sonra yazıldığı tahmin edilen Menâkıbnâme'si incelenmiştir. Menâkıbnâme'ye göre; Kaygusuz Abdal, Alaiye sancağı beyi Hüsameddin Mahmud'un oğludur ve adı Gaybi'dir. Bilgili, akıllı, kitap okumayı seven ve farklı ilimleri öğrenmiş, yetenekli aynı zamanda at binmede, pehlivanlıkta, avcılıkta, ok atma ve kılıç kullanmada mahirdir. Gaybi Bey maiyetindeki erleri ile beraber bir gün ava çıkar, önüne çıkan ahuya okunu atar. Ok ahunun kolunun altına saplanır

²⁵ Öngören, "Osmanlı Türkiyesi'nde Tarikatlar" *Türkiye'de Tarikatlar, Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İSAM Yay., 2018), 55-95;

²⁶ Karamustafa, *Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefa'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu*, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (haz. Ahmet Yaşar Ocak) 2. Baskı (Ankara: 2014 TTK Yayınları) 67-97

²⁷ Öngören, "Osmanlı Türkiyesi'nde Tarikatlar" *Türkiye'de Tarikatlar, Tarih ve Kültür*, 55-95;

²⁸ Öngören, Yüksek Lisans Yaz Okulu Ders Notları (İstanbul: 2020) henüz yayımlanmamıştır.

fakat ahu kaçar. Gaybi Bey kovalar bu kovalamaca uzunca bir süre devam eder. En sonunda ahu Abdal Musa'nın asitanesinin kapısının içinden girer. Gaybi Bey de peşinden. İçeride bulunan dervişlere ahunun nerede olduğunu sorar fakat onlar ahuyu görmediklerini söylerler. Gaybi Bey dervişler yalan söylemez diye onlara çıkışır bu sırada sesleri duyan Abdal Musa Gaybi Bey'e içeri gelmesini söyler ve ahunun neden onun avı olduğunu sorar. Gaybi Bey ona okunu attığını ve uzunca bir süre kovaladığını takati kalmayan ahunun asitaneden içeri girdiğini gördüğünü söyler. Bunun üzerine Abdal Musa okunu görürse tanıyıp tanımayacağını sorar. Evet cevabını alınca da kolunu kaldırır ve koltuk altına saplı oku gösterir. Okunu gören Gaybi Bey bir müddet kendinden geçer, sonra kendine geldiğinde Abdal Musa'dan özür diler. Bir daha gördüğü hiçbir cana okunu atmamak şartıyla kendisinden halisane edeple özür dileyen bu civanmertî şeyh affeder. Fakat Gaybi Bey'in tekkeden ayrılmaya isteği olmaz ve orada kalıp Abdal Musa'nın hizmetine girmek ona manevi oğul olmak diler. Abdal Musa girdiği yolun zor ve meşakkatlerle dolu olduğu şeklinde Gaybi Bey'i uyarır eğer bunca çile ve ezaya dayanabilecek ise babasından gidip izin almak şartıyla orada kalabileceğini söyler. Fakat Gaybi Bey artık kendisinin babasının o olduğunu söyleyerek dönmek istemediğini söyler. Bunun üzerine Abdal Musa Gaybi Bey'in kalmasına müsaade eder. Önce tıraş edilir sonra da erkan üzere tacı ve hırkası tekbirler ve nasihatler ile giydirilerek beline kemer bağlarlar. Bu arada Gaybi Bey'in adamları da onu aramaktadır. Asitaneye gelen erler Gaybi Bey'i değişmiş bir halde post üzerinde otururken görürler. Gaybi Bey adamlarına eşyalarını ve atını vererek onları geri gönderir ve bundan sonra babasının Abdal Musa olduğunu söyler. Oğlunun kandırılıp efsunlandığını düşünen Hüsameddin Mahmud, Teke Bey'ine giderek olanları anlatır ve ondan oğlunu geri alabilmek için yardım ister. Fakat önce Teke Bey'inin asitaneye gönderdiği Kılagılı İsa adlı adamı daha sonra da birçok adamları ile asitaneyi yakmaya gelirken kendisi çok acı bir şekilde can verir. Bu olaylar üzerine Gaybi Bey'in babası da Abdal Musa'nın velayet ve keramet sahibi bir kişi olduğunu anlar. Bundan sonra Gaybi Bey Abdal Musa'ya gönülden hizmet eder. Bir gün Abdal Musa kendisine "Kaygıdan reha buldun şimdiden sonra kaygusuz oldun" diyerek adını "Kaygusuz" koyar. Kaygusuz, kırk yıl asitanede kalarak

şeyhine hizmet eder, tasavvufi eğitimi tamamlanır. Bir gün Kabe'ye gitmeye niyetlenen Kaygusuz bu niyetini şöyle dile getirir;

Satarım yoluna cânım kurban ederim ben
Belirsin olacak cân u cihânı n'iderim ben

Şey'en li'l-lâh benim gıybetime kılıç salana
Hercâyî yüze gülücü yâri n'iderim ben

Hayvan âdeme zencir yular dahi dayanmaz
Ehl-i tariki bin nefesde yederim ben

Hüsnün cemâlin görelî geldim imana
Muhammedi'yim bu dine ikrâr ederim ben

Hâl diliyle icâzet ister Kaygusuz Abdal
Şâhımı ıssı kuşum uçdu giderim ben²⁹

Abdal Musa bu şiiri işitince kendisine bir icâzetnâme yazar, Kaygusuz bu icâzeti alınca ayrana doğrayarak içere bunun üzerine Abdal Musa “Gayrı kimseler taşradan söyler, sen içinden söylersin” der. O anda Kaygusuz'un gönül gözü açılır ve her sözünü hikmet ile söyleyip nazarını ibret gözüyle atmaya başlar.

Menkıbnâme'de bundan sonra kırk derviş ile yola çıkışından Kaygusuz'un dervişlerin kendisine bağlılığını ölçecek bir sınava tabii tutuşundan ve dervişlerin bu sınavı geçemeyip asitaneden ikinci bir grup derviş olarak yola koyuluşundan onları da aynı sınava tabii tutuşundan ve sonunda bağlılıkta tereddüt yaşamayan dervişleri ile Mısır'a gidişinden bahsedilir. Daha sonra Mısır'da Padişah ile

²⁹ Kanaatimizce beyitlerden Kaygusuz'un dergâhtan ayrılmak için şeyhinden icâzet istediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan bunun nereye gitmek için olduğuna değinilmediğinden tam olarak nereye gittiği ile ilgili bu şiirden bir sonuç çıkarmak yanıltıcı olabilecektir.

tanıştığından Kaygusuz'un duası ile tek gözü âmâ olan Padişah'ın gözünün açıldığından bunun üzerine Padişah'ın kendisi için Kasrû'l-Ayn adını verdiği bir tekke yaptırdığından söz edilir. Bir müddet burada kalan Kaygusuz ardından Mekke'ye doğru yola çıkar. Hac vazifesini tamamlayan Kaygusuz buradan Medine'ye geçer, yedi gün yedi gece kaldığı huzurda cuşa gelir ve *Gevhernâme* adlı risalesindeki şiirlerini terennüm eder. Hac dönüşü Hama Kalesi'ne gelip Âsi nehri kenarında oturur burada gördüğü dolabın hikayesinden etkilenir ve Kaside-i Dolâb-ı söyler. Daha sonra Halep, Kilis, Antep üzerinden Bağdat'a gelir, burada bir süre kalıp Küfe, Necef ve Kerbelâ'yı ziyaret eder. Musul ve Nusaybin üzerinden Abdal Musa'nın asitanesine gelir.³⁰ Menakıbnâme'de ki bilgiler burada son bulmaktadır.

2.2.2 Tarihi Hayatı

M. Fuat Köprülü, Kaygusuz Abdal'ın *Kitâb-ı Dilgüşâ* adlı eserinin 900/1494'te istinsah edilmiş bir nüshasının mevcut olduğuna ve *Câmi'ün-Nezâir*³¹ de de bir manzumesine tesadüf edildiğine bakarak Kaygusuz Abdâl'ın XIV. asır sonları ile XV. asrın ilk yarısında yaşamış olabileceğini belirtir³². Teke İli Alâiye Sancağı Beyi'nin oğlu olduğu ve asıl adının Alâeddin olduğu bilinmektedir³³. İncelediğimiz Mesnevilerinde Abdal Musa'nın müridi olduğunu kendisi şu şekilde belirtmektedir;

*Abdal Mūsāya kul oldı cāndan
Çekdi elini iki cihandan (766)*

Köprülü, *Mısır'da Bektaşilik* adlı makalesinde Kaygusuz'un bir müddet asitanede şeyhine hizmet ettikten sonra Mısır'a gittiği burada bir tekke kurduğunu belirtmektedir. Köprülü'nün Kahire'deki Kasrû'l Ayn Bektaşi Dergah'ının postnişini Mehmet Lûtfi Baba'dan naklettiği bilgilere göre, 791/1388'de Mısır'a gider. 796/1393'te Mısır'dan ayrılarak Mekke'yi, Medine'yi, Kerbelâ ve Necef'i ve Abdal Musa'yı ziyaret ettikten sonra 799/1396'da tekrar Mısır'a döner ve 806/1403'te Kahire'de Kasrû'l-Ayn Dergâhı'nda postnişin olur. Vefatı

³⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alaeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi*, (Ankara: TTK Yay. 1999), 90-142.

³¹ *Câmi'ün-Nezâir*, Eğridirli Hacı Kemal tarafından 1512'de Türkçe nazirelerin derlendiği kitap. XIII-XIV yy. Türk Edebiyatı hakkında bilgiler vermesi nedeniyle önemlidir.

³² M. Fuad Köprülü, *Mısır'da Bektaşilik*, (İstanbul: Türkiyat Mecmuası, 1939), VI: 20.

³³ Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Hayatı ve Eserleri*, 1981, 74.

848/1444'tür.³⁴ Kahire'deki Kasrû'l Ayn Bektaşî Dergah'ının son şeyhi Ahmed Sırrı Baba'nın bilgilerine göre de Kaygusuz'un vefat yılı 1444'tür ve Kaygusuz Abdal vasiyeti üzerine Mukattam dağı eteğindeki mağaraların bulunduğu bölgeye defnedilmiştir.³⁵ Rıza Nur, bu mezarın Kaygusuz'a ait olduğuna şüpheyle yaklaşmaktadır fakat an'aneye ve eskiden beri gelen rivâyete göre bunu Kaygusuz'un mezarı olarak kabul etmeyi de zaruri görmektedir.³⁶ Diğer yandan A. Güzel "Kaygusuz Abdal'ın Hayatı" adlı eserinde Kaygusuz'un mezarının Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde bulunan Abdal Musâ türbesinin iç kısmında olabileceğini belirtir. Buraya yaptığı bir ziyarette giriş kapısı üzerinde bulunan geç tarihli bir kitabeye ve o günlerde türbedarlık yapan Halil Zeybek'ten işittiklerine dayanır. Fakat Evliya Çelebinin Seyahatname'de etraflıca anlattığı Abdal Musa tekkesinde Kaygusuz'un mezarından bahsetmediğini de belirtir.³⁷ Halk arasında yaygın olan rivayet, Kaygusuz Abdal'ın, Elmalı'nın Tekke köyünde bulunan Abdal Musa türbesinde mefdun olduğu yönündedir³⁸. İncelediğimiz mesnevilerinde bulunan aşağıdaki beyitten kendisinin de beyanına bakıldığında Mısır'dan döndüğü kesin olmakla beraber tekrar Mısır'a gidip gitmediğine dair bu mesnevilerde bir kayıt bulunmamaktadır;

Düşümdür ki size haber virür men

Mısırdan gelmişem şeker virür men (184)

Ölüm tarihi konusunda da A. Güzel, Lütfi Baba ve Ahmed Sırrı Baba'nın verdiği ölüm tarihlerinin A. Schimmel, W. Björkmann ve R. Tschudi tarafından aynen kabullenildiğini F. Köprülü, N. Sâmî Banarlı gibi araştırmacıların da kesin bir ölüm tarihi vermemekle beraber Kaygusuz'un XIV. Asrın sonlarında ve XV. Asrın ilk yarısında yaşadığını kaydederek onun XV. Yüzyılın birinci yarısında ölmüş

³⁴ Köprülü, *Mısır'da Bektaşilik*, 1931, 16 (Metnin devamında bu bilgileri içeren hiçbir tarihi kaynağa tesadüf etmediğini belirten Köprülü bu takvimin menşeinin ne olduğu hakkında hiçbir şey söylenemeyeceğini belirtir ve bunun Mısır Bektaşileri arasında eski bir an'aneye dayanmış olabileceğini varsayar)

³⁵ Azamat, *Kaygusuz Abdal*, (Ankara: İslam Ans. TDV Yay., 2002), 25:74.

³⁶ Rıza Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybi Bey, Kahire'de Bektaşî Tekiyesinde Bir Manüskırı", *Türk Bilik Revüsü*, II/5, (İskenderiye: 1935), 93-96.

³⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal: Hayatı ve Eserleri*, 1981, 95-96.

³⁸ Age. 95-96; Irène Mélikoff, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, Turan Alptekin (çev.) (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999), 280

olduğunu kabul ettiklerini belirtir. Kaygusuz'un Edirne ile ilgili şiirinde "Fetvâ bulam mı ki 'aceb/ varsam İbn-ı Fenâri'ye" beyti'ne bakarak Molla Fenâri'nin şeyhülislam olduğu 1424 tarihinden daha eski bir ölüm tarihi olamayacağını söyler³⁹.

2.3 Kaygusuz Abdal ve Mensub Olduğu Gelenek

Kaygusuz'un şeyhi Abdal Musa'nın hayatı ile ilgili bilgilerde netlik yoktur. Taşköprizâde, Mustafa Ali, Bursalı Belîğ ve Hoca Sâdeddin gibi tarihçiler, onun Bursa'nın fethinde Sultan Orhan'la birlikte olduğuna ve Geyikli Baba ile aralarında yakın bir münasebetin bulunduğuna işaret ederler. Abdal Mûsâ Bursa'nın fethinden önce Buhara'dan gelen kırk abdalın biri olarak görülür⁴⁰. Bazı Bektaşî kaynaklarında ve Finike yakınlarındaki Abdal Musa'nın dervişi olan Kâfi Baba Tekkesi kitabesinde Abdal Musa "pîr-i sâni" lakabı ile anılmakta ve kurduğu tekke, Bektaşîliğin dört dergâhından biri sayılmaktadır. Bektaşî âyini icra edilirken çevreye serilen on iki posttan on birincisinin Ayakçı Şah Abdal Musa Sultan Postu şeklinde adlandırılması ve Aşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484'ten sonra) ifadeleri onun Bektaşîler arasındaki yerinin önemini göstermektedir.⁴¹

Elmalı'daki Abdal Musa Tekkesi XVII. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi'nin eserinde Ehl-i sünnet esaslarına bağlı üç yüzden fazla dervişin yaşadığı çok gelişmiş bir tekke olarak tasvir edilmektedir.⁴²

Aşıkpaşazâde Tarihi'nde Anadolu'da "dört taife" bulunduğu belirtilir. Bunlar, "gâziyân-ı rûm", "ahiyân-ı rûm", "abdâlân-ı rûm", ve "bacıyân-ı rûm"dur. Aşıkpaşazâde, Abdal Mûsâ'dan bahsederken onun bu dört gruptan birinin içinde yer alıp almadığını belirtmemektedir. Hacı Bektaş tekkesinde bir süre kaldığını ve

³⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal: Hayatı ve Eserleri*, 1981, 95-96

⁴⁰ Köprülü, *Abdal Mûsa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1:64-65; Taşköprülüzade, *Şekayık-ı Numaniye*, (Edimli Mecdi Efendi Tercümesi), İstanbul 1269, 33; Hoca Sadeddin, *Tacü-t-tevtirih*, İstanbul 279, 2:406. Mustafa Ali, *Künhü'l-ahbîr*, İstanbul 1277, 5:64; Bursalı Belîğ, *Güldeste-i Riyaz-ı İfân*, Bursa 1302, 213).

⁴¹ Köprülü, *Mısır'da Bektaşîlik*, 18. (F. Köprülü 12 posttan on birincisinin Abdal Musa'ya ait olduğunu "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı eserinin 47. Sayfasında kendi kütüphanesinde bulunan Resâle-i Bektâşiye'nin bir nüshasına dayandırmaktadır.)

⁴² Köprülü, F. Orhan, "Abdal Musa" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, 1:64-65 (Evliya Çelebi II 46; IX 273-275) Fuat Köprülü Mısır'da Bektaşîlik adlı makalesinde Evliya Çelebinin Bektaşîlerden bahsederken daima aynı tabirleri kullandığının altını çizerek ve onları "ehl-i sünnet vel-cemaat" olarak nitelediğini belirtir)

Hacı Bektaş'ın manevi kızı Hatun Ana'nın "muhibbi" olduğunu söyler. Orhan zamanında gazaya katıldığını, gazada bir yeniçerinin üsküfünü giyerek memleketine döndüğünü ve Elifi tacın esasının bu olduğunu dile getirir. Aşıkpaşazade Tarihi'nde Kaygusuz Abdal'a dair bir kayıt yoktur. Fakat şeyhinin Bektaşilikle ilişkisini ortaya koyan bu ifadeler araştırmacılar için Kaygusuz'un Bektaşilikle ilişkisine dair önemli bir kaynak olmuştur.⁴³

Kaygusuz Mesnevi-i Sâlis'inin son beyitinde ve Divan'ında Abdal Musa'nın dervişi olduğunu net bir şekilde ifade ettiği belirtilmişti. Mesnevi-i Baba Kaygusuz'da da kendisini şöyle ifade etmiştir;

Rum ilinde Bektaşîdür ol âşık

Abdal olmuş cümle âlemden fârik (1029)

Kaygusuz'un ifade ettiği bu beyit, kendisinin Bektaşî ve Rum Abdalları sınıfında olduğunu ortaya koyduğu gibi, Rum Abdalları ile Bektaşîlik arasındaki ilişki konusunda da fikir vermektedir.

Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar'da Fuat Köprülü, Kaygusuz Abdal ve şeyhi Abdal Musa'nın Abdallar zümresine mensup olduklarını ifade eder. Kitabında şu şiire yer verir;

Rum Abdallar(ı) gelur 'Ali dost deyu

Hırka giyer aba deyu post deyu

Hastalara gelur derman isteyu

Sağlar gelur Pir'im Abdal Musa'ya

Hind'den bazırganlar gelur yaymur

Aşık olan bu meydanda soyunur

Pişer lokmaları aşlar toyunur

Toklar gelur Pir'im Abdal Musa'ya

İkrarıdır koc-yiğidtin yuları

Fakihleri ceksem gelmez ileri

Ak-pmar'm yeşil gullu suları

⁴³ Aşıkpaşaoğlu, Tarihi, haz. A. Nihal Atsız, (Ankara: KTB Yay.) 1985, I. Baskı sf. 195-196

*Cağlar gelur Pir'im Abdal Musa'ya*⁴⁴

Köprülü çalışmasında Bursalı Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* 'nde Abdal Musa'yı ve Kaygusuz Abdal'ı eski Bektaşilerden saydığını belirtir. Fakat Bektaşi tarikatının henüz o tarihlerde kurulmamış olduğunu söyleyerek bunu hakikate uygun bulmaz. Kaygusuz Abdal'ın *Abdalnâmesini* örnek göstererek aslında Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın Anadolu'da çok yaygın olan Abdallar zümresinden olduğunu dile getirir. Köprülü'ye göre Abdallar Babaîler'in bir koludur. Bektaşilik 15. yüzyılda kurumsallaşırken Babaîler ve dolayısıyla Abdallar zümresinin ve Kalenderilik ile Ahilik'in birçok özelliğini kendine mal etmiştir. Sonraları buna Hurufilik de eklenerek içinde Hulûl ve İttihâd da bulunan Bektaşi geleneğini ortaya çıkarmıştır. Abdal Musa ve Kaygusuz'un Bektaşi addedilmelerinin bir sebebi de o zamanlar halk arasında ünü duyulmuş kişilerin menkıbe ve kerametler ile Bektaşiliğe mal edilmesi gibi yaygın bir yaklaşımın varoluşudur. Bektaşi edebiyatı kendine Kaygusuz'u örnek alarak gelişmiştir.⁴⁵ Köprülü daha sonraki çalışmalarında bu ifadesini değiştirmiştir. "*Mısır'da Bektaşilik*" de, eline geçen yeni belgeler nedeniyle Bektaşiliğin XV. yüzyılın ikinci yarısında kuruluşuna dair Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar'da belirttiği görüşünü değiştirdiğini dile getirmiş ve Abdal Musa'yı bir Bektaşi dervişi olarak tanımlamıştır.⁴⁶ Köprülü'nün "*Bektaşiliğin Menşeleri*" adlı makalesi, bu değişimin sebebine Anadolu'da ki dinsel hareketleri Milâdi XVII'e (h. XI) kadar detayları ile açıklayarak netlik getirmektedir. Bu çalışmasında Köprülü, Bektaşilik ile Abdallar zümresini de içine alan Kalenderiye ve Haydariye tarikatları arasında büyük yakınlıklar bulunduğunu ve bu nedenle sonraki yüzyıllarda bu terimlerin eş anlamlı olarak kullanıldıklarını vurgular.⁴⁷ Bunun yanı sıra, Osman Bey ve Orhan Bey zamanında savaşa katılan Rum Abdallarının çoğunlukla Hacı Bektaş müritlerinden olduğunu belirtir.⁴⁸ Köprülü bu çalışmasında, Bektaşiliğin kuruluşuna dair yeni bir tarih vermese de,

⁴⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: TTK Yayınevi, 1976 3. Baskı), 351.

⁴⁵ Age. 339-340.

⁴⁶ Köprülü, "*Mısır'da Bektaşilik*," 18.

⁴⁷ Köprülü, "*Bektaşiliğin Menşeleri*," Metnin orijinal baskısı için bk. *Türk Yurdu* 7 (1341/1925): 121-140.

⁴⁸ Agm, 32-33.

zümreler arası bağlantıların ve Bektaşilik tarikatının oluşumunun çok daha eski tarihlere dayandığını ortaya koymuştur. Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'nin "Abdal" maddesinde ise Bektaşilerle Abdalları iki farklı zümre olarak değerlendirmiş ve bu iki zümre arasındaki yakınlıkları ayrıntılı olarak örneklendirmiştir.⁴⁹

The Bektashi Order of Dervishes'de John Kinsley Birge, Bektaşilik tarihini Hacı Bektaş'tan başlatır⁵⁰ fakat Kaygusuz'un Abdal tarikatına mensup olduğunu ve Bektaşî olup olmadığının bilinmediğini belirtir.⁵¹ Muhtar Yahya Dağlı ise Abdal Musa tekkesinin Anadolu'nun ilk Bektaşilik merkezlerinden biri olduğunu söyler ve Kaygusuz'u Bektaşî addeder⁵². Mélikoff da *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe* adlı çalışmasında Kaygusuz Abdal ve Abdal Musa'yı "ilk Bektâşî şairler" olarak tanımlar⁵³. Dağlı ve Mélikoff tarafından ifade edilen bu görüş Bektaşî geleneği ile uyumludur ve Alevi-Bektaşî antolojilerinin hepsinde Kaygusuz Abdal'ın şiir ve nesrinden örnekler bulunmasının da sebebidir. Bektaşî geleneğine göre on iki dilimli Kalenderî tacını kabul eden Kaygusuz Abdal'dır; bu konuda bir terceman da mevcuttur. Bektaşî meydanındaki on iki posttan biri Kaygusuz'un, biri de Abdal Musa'nındır. Mısır'daki Kaygusuz tekkesi ise halife makamına sahip dört Bektaşî tekkesinden biridir.⁵⁴ Bununla birlikte, araştırmacılar arasında Kaygusuz'u Bektaşî olarak sınıflandırmayanlar da mevcuttur.

Abdülbaki Gölpınarlı, muhtemelen F. Köprülü'nün ilk kanaatine dayanarak Bektaşiliğin XV. (h. IX) yüzyıl sonlarında ve XVI. (h. X.) yüzyıl başlarında kurulduğunu ve bu nedenle Kaygusuz'un Bektaşî addedilemeyeceğini savunur.⁵⁵

⁴⁹ Köprülü, "Abdal" maddesi, 31-33.

⁵⁰ John Kinsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes* (Londra: Luzac & Co., Ltd.: 1965), 55
Çeviri bana aittir.

⁵¹ Age, 88-9.

⁵² M. Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal: Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi Yay., 1934) 8.

⁵³ Mélikoff, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin, (İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü: 1999) 79.

⁵⁴ Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal, Hatayi, Kul Himmet*, 7; Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal*, 396; ,M. Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal: Hayatı ve Eserleri*, 1934, 32-33.

⁵⁵ Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal*, 397 (İslam Ansiklopedisi "Kaygusuz Abdal" maddesi 419.sayfa da Gölpınarlı'nın bu görüşüne uymaktadır.

Bununla beraber, kendisinden sonra gelen şairler üzerindeki etkisi bakımından Kaygusuz'u Alevi-Bektaşî edebiyatın kurucusu ve ilk temsilcisi kabul eder.⁵⁶

A. Yaşar Ocak "Kitabiyat" adlı makalesinde ve *Kalenderîler* adlı eserinde Kaygusuz'un ve Şeyhi Abdal Musa'nın bir Kalenderî şeyhi olduğunu öne sürer.⁵⁷ "Kitabiyat"ında Rum Abdalları'nın Kalenderî tarikatının mensuplarını da içeren geniş bir zümre olduğunu belirtir;⁵⁸ *Kalenderîler*'de ise Aşıkpaşazade'den yıllar önce büyük amcası ve Vefâi şeyhi Baba İlyas-ı Horasani'nin torunu Elvan Çelebi tarafından yazılan *Menâkıbu'l-Kudsiyye'de* Baba İlyas Horasani'nin müridlerinden "abdallar" diye bahsedilmesi ile abdallar ile Baba İlyas hareketi arasında bağı bulunan Rum Abdalları'nın, kaynağı Melâmetîlik olan Kalenderîlik akımına mensup olduklarını söyler.⁵⁹ "Kitabiyat"ta ve *Kalenderîler*'de bu zümreye "proto-bektaşîler" adını verir.⁶⁰ Bu zümrenin "ilk Bektaşîler" olduklarını söyler ve böylece Kaygusuz'un Bektaşîliğiyle Kalenderîliği arasındaki ayrımı ortadan kaldırmış olur. Ocak, Kaygusuz'un Kalenderî olduğuna dair görüşünü, şiirlerinde ve menâkıpnamesinde görülen "nemed", "cür'adan", "esrar yemek" gibi Kalenderî terimlerine⁶¹, Kitâb-ı Maglata'daki Hz. Ali inancına,⁶² Kaygusuz'un çar-darb⁶³ ilkesine uyduğunu gösteren şiirlerine⁶⁴, yaptığı seyahatlerin Kalenderîliğin seyahat erkânına uyduğu görüşüne⁶⁵ dayandırır. Ocak'a göre Bektaşîlik, Kalenderîliğin

⁵⁶ Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal, Hatayi, Kul Himmet,5; Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları*. Türk Dili. 19/207: Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı (1968): 370. İslam Ansiklopedisi "Kaygusuz Abdal" maddesi 420.sayfa da bu hususta Gölpınarlı'yı tekrar etmektedir.

⁵⁷ Kaygusuz'u Kalenderî kabul etmekte Catherine Pinguet de Ocak'a katılmaktadır (Pinguet, *Remarques sur la Poésie de Kaygusuz Abdal*, 15 ve 20). Pinguet de Ocak'ın "Kitabiyat"ı doğrultusunda Rum Abdalları'nı, bir tarikat biçimine sahip olmayan Kalenderîleri bir araya toplayan bir zümre olarak tanıtmaktadır (Age, 31).

⁵⁸ Ocak, "Kitabiyat" Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies 2, 1981, 247. Yazar ayrıca bu çalışmasında 243. Sayfada Kaygusuz'un Rum Abdalları zümresinden eserleri günümüze kadar gelebilen tek kişi olduğu ifade eder.

⁵⁹ Ocak, *Remarques*, 58; *Kalenderîler*, 88.

⁶⁰ Age. 88; Ocak, "Kitabiyat," 248-9.

⁶¹ Ocak, "Kitabiyat," 247-8.

⁶² Agm. 248.

⁶³ Tasavvufta Fetih Suresinin 27. Ayetine dayandırılarak belirli ibadetlerden sonra sac kesilir. Makâlât'ta Hacı Bektaş bu makamı şu ayeti okuyarak anlatır "... Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz..." (Fetih 48/27).

⁶⁴ *Kalenderîler*, 88.

⁶⁵ Age. 168-169.

içinden doğmuş ve gelişerek Kalenderîliğin yerini almış bir koldur. Kaygusuz'un Bektaşî şiirinin öncüsü sayılması, Bektaşî şiirinin aynı zamanda Kalenderî şiiri olduğunu da kanıtlar niteliktedir.⁶⁶

İncelediğimiz mesnevilerde Ocak'ın bahsetmiş olduğu hususları destekleyebilecek beyitler tarafımızdan da tespit edilmiştir.⁶⁷ Fakat bize göre mesnevi içinde yer alan diğer beyitlerde kendisinin (lerinin) bu şekilde halk tarafından itham edildiği ve bu durumu sanki Melamet'in bir sonucu olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.⁶⁸ Tasavvuf ehline göre bu durum melami meşrebe sahip olmanın bir neticesidir ve Şemseddin Sivasi'nin "*Hakk'a makbûl olmak ister, halka menfûr olmadan*" beyiti bu yaygın düşüncenin ifade şekillerinden biridir. Fakat bu konuda yapılan çalışmalarda ortak bir kanaatin oluşmadığı da anlaşılmaktadır.⁶⁹

Ocak *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler* adlı kitabında Rum Abdalları adına yazılan menkıbelerin, velayetnamelerin hiçbirinde Bektaşî

⁶⁶ Age. 210.

⁶⁷ Kimi eydür ki bu dehrî vü bengî

Esrârı yiticek yeye nehengi (99)

Şehr ehli diye ki buña nolmuş

'Aceb bu şarâbdan bu ne bulmuş (666)

Kimisi diye ki bu fâsıkdur

Bu içkücidür ondan fârikdur (667)

⁶⁸ Kimi eydür ki bu abdal olupdur

Taîrî bilür buña ne hâl olupdur (95)

Kimi eydür niçün kırkar şakalın

Kimi dir ol bilür kim kendü hâlin (96)

Kimi eydür bu bir merd-i Hudâdur

Kimi dir bunlara bakmağ hatâdur (97)

Kimi dir ki bedî'atdür delidür

Kimi dir ki bular muṭlağ velîdür (98)

Yâre oldur yine merhem uran ol

Melâmet 'ışkı-y-la bed nâm olan ol (387)

⁶⁹ Ocak Kaygusuz'un eserlerinde O'nun alışkanlıklarına bakarak Kalenderi dervişi olduğuna kesin gözle bakmaktadır *Gel ey miskin Kaygusuz esrardan al öğüdün /Bu âşıklar otudur yemez verme her Tat'a*. Ocak, Age. 179.

Diğer yandan Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdalın şiirlerindeki esrar ve benzerlerinin mecazi anlamlarla kullanıldığını, esrar ve arap içmeği Hakkın didârını görmek manasına geldiğini, mey, şarap, beng, esrar gibi kelimelerin lahi aşk'ı ifade etmek üzere kullandığını, dolayısıyla Kaygusuz Abdal'ın kesinlikle esrar içmediği, aksini iddia etmenin ise büyük bir hata olduğunu savunur. (Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, 260-294).

teriminin yer almamış olduğunu tam tersine, bu eserlerin Kalenderi muhitlerinde yazıldığı, başka bir deyişle, geleneksel bir biçimde kendi zamanlarına kadar gelen bu rivayetleri toplayıp yazıya geçirenlerin Kalenderi müellifler olduğu çok açıktır demektedir. O'na göre bu durum hâkim bir şekilde Hacı Bektaş-ı Veli kültürünü yansıtmalarına rağmen, eserlerin kâleme alındığı bütün bir XV. yüzyıl boyunca Bektaşilik diye bir tarikatın henüz ortada olmadığını, gösterir⁷⁰.

Ocak'a göre ilk Bektaşiler döneminde, Abdalan-ı Rum içinde yer alan Kalenderi, Haydari, Vefâi zümreleri Osmanlı fetihleriyle beraber XIII. yy'da Orta ve Batı Anadolu'ya yayılarak XIV. Yüzyılla birlikte Rumeli'ye doğru faaliyetlerini devam ettirme fırsatına sahip oldular. Bursa fethine katılan Abdal Musa Elmalı'da, Sarı Saltuk Balkanlarda kurduğu tekkede yetiştirdikleri halife ve müritleri vasıtasıyla tarikatın gücünü ve nüfusunu arttırmışlardır. Kumral Abdal, Abdal Mehmet, Abdal Musa gibi Rum Abdalları o dönemde adı koyulmamış ilk Bektaşiler olarak kabul edilebilir. Ayrıca Velayetname'de isimleri geçen Hacım Sultan, Sarı İsmail, Pirabi Sultan gibi Kalenderi-Haydari şeyhleri de adı Bektaşî Şeyhi olarak anılmasa da birinci dönemin ilk şeyhleri arasında sayılmaları gerekir. Buradan da anlaşılacağı gibi başlangıçta tek bir tarikata mensub olmayan bu Vefâi, Kalenderi, Yesevi ve Haydari Rum Abdalları hem Bektaşiliğin oluşumunda hem de Yeniçerilerin Hacı Bektaş-ı Veli'yi serçeşme kabul edişinde çok önemli rol oynamışlardır⁷¹.

Bize göre Kaygusuz'un şiirinde "Bektâşi" ifadesinin kullanılması⁷², şeyhinin Hacı Bektaşî Veli'nin dervişi olması ve Abdal Musa tekkesinin ilk Bektaşî tekkesi kabul edilmesi ayrıca gelenekte oniki postun ikisinin Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'a nispet edilmesi, Mısır'daki tekkenin Bektaşî'lerin dört merkez tekkesinden biri kabul edilmesi gibi hususlara dayanarak, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal

⁷⁰ Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, 1992, 203.

⁷¹ A. Yaşar Ocak, "Bektaşîyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Kültür ve Edebiyat* ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İSAM Yay., 2018), 447-489

⁷² Rum ilinde Bektâşîdür ol âşık

Abdal olmuş cümle âlemden fârik (Mesnevî Baba Kaygusuz, 1029)

Abdal Mūsāya kûl oldı cāndan

Çekdi elini iki cihandan (766)

Bektaşî'dirler. Dolayısıyla M. Yahya Dağlı, Melikoff ve daha sonraları edindiği yeni kaynaklar ışığında görüşlerini değiştiren F. Köprülü'nün kanaatleri tarihi veriler açısından isabetlidir. Diğer yandan Ocak'ın dikkat çektiği Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde yer alan Kalenderî terimleri ve inanç esaslarının, Rum Abdalları ve Kalenderî şeyhleriyle irtibatının, Kalenderilik ve Hayderilik'in ve Babailik üzerinden Vefâi'liğin daha sonra da Hurufiliğin Bektaşilik üzerindeki etkilerinin yeni kaynakların da yol göstericiliğiyle daha detaylı olarak tasavvuf tarihçileri tarafından incelenmesine ihtiyaç vardır.

Bizim çalışmamız açısından geldiğimiz noktada geleneğin takibi açısından yeni bir meselenin açıklanması gerekmektedir ki o da Hacı Bektaş-ı Veli'nin mensup olduğu geleneğin tespitidir.

2.4 Kaygusuz Abdal, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik

Hacı Bektaş-ı Veli (606[?]-669[?] / 1209-1271)⁷³ ile teşekkül eden Bektaşîye tarikatının, hangi tarikat geleneğinin devamı olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Bunun bir sebebi hayatı ile ilgili farklı görüşlerin de çokluğundandır. XV. yy. sonlarında yazıya geçirildiği genellikle kabul edilen Vilâyetname-i Hacı Bektaş-ı Veli'ye göre Nişabur'da doğmuştur, asıl adı "Bektaş"tır.⁷⁴ Babası Horasan Sultanı İbrahim's-Sani Seyyid Muhammed ve annesi Nişaburlu Şeyh Ahmed adlı bir alimin kızı olan Hatem (Hatme) sultandır. Gölpınarlı çalışmasında Hacı Bektaş'ın bazı kaynaklarda seyyid diye anılmasından da hareketle soyunun Hz. Ali'ye dayandığının düşünüldüğünü belirtmektedir. "Hacı" şeklinde anılması ise Vilâyetnâme'de hac ile anlatılan kerameti dolayısıyla olabileceği gibi⁷⁵ Anadolu'ya gelmek üzere Horasan'dan yola çıktıktan sonra önce Mekke ve Medine'ye uğrayarak Şeriat'ın farzını yerine getirmiş olabileceği ve aynı zamanda Necef'e

⁷³ Melikoff doğum tarihi olarak 1239-1240 tarihlerini belirtmekle beraber (Melikoff 2001:14) Ethem R. Fığlalı Hacı Bektaş-ı Veli'nin yer aldığı bir doğum belgesine dayanarak O'nun 1209-1210 yıllarında doğup 1270-1271 yıllarında vefat ettiğine kanaat getirir. (Fığlalı 1996: 321).

⁷⁴ Anonim, *Vilâyet-name: Manakıb-ı Hunkar Hacı Bektaş-ı Veli*, nşr. Abdalbaki Gölpınarlı, İstanbul 1995, 16-19.

⁷⁵ Hacı Bektaş-ı Veli'nin hocası Lokman Perende'nin hac ziyareti sırasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin ona görünmesinden kaynaklı bir kerameti üzerine öğrencisinin elini öpüp ona "Hacı" demiştir. (Gölpınarlı 2016: 6).

uğrayarak da Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmiş olabileceğini belirtir⁷⁶. Farsça Hüdavendigâr kelimesinden bozma “Hünkâr” lakabı ise; Velayetname’de Şeyhi Lokman Perende’ye gösterdiği bir kerametten dolayı şeyhinin kendisine “Hünkâr” deyişi ile irtibatlıdır⁷⁷. Hacı Bektaş Veli’nin Makalat’ta yer alan ayet ve hâdislerle tasavvuf geleneğinin temel hususlarını açıklaması ve arapça bilmesi çok küçük yaşlarda iyi bir eğitim almaya başladığı ile ilgili ipuçları vermektedir. Bazı kaynaklar dört yaşından itibaren kırk yıl Hoca Ahmed Yesevi’nin (ö.562[?] / 1167[?]) müridlerinden Lokman Perende’den tasavvuf terbiyesi aldığını belirtmektedir⁷⁸.

Ahmet Yaşar Ocak, asıl adının Seyyid Muhammed bin İbrahim b. Seyyid Musa olduğunu, Bektaş kelimesinin ise lakap olduğunu belirtmektedir. Ocak bu konuda bir ihtimal olarak da Bektaş’ın aile adı ve/veya ailenin mensup olduğu oymak adı olabileceğini belirtmektedir. Osmanlı tahrir defterlerine dayanarak Bektaşlı oymağının var olduğunu ortaya koyar. Bu boyun bir kolu da Babailer ile ilişkili Çepnilerdir ve Sulucakarahöyük bölgesinde yerleşmişlerdir⁷⁹. Ocak tüm veriler ışığında Hacı Bektaş-ı Veli’nin göçmen bir oymak içinde yaşamakta olan ve Horasan’dan göçen Yesevi ve Kalenderiliğin karışımı bir Hayderi şeyhi olduğu; Baba İlyas Horasani’nin halifesi olarak da aynı zamanda Vefâi şeyhi olması dolayısıyla sultanzadelik ve imamzadelikle bir ilgisinin olmadığını belirtir. Ocak’a göre, Hacı Bektaş-ı Veli’ye istinat edilen ve onun tasavvuf anlayışına açık delil olabilecek Makalat adlı eserin de Hacı Bektaş’a ait olmama olasılığı yüksektir.⁸⁰

⁷⁶ Sunar, Cavit *Melamilik ve Bektaşilik*, (Ankara: AÜB, 1975: 36-37).

⁷⁷ Hacı sıfatı gibi Hünkâr sıfatını da ona veren hocası Lokman Perende’dir. Lokan Perende’nin abdest almak istemisi üzerine Hacı Bektaş-ı Veli’nin duası ile mektebin içinden su çıkmasıyla hocası ona “Hünkâr” lakabını verir. (Gölpınarlı 2016: 5-6).

⁷⁸ Age, 2016.

⁷⁹ Ocak, “Hacı Bektaş-ı Veli” *TDV İslam Ansiklopedisi* 1996: 455-456.

⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak “Bektâşiyye” *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, (ed. Semih Ceyhan) (İstanbul: İSAM yay.: 2018) 448-460.

Kaynaklara göre Anadolu'ya geldikten sonrada Kırşehir yakınlarındaki Sulucakarahöyük'e⁸¹ yerleşmiştir. Buraya kardeşi Menteş ile beraber gelmiştir⁸². Kendisinin evlenip evlenmediği hususu netleşmiş bir mesele değildir⁸³. Bu durum Bektaşiler arasında Babagan ve Çelebiler şeklinde iki kol oluşmasına sebep olmuştur. Çelebiler kolu Hacı Bektaş-ı Veli'nin Kadıncık Ana ile evlendiğini kabul ederler⁸⁴.

Ahmed Eflaki'nin (ö 761/1360) *Menakıbu'larifin* ve Aşıkpaşazade'nin (ö. 889/1484'ten sonra) *Tarih*'i gibi daha eski ve muteber kaynaklarda ise Hacı Bektaş, Anadolu Selçuklu Devleti aleyhine ekonomik sebeplerle bir isyan tertipleyen ve 1240 (h. 637) senesinde idam edilen Baba Resul namıyla meşhur Vefâi şeyhi Baba İlyas-ı Horasani ile ilgisi olduğu yönündedir. Eflaki eserinde Hacı Bektaş için Baba İlyas'ın müridi ve halifesidir derken, Aşıkpaşazade sadece Anadolu'ya onu görmek

⁸¹ Sunar (1975: 36-37) ve Gölpınarlı (2016:15-16) Sulucakarahöyük'ün Ahmed Yesevi tarafından işaret edildiği görüşünü savunurken, Ahmet Y. Ocak (1996a: 456) ve Çiğdem Aktaş (2000:205) burasının seçilme nedeninin Bektaşlı oymağının bir kolu olan Çepnilerin o coğrafyada konaklıyor olmasının yanısıra siyasi açıdanda Babai isyanından sonra gözden irak bir yerde bulunmak istemelerinin bir neticesi olduğunu savunur. Mürsel Öztürk'ün (1986:198) konuya yaklaşımı daha farklıdır. Ona göre dönemin valisi Cacaoğlu Emir Nureddin'in hakkaniyetli yönetimi nedeniyle huzurlu bir ortamın sağlanması ve aynı zamanda Türkmenlerin bu bölgede yoğunlaşması Hacı Bektaş-ı Veli'yi cezbetmişti. Ulusoy ise (1986: 29) Sulucakarahöyük'ün seçilmesinin nedenini lokasyona bağlayarak, Anadolu'nun ortasında olması hasebiyle de böyle bir tercih yapılmış olabileceğini belirtiyor.

⁸² Kardeşiyle beraber ilk önce Sivas'a oradan Baba İlyas ile görüşmek için Amasya yakınlarında bulunan Çat köyüne, sonrasında ise Kırşehir ve Kayseri'ye giderler. Fakat Hacı Bektaş kardeşi Menteşi tekrar Sivas'a gönderir. Menteş Sivas'da öldürülür. Hacı Bektaş ise Kayseri'den Sulucakarahöyük'e gider. (Aşıkpaşaoğlu, Tarihi, haz. A. Nihal Atsız, (Ankara: KTB Yay. 1985, 1.Baskı, 195-196).

⁸³ Melikoff'un anlatısına göre bir keramet ile Kadıncık Ana Hacı Bektaş-ı Veli'den hamile kalır ve ondan iki çocuk dünyaya getirir (Melikoff, Bacıyan-ıRum'dan Biri: Kadıncık Ana Üzerine Araştırma, Kırkların Ceminde, (İstanbul: Demos 2007: 37-42)

Noyan ise Aşıkpaşazade'nin eserini dikkate alarak Kadıncık Ana'yı Hatun Ana olarak adlandırır. (Noyan, Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, (Ankara: Ardıç 1998: 180)

Gölpınarlı ve Aziz Yalçın'ın görüşüne göre de Kadıncık Ana, ahi Evran'ın eşi Fatma Hatundur. Ahi Evran vefat edince Hacı Bektaş, Fatma Hatun'u koruması altına alır. (Yalçın, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşi Alevilik, (İstanbul: Derin Yay. 2007:178-179) (Gölpınarlı, Vilayetname-Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, (İstanbul: İnkilap Yay. 2016:26)

⁸⁴ Eyuboğlu, Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş-ı Veli, (İstanbul: Özgür Yay. 1992: 93-94); Gölpınarlı, Vilayetname-Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, 2016: 63-64.

için gelmiştir demek ile yetinir⁸⁵. Necdet Tosun ise Hacı Bektaş'ın ayaklanmaya katılmadığını bir müddet gözden uzak olmayı tercih ederek daha sonraları tarikat faaliyetlerine başladığını ve tarikat silsilesinin Baba İlyas'a dayandığını gizleyebilmek ve Yesevilerin şöhretinden istifade edebilmek için sözlü bir propaganda başlatıldığını ve bunun da semerisini vererek sonraki dönemlerde yazılan kaynaklara bilginin bu şekilde intikal ettiğini belirtmektedir⁸⁶. Vilâyetname'yi neşre hazırlayan Gölpınarlı'nın da aslında bu görüşte olduğu eserin sonundaki açıklamalar kısmına eklediği şu görüşlerinden anlaşılmaktadır. “Hasılı bizce Ahmed-i Yesevi nasıl şöhreti yüzünden Bektaşî geleneğine sokulmuşsa, Lokman-ı Perende da şöhreti yüzünden bu geleneğe sokulmuş ve bu zata, Hacı Bektaş'a hocalık ettirilmiştir” demektedir⁸⁷. Fuat Köprülü de *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Bektaşilik ile Yesevilik arasında hiçbir hakiki bağ bulunmadığını belirtmiştir⁸⁸.

Fuat Köprülü, *Bektaşiliğin Menşe'leri* adlı çalışmasında eline geçen yeni kaynaklar ışığında *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Bektaşiliğin kaynağı ile ilgili bazı düşüncelerini gözden geçirerek değiştirdiğini bir önceki bölümde ifade etmiştik. Köprülü'nün revize ettiği önemli bir görüşü de *Makalat* ve *Vilayetname*'lerin sonradan uydurulduğuna yönelik kabulüdür. Köprülü elinde bulunan son yüzyıllarda kopya edilmiş çeşitli yazmalara ait risalenin hicri IX ve X. Yüzyıllarda düzenlendiğini ve Hacı Bektaş'a istinat edildiğini düşündüğünü ve Jacob gibi diğer araştırmacıların da bu görüşe katıldığını fakat daha sonra Hatiboğlu adında bir Osmanlı şairinin Hicri 812'de yazdığı Türkçe manzum bir “*Makalat*” tercümesine tesadüf ettiğini belirtmektedir. Çevirmenin Hacı Bektaş hakkında çok

⁸⁵ Ahmed Eflaki, *Menakıbu'l-arifin*, Farsca nşr. Tahsin Yazıcı, (Ankara: MEB Yay 2001), I, 3-312; ss.597-598; Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi*, haz. A. Nihal Atsız, (Ankara: KTB Yay.) 1985, I. Baskı, 195-196; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996, 172-174; Köprülü “Bektaşiliğin Menşe'leri” Haşim Şahin “Vefâiyye” *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, (ed. Semih Ceyhan) (İstanbul: İSAM yay.: 2018) 141; Necdet Tosun, “Yunus Emre Rufai, Hacı Bektaş Vefâi”. *Sufi Journal of Scientific &Academic Research* 2013, 32: 109-115

⁸⁶ Necdet Tosun, “Yunus Emre Rufai, Hacı Bektaş Vefâi” *Sufi Journal of Scientific &Academic Research* 2013, 32: 109-115

⁸⁷ Anonim, *Vilâyet-name: Manakıb-ı Hunkar Hacı Bektaş-ı Veli*, nşr. Abdalbaki Golpınarlı, İstanbul 1995,103.

⁸⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1993, 112.

saygılı bir dil kullandığını onun Arapça yazdığı bu eseri kendisinin Türkçeye tercüme etmek suretiyle herkesin yararlanmasına çalıştığını söyleyerek eserin aslının gerçekten var olduğunu kesin suretle ispat ettiğini söyler. Ayrıca eserin filolojik incelemesinin de eserin eskiliğini ispat ettiğini belirtir. Ayrıca Hacı Bektaş'ın bazı tasavvuf terimlerini içeren küçük bir Farsça risalesinin olduğuna da kesin gözüyle bakan Köprülü, Fatiha Tefsiri'nin ise Hacı Bektaş'a ait olduğunu kesin söyleyecek kanıtının olmadığını belirtir⁸⁹. Doktora tezini ve doçentlik çalışmasını Makâlât üzerine yapan M. Esad Coşan'a ait çalışmalarda Makâlât'ın Hacı Bektaş'a aitliği konusu manzum ve mensur tercüme nüshaları ve bunların karşılaştırmalı kritikleri oldukça detaylı bir şekilde incelenmiştir.⁹⁰

Karamustafa'nın ise konuya yaklaşımı oldukça farklıdır. Ona göre, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevi ve Kutbeddin Haydar ile çağdaştır. Aralarında mürid-mürşid ilişkisi olmamakla beraber birbirlerinden etkilendikleri kesindir. Ayrıca Eflaki'nin Menakibü'l-arifin'inde Hacı Bektaş'ın Baba Resül halifesi olduğu yazmakla beraber, Baba İlyas'ın soyundan gelen Aşıkpaşazade ve Elvan Çelebi de doğrudan böyle bir bilgi içermez. Yesevilik'in silsilesinin de Yusuf Hemedani'ye dayanmayabileceğini belirten Karamustafa Yesevi'nin Ebu'n-Necib Sühreverdi (ö. 563/1168) ve yeğeni Şehabeddin Ömer Sühreverdi (ö. 632/1234) olmak üzere zamanın Orta Asya ve Horasan Sufi şeyhleri ile bağları olduğunu belirtir. Karamustafa bu bağlamda Hacı Bektaş'ın sonradan Vefâiyye'ye tarikatına intisap etmiş olabileceğinin altını çizer.⁹¹

Mürsel Öztürk de "Hacı Bektaş-ı Veli" adlı makalesinde Karamustafa'nın altını çizdiği hususun üzerinde durur. Öztürk'e göre Baba İlyas'ın torunu olan Aşıkpaşazade ve Elvan Çelebi eserlerinde Hacı Bektaş-ı Veli'yi Baba İlyas'ın halifesi olarak belirtmemektedir. Aşıkpaşazade eserinde sadece bir görüşmeden

⁸⁹ Köprülü, "Bektaşiliğin Menşe'leri".

⁹⁰ M. Esad Coşan, "Hacı Bektaş ve Makâlât'ının Arapça Aslı Hakkında", İ.Ü Edebiyat Fakültesi TDEB Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, (Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1971); M. Esad Coşan "Hacı Bektaş ve Makâlât'ının Arapça Aslı Hakkında" (basılmamış çalışması) ve yine Coşan'ın, "Mâkâlât", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2007.

⁹¹ Ahmet Karamustafa, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 73-89.

bahsederken, Baba İlyas'ın silsilesini açıkça yazıp ve Hacı Bektaş'ın çağdaşı Şeyh Edebali'ye Vefâi şeyhi olarak atıf yapmasına rağmen Elvan Çelebi ise eserinde Hacı Bektaş'tan hiç bahsetmemektedir. Diğer yandan tatlı bir Bektaşî Mevlevî rekabetinin anlatıldığı ve piri Mevlana'nın galip geldiği Eflâki'nin eserinde ise Hacı Bektaş için Baba İlyas'ın halifesi ve şeriata uymayan meczup bir kişi ifadesinin yer aldığını belirtir. Öztürk'e göre Hacı Bektaş-ı Veli çok sayıda alim ve şair yetiştirmiş, o zamanın en önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri olan Horasan'ın Nişabur şehrinde doğmuş ve kendisine ait olduğu ispatlanan eserlerinden ve tekkesini kurarken cami yaptırmasından da anlaşılacağı gibi şeriattan hakikate tüm makamları bilen ayrıca bunları Arapça ve Farsça anlatabilecek kadar da entelektüel bir Yeseviyye şeyhidir. Ayrıca Ahi Evran'ın “şeyhi olduğum kimsenin Hacı Bektaş da şeyhidir” sözünden hareketle de ahiler aynı zamanda Hacı Bektaş'ın öğrencileridir.⁹²

Yukarıda konu hakkında günümüze kadar yapılan çalışmalardan hareketle iki önemli hususun altını çizmemiz geleneğin takibi açısından önem arz etmektedir. Bunlardan biri Makalat'ın kâğıda kimin tarafından geçirildiğinden bağımsız Hacı Bektaş'a ait olduğudur. Eserde anlatılan “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisinin Ahmet Yesevi'nin Divan ve Fakr-nâme'si ile gösterdiği benzerlik ve velayetname'de anlatılanlardan hareketle Hacı Bektaş'ın Yeseviyye geleneğinden geldiği ve Baba İlyas'ı ziyareti üzerinden de Vefâi'likden el amış olabileceğidir.

Tasavvuf tarihçisi Reşat Öngören'e göre de Hacı Bektaş-ı Veli bir Yeseviyye şeyhi olarak Anadolu'da irşad faaliyetlerini sürdürürken, bu arada Sünnî çizgide teşekkül etmiş bir tarikat olan Vefâiyye adına bu bölgede faaliyet göstermekte olan Baba İlyâs-ı Horasânî'den de Vefâiyye hilâfeti almıştır. Bu durum tasavvuf tarihinde sıkça görülen bir durumdur, başka bir tarikatten de el alması ilk tarikatını bıraktığı anlamına gelmez. Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinden, tasavvufî faaliyetlerinden ve yaşantısından da anlaşıldığı gibi tasavvufî kişiliğini Yeseviyye geleneği içinde kazanmıştır. Diğer yandan da farklı meşrepleri ve gelenekleri de şahsında birleştirmiştir. Öngören Yeseviyye çizgisinin Ahmed Yesevi'nin şeyhi Yusuf

⁹² Mürsel Öztürk, “Hacı Bektaş-ı Veli”, *Belleten*, (TTK c. 50 sayı:198, 1986) ss. 885-893.

Hemedâni üzerinden Nakşibendiyye olan ilişkisine dikkat çeker. Nakşibendiyye'nin ilk kurucusu olarak kabul edilen Abdülhalik Gücdüvânî de Yesevi'nin derviş arkadaşıdır.⁹³

Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu Hacı Bektaş'ın Vefâiyyeye çizgisinin ise Baba İlyas'ın soyundan gelen Elvan Çelebi'ye ait *Menakıb-ı kudsiyye* ve yine aynı soydan gelen Aşıkpaşazade'nin Tarihi ve bazı arşiv belgelerine dayandırarak Baba İlyas'ın silsilede Dede Garkın'na bağlı olduğu konusunda hemfikirdir. Dede Garkın ile Vefâiyye tarikatının kurucusu Ebü'l Vefâ Bağdadi arasında yaklaşık bir asırlık bir zaman farkı olmasından hareketle silsilede birkaç şeyh daha olması gerekmektedir fakat şu ana kadar karşılaşılan belgelerde bu konuyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.⁹⁴ Elvan Çelebi'nin rivayetine göre, Dede Garkın her birisi ehl-i seccâde olan 400 halifesi arasından bazılarını torunu ve aynı zamanda halifesi olan Baba İlyas'ın emrine vermiş ve onları Anadolu'yu irşat etmekle görevlendirmiştir.⁹⁵

Daha önceden belirttiğimiz gibi sünni çizgide teşekkül etmiş bu tarikat için daha sonraları çeşitli iddalar ortaya atılmıştır. Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâi Tarikatı (Vefâiyyeye)” adlı makalesinde Ebü'l Vefâ Bağdadi'nin yaşadığı dönemde Abbasi Halifesi el Kâim bi-emri'llah'ın (1031-1075) tarafından kendisinin sapık inançlar yaydığı iddiasıyla saraya çağırmasının arkasında yatan gerçek sebebin farklı olduğunu belirtir. Bağdadi'nin büyük şöhreti ve kalabalık derviş grubu ile hilafet iddiasında bulunmasına karşı gelişen korkunun bu iftiralara sebep olmuş olabileceğini düşünür. Şeyhin kadın erkek beraber ayin yapılmasının onun aleyhinde kullanıldığına değinir. Bu ayinlerden başka tespit edilmiş sapık inanç olarak adlandırılacak tespit edilebilen hiçbir davranışının olmadığını Ebü'l Vefâ Bağdadi'nin hayatına dair mevcut en önemli eser olan Şehâbeddin ebü'l-Hüdâ Ahmed b. Abdülmün'im eş-Şebri'sî el-Vâsîti'nin 1371-

⁹³ Reşat Öngören “Selçuklu'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Tasavvuf Düşüncesinin Serüveni: Önemli Şeyhler, Temel Eserler ve Etkili Tarikatlar” YL ders notları, 2020 (henüz yayınlanmamıştır)

⁹⁴ Haşim Şahin “Vefâiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012

⁹⁵ Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, der. A. Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, (Ankara: TTK, 2014) 17-19.

1376 yılları arasında yazdığı Tezkiretü'l-müttakîn ve Tebsiratü'l-muktedîn isimli iki ciltlik Arapça menâkıbnâme'ye dayandırmaktadır. Çalışmada Baba İlyas'ında ayinlerinde kadın ve erkeklerin aynı Yesevilik'de olduğu gibi beraber yer aldığını aktaran Ocak ayrıca Elvan Çelebi'nin *Menakıb-ı Kudsiyye'sinde* silsileyi açıkça belirten pasajını aynen kullanarak burada adı geçen Şeyh Edebali'ye de Vefâi Şeyhi olarak atıf yapmakta ve tarikatın Osmanlı'nın kuruluşundaki önemine işaret etmektedir⁹⁶.

Şeyh Edebali'nin ahilerin reisi olması ve ahiliğin fütüvvet kurallarının bir çok bakımdan Şehâdeddin es-Sühreverdi'nin *Avârifü'l-maârif'indeki* tasavvufi prensiplerle hemen hemen aynı oluşu ve usul, erkan ve adapta da Rufailik ile benzerliğini de belirtmemiz gerekir⁹⁷. Ayrıca Ahi Evran ve Hacı Bektaş arasındaki ilişkiye de daha önce değinmiştik.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu bölümü kısaca özetlersek; bize göre başlangıçta katı tarikatlaşma dönemlerine özgü özellikler olan *akışkanlık* ve *dağınıklık* sebebiyle çok kalın çizgilerle birbirlerinden ayırıştırıp net silsileler belirleyemeyebileceğimiz Vefâi, Kalenderi, Yesevi, Rufai, Sühreverdi ve Haydari zümreleri Anadolu'nun fethinde ve İslamlaşmasında çok önemli rol oynamışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli bu dönemde Anadolu'ya gelmiş Makalat'ından yer alan görüşleri ve tasavvufi faaliyetleri üzerinden Yesevilik ile, etkileşimde olduğu kişiler ve hayatında yer alan bazı pratikler üzerinden Vefâilik, Rufailik, Haydarilik ve Kalenderilik ile memzuc Melami meşrepli bir tarikat pir'idir , tarik-i Muhammedî üzeredir ve Kaygusuz Abdal'ın Şeyhi Abdal Musa'nın Hatun Ana üzerinden Mürşi'didir.

⁹⁶ Ahmet Yaşar Ocak “*Türkiye Selçukluları Dönemin ve Sonrasında Vefâi Tarikatı (Vefâiyye)*”, 124-128.

⁹⁷ Öngören, “Osmanlı Türkiyesi'nde Tarikatlar” *Türkiye'de Tarikatlar, Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İSAM Yay., 2018), 59.

3. MESNEVÎ-İ SÂNİ VE MESNEVÎ-İ SÂLİS'DE TASAVVUFİ ANA TEMALAR

Sözlükte “bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek” manalarındaki şer’ kökünden türeyen şerîat ve şir’at kelimeleri “insanların veya hayvanların su içtiği, açıktan olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar” anlamlarına gelmektedir⁹⁸. Kur’ân-ı Kerîm’de şeriat ve şer’ kökünden türemiş isim ve fiiller genelde iki anlamda kullanılmıştır: “bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyici din esaslı kurallar”⁹⁹ ve “bu nitelikte kural koymak”¹⁰⁰ anlamına gelmektedir. Şer’ kökünden türeyen isim ve fiiller hâdislerde de sözlük anlamları yanında sıkça geçmekte, şeriat kelimesi ve çoğulu da (şerâi’) İslâm’ın itikadî ve amelî hükümlerini bazen tek tek, bazen de bir bütün halinde ifade edecek biçimde kullanılmaktadır¹⁰¹. Şerîat kelimesinin terim anlamı Mekke’de inen şu âyet-i kerimede görülür. “Sonra seni bu işte apaçık bir şerîat sahibi kıldık. Sen ona uy. Hakkı bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma”¹⁰². Kelimenin ıstılahî anlamı, dinin zâhiri (dış şekil) yönüne ait kaideleri veya dinin hukuk kurallarını ifade eder¹⁰³.

Hakikat kelimesi sözlükte “gerçek, doğru olmak, bir şeyi gerçekleştirmek” manalara gelen hakk kökünden türemiştir¹⁰⁴. Râgıb el- İsfahânî, hakikat kelimesine “var olan şey, doğru inanç, gösterişten uzak maksadına uygun olarak söylenen söz, ebedî olması hasebiyle gerçek kabul edilen ahiret” anlamlarını yükler¹⁰⁵. Tasavvuf’ta hakikat kelimesi “zâhirin ardındaki örtülü ve gizli mâna, dini yaşantının en yüksek seviyelere ulaşarak ilâhî sırlara âşina olunması” gibi anlamlara gelir¹⁰⁶.

⁹⁸ Türcan, “Şerîat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 38, 571.

⁹⁹ El-Mâide 5/48; el-Câsiye 45/18.

¹⁰⁰ Eş-Şûrâ 42/13, 21.

¹⁰¹ Müsned, III, 439; IV, 188; Buhârî, “Savm”, 1; Ebû Dâvûd, “Fiten”, 6.

¹⁰² Câsiye 45:18.

¹⁰³ Cebecioğlu, “Şerîat”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 474.

¹⁰⁴ Cürçani 2007:154.

¹⁰⁵ Mustafa Çağrırcı, “Hakikat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 15, 177.

¹⁰⁶ Age. 178.

İbn Arabi de hakikat terimiyle filozofların mahiyet, zat terimiyle kastettikleri şeyi kasteder¹⁰⁷. Hücvi “*Keşfu’l Mahcûb*”da şeriat ve hakikat ilişkisinden bahsederken Hakikat kelimesine ıstılah getirir ve “kulun, Allah’a vuslat mahallinde ikamet etmesi, sırrının ise tenzih mahalli üzerinde durmasıdır” şeklinde ifade eder. Şeriat ile hakikat arasında fark görmeyen fırka ile hakikat münkeşif olunca şeriat mürtefi olur diyen fırkanın hatalarına değinir. Hücvi’ye göre imandaki tasdik ikrardan ayrıdır. Fakat diğer yandan ikrarsız tasdik iman değildir, tasdiksiz ikrar da iman değildir. Bu nedenle esas itibarı ile şeriat ve hakikat birbirinden ayrılamaz. Hakikat üzerinde nesh caiz olmayan ezelden ebede hükmü aynı şekilde baki olan manadan ibarettir. Şeriat, üzerinde nesh ve tebdil caiz olan emirler ilgili hükümler gibi hususlardan ibarettir. Şu hâlde şeriat kulun fiili, hakikat ise şanı yüce olan Allah’ın kula mâlik olması, onu muhafaza ve himaye etmesidir¹⁰⁸.

Serrac “*el-Lüma*”da farklı sufilerin hakikat ile ilgili görüşlerine değinmektedir. Sufilerin hakikatle ilgili farklı tanımlar yaptıkları, hakikati sınıflandırmaya çalışmaları, alametleri üzerinden zıt açıklamalar yaptıkları eserde yer almaktadır¹⁰⁹. Burada bizim çalışmamızda özellikle atıfta bulunmak istediğimiz nokta Cüneyd’in yorumlarıdır. Cüneyd-i Bağdadi (ö. 297/909) “Hakikat nedir?” sorusuna “O’nu hatırlamak, sonra şunu bunu terk etmektir” demektedir. Hakâik (hakikatler) için de “Hakâik, sözle te’vil edilmek için kalplere yerleştirilmeye razı olmamıştır” demesidir¹¹⁰. Kaygusuz da eserinde, aşağıda oldukça detaylı inceleneği gibi yaklaşık 25 beyitte¹¹¹ dünyanın ne kadar gelip geçici aldanılmaması gereken bir yer olduğunu anlatır. Yaklaşık 15 beyitinde¹¹² dünyayı terk konusunu işler ve hakikatten haber getirebilmek için kâlden geçerek O’nun rengine boyanılması

¹⁰⁷ Suad El- Hakîm, İbnü’l Arabi Sözlüğü, 223.

¹⁰⁸ Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, terc. : Süleyman Uludağ, 440-441.

¹⁰⁹ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma*, haz. : H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay. , İstanbul, 1996, 219

¹¹⁰ Ay.

¹¹¹ 578, 579, 580, 581, 583, 584, 585, 587, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607

¹¹² 82, 83, 84, 85, 88, 89, 252, 253, 259,261, 262

gerektiğini anlatır¹¹³. Fakat kişinin bunu tek başına yapması imkansızdır. Bir yol tutması bir şeyhin karşısında varlığından geçmesi gerekir. Mesnevîde yaklaşık 50 beyit tutulması icab eden yol gerekliliği ve yolun özellikleri, yolda karşılaşılanlarla ilgili yaklaşık 12 beyiti mürşit gerekliliğiyle ve mürşit ile olan ilişkinin özellikleri ile ilgilidir. Bütün bu gayretlerin amacı ise hakiki insan olabilmektir. Kaygusuz bazen bu makama ulaşana Âdem'der; yaklaşık 26 beyit Âdem'lik hakkındadır. Bazen ise bu makama ulaşana “er” der; yaklaşık 20 beyit er kişinin özellikleri hakkındadır. “Sen” diye de bazı yerlerde seslendiği bu makam sahiplerinden kimi zaman “saki”, “O” şeklinde de bahsedebilmektedir.

Burada özellikle dikkat edilmesi gereken bir husus Kaygusuz'un beyitlerinde mertebeler ve makamlardaki farklılıklara bağlı olarak üç farklı anlamda “âdem” kelimesini kullanmasıdır. Bahsedilen ilk âdem vücûd'un zıttı olan adem'dir ve varlığın sudur ettiği yokluğu tanımlar. İkinci âdem bu tecelli ile yaratılmış Kaygusuz'un tabiri ile “Âdem donu” giymiş bizim beşer diye nitelendirdiğimizdir. Kaygusuz Mesnevîlerin de bu Âdem'e devamlı nasihat ederek ona kim olduğunu hatırlatmaya çalışır¹¹⁴. Buradaki Âdem'den kasıt insanın en ham halidir. Kaygusuz bu Âdem'i şeklen insan fakat fiilen hayvan görür¹¹⁵. O'na göre gaflete dalmış¹¹⁶, özünden bîhaber bu “ham insan” ın mutlaka belirli bir yol takip ederek bir rehber¹¹⁷ eşliğinde menzil almasını öğütler. Kaygusuz tekamülünde menzil alarak hakkı gönlünde bulan, tevhid ehli insan'a “er kişi” der¹¹⁸. O'nun için er kişi de Âdem'dir fakat bu Âdem diğerinden çok farklıdır¹¹⁹.

¹¹³ 234, 283

¹¹⁴ Her şâdef içinde sen gühersin
Muhtaşar içinde mu'tebersin (652)

¹¹⁵ Hâyıf ki saña diyeler insân
İy şekli âdem (ü) fi'li hayvân(722)

¹¹⁶ Bu gâflet-ile bî-mâr olupsın
Haste vü renc ü zâr olupsın (693)

¹¹⁷ Bu yolda saña bir rehber gerekdür
Yâr-ıçun qurbân ol ki yâr gerekdür (395)

¹¹⁸ Olar kim dünyânuñ terkini kıldı
Olardur kim Hâkîki göñlinde buldı (93)

¹¹⁹ Şoğan şatan şeker narğın ne bilsin
Âdemden ademüñ farkın ne bilsin (362)

3.1 Mesnevilerde Şeriat Hakikat İlişkisi

Çalışmamızın ikinci bölümünde Kaygusuz'un bağlı olduğu geleneği bugüne kadar konu hakkında yapılmış çalışmaları analiz ederek, şeyhi Abdal Musa'nın kayıtlara geçen hayatını ve Kaygusuz'un kendi eserlerindeki içerikleri kritik düşünme eksenimizin merkezine alarak tespit etmiştik ve kendisini Bektaşî geleneğinin bir mensubu olarak değerlendirmiştik. Bektaşî tarikatının düşünce ve iman temelini oluşturan, adap ve erkânı gösteren tarikatın pir'i tarafından belirlenmiş olan “*Dört Kapı Kırk Makam*” öğretisidir. Öğreti Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*¹²⁰ adlı eserinde de ufak farklılıklarla yer almasına rağmen makamlarla ilgili açıklamaları Hacı Bektaş Veli'nin “Makâlât” adlı eserinde ayrıntılı ve sistemleştirilmiş bir şekilde görebilmekteyiz¹²¹.

“*Adem, Tanrı'ya kaç makamda irer, anı bildürür.*” diyerek başlayan Hacı Bektaş-ı Veli “*Devir*” anlayışı gereği yaratılış mertebelerinden geçerek en aşağıya “esfeli safiline” inmiş eşrefi mahlukatın tekrar hangi aşamalardan geçerek geldiği noktaya ulaşabileceğini temel ilkeleri ile ortaya koymaktadır. “*Eğer bu kırk makamın biri eksik olursa, hakikat tamam olmaz*”¹²² deyişi bize bu makamların bir merdivenden daha çok yukarı doğru hareket ederek genişleyen bir spirali andırdığını düşündürmektedir zira spiralde en yukarıdaki ve dıştaki halka en içteki en temel halkayla doğrudan ilintilidir ve her bir halka bir öncekini tam ve eksiksiz şekilde içerdği zaman bir sonrakine doğru yol alabilmektedir. Makâlât¹²³,ta bahsedilen kapılar ve şeriat hakikat ilişkisi şöyledir;

¹²⁰ Ahmet T. Karamustafa bu eserin Ahmed Yeseviye ait olmadığını, dahası eserin Ahmed Yesevi'nin görüşlerini yansıtamayacağını söyler. Bunu ilk kanıtlayan Sovyet Türkolog Borokov olduğunu DeWeese'den nakille aktarır. (Ahmet Karamustafa, *Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefa'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu*, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (haz. Ahmet Yaşar Ocak) 2. Baskı (TTK Yayınları, Ankara: 2014), 77-78. Diğer yandan çalışmalarımızda kullandığımız konunun uzmanlarına ait diğer kaynakların hiçbirinde böyle bir iddaya rastlamadığımız için Karamustafa ile aynı görüşe sahip olmamız mümkün gözükmemektedir.

¹²¹Hüseyin Bal, *Aleviliğin Tasavvufi Boyutu*, (İstanbul: Sentez Yay., 2014) 149

¹²² Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk koord. Osman Eğri (Ankara: TDV, 2006)

¹²³ Eserin Hacı Bektaş-ı Veli'ye ait olup olmadığına dair görüşler için bkz. tezimizin “Kaygusuz Abdal, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik” bölümüne.

Bilesin ki ...yüce Allah'a giden yollar yaratıkların nefesleri sayısındadır; gerçeğe ulaşmış kişiler bunların arasından, içinde şu dört merteye bulunan bir yolu tercih edip seçmişlerdir:

1. Şeriat, 2. Tarikat, 3. Ma'rifet, 4. Hakikat.

Bu mertebeler ancak şeriat olduğu takdirde tamam olur.

Şeriate bağlılığı mükemmel olmayan kimseye tarikat, ma'rifet ve hakikat mertebeleri de kapanık kalır. Bu mertebeleri usûlüne uygun olarak tamamlayan kimse sonradan şeriate bağlılığını bozarsa, tarikat, ma'rifet ve hakikati de bozmuş olur.¹²⁴

Kaygusuz Abdal Mesnevi Sani ve Sâlis'de doğrudan şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapılarından bahsetmemekle beraber bunların altındaki makamlar ile ilgili birçok söz söylemekte, nasihat vermektedir. Diğer yandan Mesevi-i Baba Kaygusuz'da dört kapı anlayışını şöyle anlatmaktadır;

Şeriatda külli işi pür-kemâl,
Tarikatda ol kişidür ehl-i hal (873)
Hakikatda külli Hakkdur pes heman,
Ma'rifeti kendüye yeter nişan (874)¹²⁵

Bu beyitlerde şeriat ameldir ve her amelin bir hâli ve makamı vardır¹²⁶. Tanrı'nın tecelli ve lütuflarının sonu olmadığı gibi O'nun yüceliğinin hakikatine ulaşmak imkansızdır bunun için kul sürekli bir yükselme halinde bulunur ve bu yolda¹²⁷ türlü türlü sayısız halleri tecrübe eder. Kuşeyrî Risalesinde Allah'ın tecelli ve lütuflarının sonunun olmadığını bu nedenle kulun sürekli bir yükselme halinde bulunduğunu söyler, çünkü kulun hali hangi makamda dengelenirse dengelensin Allah'ın o kul için taktir ettiği daha yüksek bir makam vardır. Haller Allah tarafından verilirken makamlar kulun çabasıyla kazanılan şeylerdir¹²⁸. İbn Arabî'ye göre, hal değişen veya varlığı bir şarta bağlı olan durumdur, makam ise halin karar kıldığı daha derin

¹²⁴ Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk koord. Osman Eğri (Ankara: TDV, 2006)

¹²⁵ Oktay, *Mesnevi-i Baba Kaygusuz*, 2013, 18.

¹²⁶ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, (çev. Ekrem Demirli) (İstanbul: Litera Yay.: 2009), DS, 163.

¹²⁷ Burada yoldan kasıt tarikattır.

Sözlükte “gidilen yol, izlenen usul, hal ve metot” manalarına gelen tarikat, terim olarak “menzilleri aşarak ve makamlarda ilerleyerek Allah'a yaklaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve durum” (Cürcânî 2007: 215)

¹²⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi: Süfîlerin İnanç ve Ahlâkları* (İstanbul: Semerkand, 2007) 183, 185

ve kalıcı olandır¹²⁹. Hakikat mertebesi Hakkı'nın vücudunda kendi varlığını yok ederek fenâ bulmak¹³⁰, marifet¹³¹ ise Hakk'ın bilgisi ile bekâ bulmak anlamında kullanılmıştır.

Hacı Bektaş Veli Makâlât'ında amel ve tâat'i imandan ayrı değerlendirilmeyeceğinden fakat her tâatin imana eremeyeceğinden her isyanın da küfür sayılmayacağından bahseder¹³². Aynı yaklaşımla Kaygusuz Mesnevî-i Sâni ve Sâlis'de şeriat ile ilgili imanın ve islamın şartlarından ve genelde “içki içmek, zina yapmak, domuz eti yemek” gibi dışarıdan bakıldığında daha kolay tespit edilebilen günahlardan bahsetmez. Diğer yandan ilk bakışta gözlemlenemeyecek tamamen kişinin davranışlarını tetikleyen değer sisteminin ve karakterinin içinde gizlenmiş değişmesi zor olan kibir (110), amelde riyâ, hasetlik (112), cimrilik¹³³, kendi aybını görmeyip başkalarının ayıplarını görme (105,106) gibi nefsanî duyguların ıslahından bahseder.

Giçe ‘ucb ü tekebbürden yalandan
Bu yolu sorsa olur yol alandan (110)

Hasedlik eylemeklik şart degüldür
Hakîr bakmaq âdeme farz degüldür (112)

Kendü ‘aybuñ koyup özgeye bakma
Nâgehân seyl tegi her yaña aqma (105)

Özge ‘aybıñ gören özini bilmez
Pâs olupdur âyînesini silmez (106)

Kuşeyri kulun sahip olduğu bozuk sıfatları ikiye ayırır. Birincisi günahlar, dine ters fiilleri ikincisi ise fitratına konan düşük ahlak. Birincisi kısım nefse ait hükümler olup haram ve mekruh olarak yasaklanan şeylerdir. İkinci kısım ise nefsin kendisine ait düşük huylar, kibir, gazap, kin, haset, riya, tahammülsüzlük gibi nefse ait kötü

¹²⁹ İbn Arabî, *el-Fütûhât* VII: 191-209 (BS 96)

¹³⁰ Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi: Süflerin İnanç ve Ahlakları*, 203.

¹³¹ Marifet kelimesi bilgi, tecrübi ve amali bilgi, tanımak, aşinalık anlamlarına gelmektedir (Uludağ 2005: 236).

¹³² Makâlât, haz. İsmail Kaygusuz 2011, 112.

¹³³ Var neñ varsa be-küllî yedirgil

Aduñ şâhib-i cömerd didirgil (705)

sıfatlardır. Nefis için tedavisi en zor sıfat, kendisinde güzel bir hal olduğunu zannetmesidir¹³⁴.

Kaygusuz Mesnevilerinde ve diğer eserlerinde hem amentü'ye iman hem de emir ve yasaklar konusunda bilgi sahibi ve bunlara uyan fakat uymak ile sorumluluklarının bittiğini kabul etmeyen bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre emir ve yasaklara uymak gerek şart koşul olmakla beraber yeter şart koşul değildir¹³⁵. Bu bize Allah'ın kendisine nafilelerle yaklaşacağımızı söylemesini hatırlatır¹³⁶. Kaygusuz'un şeriatta namazın yeri ve önemini kendisine getirilen eleştirilere verdiği cevaplar üzerinden anlattığı müstakil bir şathiyesi olan "Salatnâme" bulunmaktadır. Kaygusuz Mesnevilerinde direk namaz konusuna değinmemiş ibadet (namaz) kılmak için temizlik gerektiği ve zahidlik için de perhizin şart olduğunu belirterek dolaylı olarak değinmiştir¹³⁷. İslamın beş şartından biri olan hac için ise önce Peygamberin aşk ile yaptığı mirac'ı bilen müslümanların haccını bilebileceğini söyler¹³⁸. Hacc'ın hakikati'ne değinen Kaygusuz aşkı bilen için her yerin Mekke olduğunu (139) söyler, bilmeyen içinse "Kâbe sadece bir siyahlıktan ibarettir" der¹³⁹.

‘Āşıkā her mekân Mekke olupdur
Mekke bilmeyene sevdâ olupdur (139)

¹³⁴ Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, ter.: Dilaver Selvi, (Ankara: Semerkand Yay.: 2012) 232-233.

¹³⁵ Güzel, Abdurrahman, "Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da: Dört Kapı Kırk Makam", Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2007, 104.

¹³⁶ Her kim benim velî bir kuluma düşmanlık ederse ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş olan bir şeyle yaklaşamaz Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaşmaya devam eder. Sonunda onu severim. İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sınıksız tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sınırsız onu mutlaka korurum. (B6502 Buhârî, Rikâk, 38.)

¹³⁷ Evel zâhid olana perhîz gerekdür

‘İbâdet kim kılar temiz gerekdür(108)

¹³⁸ Muḥammedüñ mi'râcın bilesin

Müselmânlaruñ ḥâccın bilesin (623)

¹³⁹ Kimine deyr daḥı Mekke olupdur

Kimine ‘acâyip sevdâ olupdur (162)

Kaygusuz'un şeriat anlayışında önemli bir konuda da helal kazanmaktır. Kaygusuz dünya malına tamah edenleri¹⁴⁰ Hz. Peygamberin “dünya bir cife'dir” hâdisi¹⁴¹ ile uyarır¹⁴² ve dünyanın Karun'a ne vefa kıldığını sorar¹⁴³

Bektaşiyye geleneğinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat'ta şeriat kapısının makamları arasında bahsettiği makamlardan biri Ehl-i sünnet ve'l cemaat üzere olmak yani peygamberin ve ashabının yolunda olmaktır. Tasavvuf ehline göre en büyük hedef perygamberin edebiyatı ile edeplenmektir. Kaygusuz edep konusunda Mesnevilerinde önemli nasihatler verir. Kaygusuz eserinde edebi adeta hem önemli şartlarından bir şart¹⁴⁴ hem de imanın aslı (546) olarak görür. “el-Haya'ü mine'l-iman”¹⁴⁵ Nebi'nin sözüdür (547) der ve Tanrı'yı bilen edebinin yanılmayacağını (549) söyler.

Her zerre ki var hisâb-iledür
Aşlı imānuñ edeb-iledür (546)

El-ḥayā'ü mine'l-īmān degül mi
Nebî sözüdür iy cān degül mi (547)

¹⁴⁰ Dünyâyı sever imānı oldur

Cānınuñ içinde cānı oldur (581)

Şureti âdem özi ḥayvān

Bir aqçeyi 'azîz dutar atasından (582)

Dünyâdur anuñ dîni imānı

Bir aqçe-içün söyler ki biñ yalanı (583)

Bir pulı yek sever qardaşından

Bir aqçe-içün giçer başından (584)

Bir aqçe -içün döner dîninden

Ölüyi çiker şoyar sininden (585)

¹⁴¹ Bu rivayetin kaynaklarda Hz. Peygamber'e ait bir hâdis olarak nakledildiğine dair sahih bir habere rastlayamadık. Bununla birlikte bu sözün Hz. Ali'ye ait bir kelam-ı kibar/vecize olması muhtemel görünüyor. Nitekim Ebu Nuaym el-isfehanî (ö. 430}, Ali b. Ebi Talib'in şöyle söylediğine dair bir rivayet nakletmektedir: "Dünya bir leş tir; kim ona talip olursa, köpeklere kartışma/onlarla bir arada bulunma konusunda sabırlı olsun." (Ebü Nuaym, Hilyetü'l Evliya, VIII, 238) Aclûnî de bu sözün her ne kadar manası sahih olsa da hâdis olmadığını söylemiş, bunun mevzû olduğuna dair es-Sagâni'nin bir beyanını nakletmiştir. (Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, I, 492, no: 1313.)

¹⁴² Dünyâya cife didi Muḥammed

Dünyâya dimezler aḥî devlet (590)

¹⁴³ Dünyâ Qârûna ne vefâ kıldı

Ya daḥı Şite ne cefâ kıldı (591)

¹⁴⁴ Özüñden ulu-ıla pençe dutma

Çün edeb şartdur şartı unutma (208)

¹⁴⁵ “Haya imandır” (Buhari, İman, 16)

Şakla edebi ki Hâk hâzırdur
Bî-edeb olan ħor u ħaħırdür (548)

Tañrıyı bilen edeb yañılmaz
Bî-edeb olan kişi anılmaz (549)

Şeriatta asıl olan yapılması gereken şeyleri yerine getirmek ve yasakladığı şeylerden kaçınmaktır. Kaygusuz, Mustafa'nın getirdiği Kur'an¹⁴⁶ beyanı üzerinde durur, Mustafa'nın sözünü tut¹⁴⁷, göçmeden bu dünyada iken ne kadar hazırlık yaptım diye kendine sor¹⁴⁸ rehavete kapılma sonra kervan göçer yolda kalır pişman olursun diye uyararakla¹⁴⁹ beraber, diğer taraftan her fırsatta ayıp görmemek¹⁵⁰ konusunda da insanlara nasihat eder ve aslolanın kişilerin kendi ayıpları, günahları ile uğraşması olduğunu¹⁵¹ söyler. Ona göre şeriat tartısı sadece kişinin kendisini tartması içindir, başkalarını bu tartıda tartıp onlar hakkında hükümde bulunmak başlı başına kişi için yapılabilecek en büyük hatalardan biridir¹⁵².

Kaygusuz Mesnevisinde insanlara bu dünyaya niye geldiklerini gelmedeki maksatlarının ne olduğunu sorar (127, 296) ve onları yola davet eder.

Özüne gel niçün ħaldüñ yabanda
Nedür maħşüd bilür misiñ cihanda (127)

Niye geldüñ cihāna maħşüduñ ne

¹⁴⁶ Anuñ kim Muştafā virdi nişānın

Bu Ħur'anda didi şerħ ü beyanın (12)

¹⁴⁷ Muştafā sözini dut ki ħaħırdur

Geldüñ yine gidmeñe yıraħırdur (708)

¹⁴⁸ Yaraħun idüben ki göçersin

Geldüñ ki cihāna giçersin (709)

Andan ne getürdüñ bile bunda

Neñ var ilde sen bundan anda (711)

Bu ħış yaraħını bunda gördüñ

Bu yol azıħın ne getürdüñ (712)

¹⁴⁹ Yatma duru-gel ki göçdi kervān

Soñra uyanup niçe peşmān (717)

¹⁵⁰ Özge 'aybıñ gören özini bilmez

Pās olupdur āyīnesini silmez (106)

¹⁵¹ Kendü 'aybuñ ħoyup özgeye baħma

Nāgehān seyl teħi her yaña aħma (105)

¹⁵² Er iseñ kendü 'aybuña naħar ħıl

Bu işden perħiz eyle key zazer ħıl (104)

Baňa söyle ziyānuñ ne sūduñ ne (296)

Kaygusuz'un yola girmekten kastı bir tarikata girmek, şeyh gözetiminde seyr-u sülûk'u tamamlamaktır. Tarikat kelimesinin kökü "tarik"tir. Tarik Arapça bir kelime olup yol, meslek anlamına gelmektedir. Kâşânî (ö. 587/1191) tarikati, "menzilleri aşarak ve makamlarda ilerleyerek Allah'a ulaşma yoluyla salıklere has olan yolculuktur"¹⁵³. şeklinde tanımlamıştır. Samiha Ayverdi tarikati; "bir mürşide bağlanarak, belirli kurallara uyarak ahlakını geliştirmeyi, kötülüklerden arınmayı, tevhidin hakikatine varmayı ve Allah'a ulaşmayı amaç edinen tasavvuf yolu'dur"¹⁵⁴ şeklinde ifade etmektedir. Sözlükte "gidilecek yol, izlenecek usûl, hal ve gidiş" manasındaki tarikat, terim olarak "Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış" demektir¹⁵⁵.

Kaygusuz yolda dikkatli olunması gerektiğinden mesnevinin birçok yerinde bahseder¹⁵⁶. Yolda önemli olan kişinin ne hal üzere olduğunu bilmesidir¹⁵⁷. Yolda dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise ulunun sözünü dinleyip yoldan şaşmamak¹⁵⁸, yolu bırakıp yabana gitmemek gülistan dururken dikene meyletmemektir¹⁵⁹. Kaygusuz birçok yerde yolda delilsiz gidilmeyeceğinden bahsetmektedir¹⁶⁰. Mesnevideki Mürid Mürşid ilişkisine ve tarikatta müridin nefsinin terbiye ederek içindeki cevheri işlemesine sonraki alt başlıklarda detaylı olarak değineceğiz.

Kaygusuz'a göre bütün bu meşakkatli yolculuğun ana hedefi nefsi terbiye edip ruhu besleyerek Hakikat'e ulaşmaktır. Bu mertebe Hakk'ın birliğinde fani olma

¹⁵³ Abdurrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sozluğu*, çev. Ekrem Demirli, 2. Baskı (İstanbul: İz Yay., 2015) 65

¹⁵⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Tarikat*, İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2011 sf.1204

¹⁵⁵ Öngören, "Tarikat", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 40, 95.

¹⁵⁶ Yoluñı gözet kuyuya düşme

Köprüyi geçerken şuya düşme (737)

¹⁵⁷ Ārife yüz elli yumruk işaret

Hālin bilmek-imiş bu yolda ġāret (371)

¹⁵⁸ Senden ulunuñ sözün işitgil

Şaşma yoluñı yoluñca gitgil (718)

¹⁵⁹ Gülistāna gel dikene düşme

Yoluñı koyup yabana düşme (729)

¹⁶⁰ Bu yolda evliyā şem'(ü) delıldür

Delile uymayan ħör u zelıldür (64)

mertebesidir ve diğerk bir adı da fenâ fi'llâh'tır. Kaygusuz bu makama aşk ile ulaşabileceğini söyler, aşk bahsi altında bu konu daha detaylı incelenecektir. Yolda olanları yoldaki engeller ve korkmaları gereken tehlikeler hakkında uyaran onlara bu zorlukları aşmaları için nasihatler veren Kaygusuz daha sonra yolun da kalmadığı bir makamdan bahseder¹⁶¹. Yolun olmadığı yerde haramide olmaz, bu nedenle korkuya gerek yoktur artık emindir, uzaklık yakınlık kalmamıştır¹⁶². Budalanâme'de tariflediği havf ve reca'nın hükmünün ortadan kalktığı makamdır burası. Bu menzile ulaşan külli cân olduğunu belirtir. Rahmet eceli götürmüş sıfat ile zat bir olmuş (505) Kesret gidip vahdet hasıl olmuştur (73) Kaygusuz burayı birliğe varmak-dalmak olarak adlandırır.

Ölüm (ü) eceli götürdi rahmet
Birlik yazıldı şıfat-ıla zāt (505)

Be-küllî vahdet oldu gitdi kesret
Özi kaldı özine şükr (ü) minnet (73)

Bu makamda salık dost didarını gönlünde bulur (521). Artık her yer Tur her can Musa'dır (404) her gece kadir her gün bayramdır (407). Artık farklar cem olmuştur (cem beyne'l-ezdâd), Musa Firavunla¹⁶³, kurt koyunla (484) düşman dost ile (485) karınca Süleyman (486) ile bir olmuştur. Kaygusuz'un Tevhid anlayışı içinde daha detaylı olarak bu konu işlenecektir.

Çün kıldı anuñ tali' (ü) yârı
Gönlünde bulındı dost didarı (521)

Birlik 'âlâmeti menşür oldu
Her şey Mūsâ (ü) her cā Tūr oldu (404)

Sazuñ dağı sözi tevḥîd oldu
Her gice kadir her gün 'îd oldu (407)

Kurt koyun-ıla bile karışdı
Uğrı beg-ile yol varışdı (484)

¹⁶¹ Bu maqâmda ne yol vardur ne şahrâ

Ne güft ü gū ne cüst ü cū ne ğavġâ (66)

¹⁶² Dağı ḥarâmî yoġdur yol emîndür

Meşelâ ne ırâkdur ne yaġındur (67)

¹⁶³ Musâ Fir'avn-ıla birliğe bitdi

Qamu yolda kalan menzile yetdi (142)

Düşman-ıla dost oldılar yār
Birlige bitişdi gül ile hār (485)

Çarınca Süleymāna söyledi yol
Şağ oldı be-küllī kalmadı yol (486)

Marifet makamı fenâ'dan sonra varılan, bulunan bekâbillah makâmıdır. Fenâ'da kalmak makbul değildir, bekâ'nın kendisi olarak özün Hakk olduğu tecrübesi¹⁶⁴ ile kişi benzersiz ve emsalsiz olandan haber verir. İbn Arabi Füsüs'da "Onun hak olduğunu görmek, senin O'nun sureti ve O'nun senin ruhun olması bakımından mümkündür. Bundan dolayı O'nun için sen, sana ait cisimlik formu gibisin. Buna karşın senin için O, bedenini yöneten ruh gibidir"¹⁶⁵ demektedir¹⁶⁶. Aynı eserinde Arabi Hakk her anlayışta görünen olduğu gibi her anlayıştan gizli kalandır der. Hakkın gizli kalmadığı tek anlayış "Âlem Hakkın sureti ve hüvviyetidir" diyen insanın anlayışdır. ez-Zahir ismidir. Aynı zamanda Hakk anlam bakımından, ortaya çıkan her şeyin ruhudur. Bu durumda Hakk el-Batın'dır. Kaygusuz da mesnevilerinde şöyle der; "Evvel dahı ol ahirde oldur/ Batın dahı ol zahir dahı oldur"¹⁶⁷(744). Bu makam sahipleri için günahlar sevaba¹⁶⁸ düşmanlar dosta

¹⁶⁴ Görindi ol kim ol ayn-ı beğâdur

Özin fâş eyleyüp özi Hak'adur (2)

¹⁶⁵ İbnü'l Arabi, Füsûsul Hikem, 2006, 63

¹⁶⁶ Girü geldi haber virdi o hâlden

Bî- mişl ü bî-mânend ü bî-mişâlden (75)

O mağâmdan bize haber getürdi

Ya'ni sarrâf olup güher getürdi (76)

¹⁶⁷ İbnü'l Arabi, Füsûsul Hikem, 2006, 62.

¹⁶⁸ Her şu kim açar gül-âba döndi

Çat' oldı günâh sevâba döndi (483)

Buradan anlaşılması gereken bu makamda günahın kalkacağı fikri olmamalıdır. Bâtıl da varlığı bakımından Hak'tır, butlânilik nisbidir. Kötülük iyiliğin, gece gündüzün, karanlık nurun bir fonksiyonudur. Yani kötülük aslında daha az iyilik veya iyilik perdelendiğinde ortaya çıkan geçici durumdur. Aynı şekilde karanlık aslında nur'un görece azlığı veya geçici gölgelendiğinde ortaya çıkan arazi gerçekliktir. Bu hususun yanlış anlaşılmasına yönelik Gazzâli'nin önemli ikâzları mevcuttur. Gazzâli kendisine yöneltilen "acaba Allah yolunun yolcusu bir takım ibadet görevlerinden muaf tutulacağı ve bazı haramları işleyince zarar görmeyeceği bir mertebeye ulaşabilir mi?" şeklinde bir soru üzerine şöyle demiştir: "Bu iddia, aldanmışlığın ta kendisidir. Şeriata aykırı herhangi bir hareket işleyen bir kimseyi havada uçarken veya su üzerinde yürürken bile görseniz biliniz ki o şeytandandır" (Muhammed Gazzâli, *İhyâ-i Ulûm'id-Din*, çev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yay, 2002) sf. 271

dönmüştür, insan ahsen-i takvim şeklini almıştır¹⁶⁹. Marifetullah sahipleri için Âdem, İnsan, Er gibi sıfatlar kullanan Kaygusuz buraya erişenlerin özelliklerinden mesnevîde oldukça detaylı bir şekilde bahsetmektedir. Bu özelliklere “Mesnevîlerde İnsan-ı Kâmil Anlatımı”nın altında detaylıca değineceğiz.

Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât'ta üçüncü kapıyı marifet dördüncü kapıyı hakikat olarak ifade eder. İmam Rabbânî de sıralamayı şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak yapmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre hakikat, şeriatın hakikatinden ibarettir. Tarikat ise şeriatin hakikatine ulaşma yoludur. Bu tanıma göre hakikat şeriaten, tarikat ise şeriaten ve hakikatten ayrı bir şey değildir¹⁷⁰. Hakikat bir erme hali olarak görülürse marifetten üstündür. Fakat, marifet erme hali neticesinde hasıl olan bilgelik, erilen bilginin kişide vücut bulması olarak düşünülürse hakikatten sonra gelebilir. Çok defa hakikat ile marifetin bir sayıldığı da görülür¹⁷¹.

3.2 Mesnevîlerde Tasavvuf Eğitimi: Seyru Sülûk

3.2.1 Mürid Mürşid İlişkisi

Mürîd kelimesinin kelime anlamı “iradesi, isteği olan kişi”dir. Mutasavvıfların çoğuna göre ise genellikle halk gaflet içindedir ve nefsin arzularına uymuştur. İrade bu alışkanlıkların terk edilmesidir. Nefsin arzularına uymayıp gaflet halinden vazgeçilmesi terk kısmıdır. Hakk'a giden yola girip bunun gereklerinin yerine getirilmesi ise müridliğin fiili halidir. Hakk'a giden yolda kararlı ve sağlam bir irade ortaya koyan kişi için bu yeni bir hayatın başlangıcıdır¹⁷².

Mürşid ise Hakk ve hakikate ulaşma yolunda müride rehber olan, onu irşat edendir¹⁷³. Cürcânî, mürşidi, doğru yola ileten, sapıklıktan önce hak yolu gösteren kişi olarak tanımlar¹⁷⁴.

Sûfilere göre Hak'tan gelen feyiz Resûl-i Ekrem aracılığıyla mürşidlere, onlar aracılığıyla insanlara ulaştığından müridlerin feyiz menbaı irşad makamındaki

¹⁶⁹ Dost kaldı be-küllî gitdi düşman

Ahsen-i takvîm oldı şekl-i insân (492)

¹⁷⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Ariflerin Halleri*, çev. Necdet Tosun, 2. Baskı, (İstanbul: Sufi Kitap, 2010) 71

¹⁷¹ Ekrem Demirli, “Hakikat-i Muhammediyye”, (DİA, 1997) c.15: 179-180

¹⁷² Süleyman Uludağ, “Mürîd” (*TDV İslam Ansiklopedisi* 2006) 32:47-49.

¹⁷³ KubbeAltı Lugatı “lugatim.com/s/mürşit”.

¹⁷⁴ Cebecioğlu, “Mürşid”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, 350.

şeyhlerdir. Şeyhin doğrudan doğruya Hz. Peygamber vasıtasıyla Hak'tan aldığı feyze “feyz-i ilâhî”, silsile vasıtasıyla aldığı feyze “feyz-i isnâdî” denir. Müridin tarikata girip şeyhten feyiz ve irfan almasına “ahz-ı feyz” adı verilir. Şeyhin eğitimiyle müridin ikinci defa doğduğu kabul edilir. Normal doğum müridi mülk âlemiyle (dünya), mânevî doğum ise melekût âlemiyle (gayb) irtibata geçirir¹⁷⁵.

İki menzil arasında birden fazla yol olabilir ama her yolculuk biriciktir. Kişinin yaşayacağı hallere ve ulaşacağı mertebelere birçok kuvvet etki eder bunlar müridin türü, takati, nefsinin isyan eden kuvvetleri ve eğilimlerinin taşkınlığı, ruhsal yatkınlığı, mürşidin yetkinlik derecesi vs.'dir. Buradan anlaşılmalıdır ki yolda yürümek pratiğe dayalı, kişiye özeldir. Bu nedenlerdir ki yollar salıkların sayıları hatta nefeslerinin sayıları kadardır¹⁷⁶. Kişiye özel tecrübelerin yaşanacağı bu yolda türlü türlü menziller/makamlar ve haller vardır. Hal değişen veya varlığı bir şarta bağlı olan durumdur, makam ise halin karar kıldığı daha derin ve kalıcı olandır¹⁷⁷. Haller Allah tarafından verilirken makamlar kulun çabasıyla kazanılan şeylerdir¹⁷⁸. Kuşeyrî Risalesinde Allah'ın tecelli ve lütuflarının sonunun olmadığını bu nedenle kulun sürekli bir yükselme halinde bulunduğunu söyler çünkü kulun hali hangi makamda dengelenirse dengelensin Allah'ın o kul için taktir ettiği daha yüksek bir makam vardır¹⁷⁹. Tarikatın ilk makamı tövbedir. Kuşeyri Risalesinde Yola girmek isteyen bir müridin ilk önce tövbe etmesi gerektiğini söyler ve sufilerin hep bu usul üzere hareket ettiklerini vurgular¹⁸⁰. Kur'an-ı Kerim'de tövbenin önemini ise şöyle vurgular,

*“Ey müminler! Hep birlikte topluca Allah'a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz”*¹⁸¹

*“Şüphesiz Allah samimi tövbe edenleri ve güzelce temizlenenleri sever”*¹⁸²

¹⁷⁵ Öngören, “Şeyh”, TDV. *İslâm Ansiklopedisi*, 39:50.

¹⁷⁶ Suad El-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Kabcacı Yay., 2004) 600. Bize göre “Tatmayan bilmez” sözü buradaki tecrübeye dayalı eğitim methoduna en güzel tarifdir.

¹⁷⁷ İbn Arabî, el-Fütûhât VII: 191-209 (BS 96)

¹⁷⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi: Süflerin İnanç ve Ahlakları* (İstanbul: Semerkand, 2007) 183.

¹⁷⁹ Age. 185.

¹⁸⁰ Age. 728.

¹⁸¹ Nur 24/31.

¹⁸² Bakara 2/222. (Aksi belirtilmediği müddetçe çalışmamızda Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.'larının 12. Baskı 2013 yılına ait Kur'an-ı Kerim Meâli kullanılmıştır.)

Kuşeyri'ye göre müridin tövbe noktasına gelebilmesi için irşatla görevli bir şeyhten terbiye görmeyi talep etmesi gerekir. Bâyezid-i Bistâmî'nin Hakk yolunda kendisine rehberlik yapacak bir üstadı olamayana şeytanın imamlık yapacağını söylemesini hatırlatır. Mürid, şeyhin kendisine işaret ettiği hiçbir konuda kalbi olarak dahi ona itiraz etmemeli ve aykırı davranmamalıdır¹⁸³. İbn Arabî'de "ilahi rehber olmadan tarikata giren imkansız talep etmiştir"¹⁸⁴ demektedir.

Hacı Bektaş Veli Makâlât'ında Tarikat kapısının ikinci makamı olarak "mürid olmak"tan bahseder. Hacı Bektaş Veli'ye göre üç çeşit müritlik vardır. Mürid-i mutlak bu kimse şeyhinin dediklerini sorgulamaz söylediklerine delil istemez, mürid-i mecazi zahirde şeyhinin dileğine göre batında ise kendi isteklerine göre hareket eder, mürid-i mürted ise şeyhini bir hal üzere gördüğünde ondan yüzünü döndürür¹⁸⁵.

Kaygusuz Bâyezid-i Bistâmî, Kuşeyri, İbn Arabî, Pir'i Hacı Bektaş-ı Veli gibi nicelerinin söylediğini kendi üslubunda nasihat ederek söyler. Yola girebilmek için candan vazgeçmek evliyayı şem'ü delil (hakiki yol gösteren anlamında kullanılmıştır) olarak kabul etmek gerektiğini belirtir. Delilsiz gidenin yolda kalacağını, menzile ulaşamayacağını ifade eder¹⁸⁶. Yola giren için mutlaka rehber gereklidir ve böyle bir yar bulabilmek için onun önünde önce ser verilmesi gerekir¹⁸⁷. Müritliğin ilk adımında yapılacak tövbenin de aşkın yardımı ile olacağını söyler bu yolla Âdemin şeytanın işinden "tevbe" edeceğini belirtir¹⁸⁸.

¹⁸³ Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, ter.: Dilaver Selvi (Ankara: Semerkand Yay., 2012) 728-729.

¹⁸⁴ İbn Arabî, *el-Fütûhât* I:79

¹⁸⁵ Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, 117.

¹⁸⁶ Didiler kim yola kim gelürse

Şalâdur kim ki cân terkin kıılır (63)

Bu yolda evliyâ şem'(ü) delîldür

Delîle uymayan hõr u zelîldür (64)

Delîlsüz bu yola kimesne gitmez

Giden yolda kalur menzile yitmez (65)

¹⁸⁷ Bu yolda saña bir rehber gerekdür

Yâr-ıçun kurbân ol ki yâr gerekdür (395)

¹⁸⁸ 'Işk âyînesi şafâya geldi

Şeytân işine tevbeye geldi (463)

'Işkdur ki âdem tevbeye geldi

'Işk-ıla bu sırr araya geldi (681)

Kaygusuz'un menkıbevi hayatından tövbe ederek girdiği yolda yer alan örneklerin onun şeyhinin hizmetinde, sözüne kalben inanan ve tutan bir derviş olduğunu göstermektedir. Kendisi de Hacc'a giderken beraberinde gelen müridler için ilk önce bağlılıklarını kontrol etmiş, bu testten geçemeyenleri Abdal Musa tekkesine geri dönerek ikinci bir grup ile değiştirmiştir. İkinci gruba da aynı testi yapan Kaygusuz bağlılıkta noksanlık göstermeyen müridleri ile yola çıkmıştır¹⁸⁹.

Kaygusuz eserinde mürit-mürşit ilişkisini zaman zaman metaforik bir dil kullanarak da anlatmakta müridi dertli insana mürşidi ise derdin ilacına sahip tabibe benzetmektedir¹⁹⁰.

Necmeddin-i Dâye *Mirşadü'l-ibâd*'da, süfîlerin irade sahibi olmayı Allah'ın bir vasfı olarak gördüklerini belirtir ve mürid'in iradesinin iradeyi terk etmekte olduğunu söyler ve bu yolda en büyük şartın şeyhin velayetine teslim olmak olduğunu belirtir¹⁹¹. Kaygusuz tarikatta Pir'in hizmetinde olmanın önemini eserde en net şekilde anlattığı bölümlerden biri de Abdal Musa'ya intisabından sonra ona "kul" olduğudur.

Abdal Mūsāya kûl oldı cāndan
Çekdi elini iki cihandan (766)

3.2.2 Nefis Terbiyesi

Tasavvuf ehlinin genel görüşüne göre, Allah Kur'an-ı Kerim'de insanı en güzel¹⁹² (ahsen-i takvim) şekilde yarattığını belirtir. Yarattığı kullarını maddesel kuralların geçerli olduğu şahadet âlemine yaratılışın gereği (ontolojik) olarak indirmeden (kavsi nüzul) önce onlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"¹⁹³ diye sorar. Elest bezminde sorulan bu soruya kulların "evet sen bizim Rabbimizsin" demesiyle Allah ile kulları arasında bir anlaşma gerçekleşir. Elest bezminde yapılan bu misak ile

¹⁸⁹ Güzel "Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi", 45-46

¹⁹⁰Nedür murâduñ cihānda söyle

Derdüñi şabîbe 'ayān eyle (689)

Şabîb saña bir 'ilâc u derman

Başuña kıla hoş olasın sen (690)

¹⁹¹ Necmeddin-i Dâye, *Mirşadü'l-ibâd*, ter. Hakkı Uygur, I. Baskı (İstanbul: İlk harf Yay. 2013)

250

¹⁹² "Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır" (Tin 95/4).

¹⁹³ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf 7/175)

kullar Allah'ın birliğinden yaratılışın doğası gereği perdelenerek bu kesif çokluk âleminde dünyada, zuhur ederler. Bu adeta bir şeftali çekirdeğinin şeftaliliğe ait tüm potansiyeli ile toprağa gömülmesi gibi bir “olgunlaşma” sürecinin başlangıcını oluşturur. İnsan ahsen-i takvimlik potansiyeli ile madde âleminde kendi hakikatının maddesi (zahiri) olan biyolojik/fizyolojik bedeninde şehadet âlemine Allah'ın tabiriyle “aşağının aşağısına¹⁹⁴” döner. Esfeli safiline indirilmiş bu eşrefi mahlukat¹⁹⁵ en ham fakat en büyük potansiyele sahip bu dünyadaki varlığı “nefsi” ile tekrar çeşitli menzilleri geçerek, halden hale girerek makamları aşarak Hakikat ile arasında bulunan perdeleri bir bir kaldırarak geldiği noktaya geri dönmeye, kendi hakikatine doğru yol almaya (kavsi uruc) başlar. Bu büyük mücadelesi, tâki nefsi olgunlaşıp kemâle erene kadar devam eder. Kul kendi nefsinin gayreti ile gelebileceği en son noktaya geldiğinde Rabbinin tenezzülü ile rızasını kazanarak ona döner. Elest bezminde olduğu gibi tekrar aracısız hitabına mazhar olmasından anlaşılmaktadır ki kul Rabbinde fenâ bulmuştur.¹⁹⁶

Tasavvuf ehli insanın nefsinin terbiye ve tezkiye ederek olgunlaştırması “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmaya” çalışması için tek bir metot olmasının mümkün olmadığını belirtir. Nefislerin Mebde'ine ulaşması için kat edecekleri yol insanların nefesleri sayısınca olduğu gibi O'da her an yeni bir oluş içinde¹⁹⁷ olduğundan Heraklitos'un da dediği gibi bir ırmakta iki kere yıkanmak mümkün olmayacaktır. Diğer yandan köklerini Kur'an, Sünnet ve kadim olana dayanmış yüzyıllar boyunca oluşan geleneğin (tradisyon) içinde bazı ana metotlar zamanla oluşmuştur. Allah Kur'an'da iman edenlerin ve salih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceğini¹⁹⁸ ve kulları yaratma sebebinin kendisine kulluk edilmesi¹⁹⁹ olduğunu söyler. Buradan anlaşılmaktadır ki yolların sayısı çok olmakla beraber temel prensipler nettir; halis iman, salih amel için uğraşmak ve O'nu tanımaktır. Bu amaç için gayret sarf

¹⁹⁴ “sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük” (Tin 95/5)

¹⁹⁵ “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” (İsrâ 17/70).

¹⁹⁶ “Ey doyuma ulaşmış (mutmainne) nefis, sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!” (Fecr 89/28). Ayette Hz. Allah doyuma ulaşmış nefse (nefs-i mutmainne) tıpkı elest bezminde olduğu gibi doğrudan hitap etmektedir.

¹⁹⁷ “O, her an yaratma halindedir.” (Rahman 55/29).

¹⁹⁸ “Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).” (Asr 103/3)

¹⁹⁹ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” (Zâriyât 51/56)

ederken de her ne yapıyorsa Allah'ı görüyormuş gibi en güzel şekilde yapmaktır. Ana prensipleri belirli olan bireyin insanlık potansiyelini ortaya çıkarma sürecinde yöntemsel olarak farklılıklar bulunmaktadır.

Tasavvuf ehline göre seyr-u sülûk metotları arasında üç ana metot grubu bulunmaktadır. Bunlardan ilki “*Onun yaratılışını tamamlayıp tarafımdan ona ruh üfürdüğüm zaman, hemen ona secde edin*”²⁰⁰ âyetindeki “menfûh rûh”un üzerindeki kesâfetin kalkması için kalb tasfiyesi ile meşgul olan metotlar. İkincisi nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücâhede ve mücâdeleyi esas alan nefsin terbiye edilmesi ile nefis tezkiyesi üzerine meşgul olan metotlar. Üçüncü grup ise bir yandan ruh tasfiyesi yaparken diğer yandan nefis tezkiyesini esas alan metotlardır²⁰¹.

Kaygusuz Abdal'ın ve Şeyhi Abdal Musa'nın mensubu oldukları Bektâşiyye tarikatı genel kabule göre yukarıdaki sınıflandırmada üçüncü grupta yer almaktadır. Yolun geleneğine göre eserde konunun ele alınışına geçmeden önce tasavvufta genel hatlarıyla nefis, nefis-ruh ilişkisi, nefsin mertebeleri ve bu mertebelerde seyrir konusunu açıklamak gerekir.

Nefis, Arapça bir kelime olup çok sayıda manaları ihtiva eder: Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukûbet, arzu, murad anlamına gelmektedir. Tasavvufî olarak Kâşânî'nin (ö. 587/1191) ifâde ettiği gibi, kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf bir cevherdir. Kötülüğü emreden manasında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenmiş ve “ruh-i Rahmânî”, “ilâhî ben” manasında da kullanılmıştır²⁰². Sözlükte bir şeyin kendi varlığı anlamına gelmekte olan nefis kan, can anlamında da kullanılır²⁰³.

Nefis kelimesi Kur'an'da da farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kur'an da kullanıldığı anlamlardan biri ruh'tur²⁰⁴. Diğer bir kullanım şekli ise “zat ve öz varlık”

²⁰⁰ el-Hicr, 15:29, Sâd 38/72.

²⁰¹ Ramazan Muslu “Tasavvufta İnsan” *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yay., 2012) 336-337.

²⁰² Cebecioğlu, “Nefs”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, 363.

²⁰³ İbn Manzur, *Lisânu'l Arab*, Beyrut 1994, VI, 234.

²⁰⁴ El-En'âm 6/93.

manasındadır²⁰⁵. Kur'an'a göre Allah'ın²⁰⁶, insanların ve cinlerin²⁰⁷, hatta cansız putların²⁰⁸ dahi nefisinden bahsedilmektedir ancak meleklerin nefislerinden bahsedilmemektedir²⁰⁹.

Nefsin mahiyeti hakkında alimler tarafından farklı görüşler öne sürülmektedir. Bu ekseninde tartışılan önemli bir konu nefis ruh ilişkisi, diğer bir konu nefsin holistik olup olmadığı bir diğeri ise ezeli olup olmadığıdır. Bu meselelerin hepsi aslında birbirlerine bağlı yaklaşımlar içerir.

İmam Gazzâlî İhya'da nefsi "rabbâni ve ilahi latife" "manevi bir cevher", "insandaki bilen ve algılayan latife", "hakiki insan", "insanın kendisi" şeklinde ifade eder. Ona göre filozofların "nefs-i nâtika" dedikleri şeyin de bu latife olduğunu söyler. Bu hususta ayrıntıya girmek ve bu latifenin mahiyetini açıklamak ruhun sırrını ifşa etmek anlamına geleceğinden sakıncalıdır. Gazzâlî'ye göre kalp, ruh, nefis ve akıl farklı birçok anlama sahip olsalar da rabbâni ve ilâhi latifeyi ifade etme noktasında birleşirler²¹⁰.

Tasavvufta ise nefis denildiğinde kötü huy ve süfli arzuların tamamı anlamına gelen ve kötülüğü emreden²¹¹ nefis anlaşılır. Kuşeyrî, nefsin insan bedenine tevdi edilen ve kötü huyların mahalli olan bir sır olduğunu, ruhun da yine insan bedenine tevdi edilen güzel huyların mahalli manevi bir cevher olduğunu ifade etmektedir. Kuşeyri kulum sahip olduğu bozuk sıfatları ikiye ayırır. Birincisi günahlar, dine ters fiilleri ikincisi ise fitratına konan düşük ahlak. Birincisi kısım nefse ait hükümler olup haram ve mekruh olarak yasaklanan şeylerdir. İkinci kısım ise nefsin kendisine ait düşük huylar; kibir, gazap, kin, haset, riya, tahammülsüzlük gibi nefse ait kötü sıfatlardır. Nefis için tedavisi en zor sıfat, kendisinde güzel bir hal olduğunu zannetmesidir²¹².

Diğer yandan nefis ve ruh arasındaki ayırım zât, mâhiyet ve hakikat yönünden değil

²⁰⁵ Âl-i İmrân 3/28-30.

²⁰⁶ Ayn, el Mâide 5/116, el En'am 6/12, 54, Tâhâ 20/41.

²⁰⁷ El En'am 6/130.

²⁰⁸ El-Enbiyâ 21/43; el Furkân 25/3.

²⁰⁹ Uludağ, "Nefs", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 32:527.

²¹⁰ Gazzâlî, İhyâ-i Ulûm'id-Din, çev. Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yay. 2002).

²¹¹ Yunus 12/53.

²¹² Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, ter.: Dilaver Selvi, 232-233.

sıfat ve özellikler yönündendir. Yani nefis ve ruhun aynı olduğu genel bir görüş olmakla birlikte, nefsin kötü huy ve özelliklerin, ruhun da güzel ve övülmüş vasıfların yeri olduğu kabul edilmektedir. Bu anlayışla ruha terbiye edilmiş nefis, nefse de terbiye edilmemiş ruh demek mümkün olmaktadır²¹³. Kalbin sekîneti ölçüsünde, nefis de kirlerinden temizlenerek ruhun saflığını kazanmaya başlar²¹⁴. Sûfiler insan-ı kâmil olma yolunda nefsi derecelere ayırırken, her bir dereceye de sülûkde bir makam vermişlerdir²¹⁵. Nefsin mertebelerine tasavvufta “atvâr-ı Seb’a” denir.

Kur’ân âyetlerini delil sayarak ilk tasnif eden Cüneyd-i Bağdâdî olduğu rivayet edilir. Şöyleki; nefs-i emmâre (nefs-i câhile), nefs-i âkile (nefs-i raziye) nefs-i hâssa (nefs-i ârife), nefs-i şâkire (nefs-i merhume) ve nefs-i mutmainne (nefs-i vâcibe). İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240) ise Fusûsu’l-Hikem adlı eserinde, yedi nefis mertebesinden bahseder. Bunlar “emmâre”, “levvâme”, “mülhime”, “râziyye”, “merzıyye” ve “hakîkiyye”dir. Her mertebenin bir seyri, âlemi, hâli, mahalli, vâridi, şâhidi ve nuru bulunmaktadır²¹⁶.

Kaygusuz’un mesnevilerde nefse yaklaşımı yukarıda bahsedilen iki ciheti de kapsamaktadır. Kaygusuz tasavvuf ehlinin geneli gibi bir yandan nefsi kötü huyların kaynağı görürken diğer yandan da nefsin cevher yönüne değinir. Kaygusuz nefsin kötü özelliklerinden bahsederken kişinin kendisini beğenmesi, nefsinin, hasetlik (112), yalan (110) gibi kötü huyları barındırması cân-ı uykuda olup nefsi uyanık olanlardan ibret ile bahsetmesi (113)²¹⁷ dikkat çeker. Nefsine uyan ademi hayvana benzetir (578) ve bu türlü nefsin “zalim” olduğunu söyler.

²¹³ Ahmet Ögke, *Kur’an’da Nefs Kavramı*, (İstanbul: İnsan Yay., 1997) 66.

²¹⁴ Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif Gerçek Tasavvuf*, ter.: Dilaver Selvi, (Ankara: Semerkant Yay., 1999), 587.

²¹⁵ Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, , (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yay. 1974), 281.

²¹⁶ Ramazan Muslu, “Tasavvufta İnsan” *Tasavvuf El Kitabı*, 339.

²¹⁷ Giçe ‘ucb ü tekebbürden yalandan

Bu yolu şorsa olur yol alandan (110)

Görinmez yere daş atmak ‘ayıbdur

Ĥâş altuna bakır katmak ‘ayıbdur (111.)

Hasedlik eylemeklik şart degüldür

Hakîr bakmak âdeme farz degüldür (112)

Özin begenüp nefsin oşatmak

Hayvân gibi nefsine alupdur
Bu nefs-i zâlim anı alupdur (578)

Eserde nefse diğ er açıdan da yaklaşan m uellif nefsin cevher yönüne de değinir (312) fakat her cevherin doğada toprakla karışık bulunması gibi bu cevherde toprağa gömülüdür ve bir Simyacı (er) tarafından aşk ateşi (nazar) ile yakılarak curuf u cevherden ayrılmalıdır. (346) Nefsi üzerinden kesavetin kaldırılması, tasfiye edilmesi gereken bir cevher olarak görür.

Gönülde niçe sırr pinh n olupdur
Nefis güher bu gönül k n olupdur (312)

Erenlerden şoralar her haberi
Baķır altun eyler er nazarı (346)

Kaygusuz mesnevilerinde birçok nasihatlerde bulunur, insanları birliğe nazar etmeye yöneltir kimseyi hakir g rmemeyi²¹⁸ dünyaya kanmamayı²¹⁹ özünden bihaber olmamayı²²⁰ hakk'ın her şeyde hazır olduğunu söylememeleri, hamuş olmaları, karınlarının a ve fakir olmaları yönünde salıklere nasihat eder²²¹.

Yukarıda değindiğimiz bir önemli konuda Kuşeyri'nin nefsin tedavisinde en zor konu olarak bahsettiği kendisini beğenme hususudur. Kaygusuz'un ait olduğu geleneği tesp te çalışırken onun halk arasında "bed-nam" olmayı kendisinin tercih ettiği ile ilgili yorumumuzu hatırlatarak onun bu gizli şirkten uzak durabilmek için seçtiği melamet yolunu anlatan dizeleri de yine nefsi hor görerek kendisini beğenmesini engellemeye çalıştığının ve tevazusunun bir  rneği olarak görebiliriz.

Beni 'işk cengine gönül şalupdur
Mel met şablını gönül alupdur (313)

C nın uyuduban nefsin uyarmak (113)

²¹⁸ amu birdi hak r baķma i ķardař

iniler arasına atmağıl daş (118)

²¹⁹Seni aldamaşın d ny  gözün a

Yoluň gözle  g n divř r beri kaç (252)

²²⁰ Hüner-mendsin velikim b -h nersin

Haberd rsın özünden b -habersin (133)

²²¹ H m ş ol söyleme ki H k h zirdur

Derviřsin ķarnuň a vaķt n fakird r (393)

Sayıqlarsıñ meger ki düş görürsin
Özüñ ğanī bizi derviş görürsin (375)

Yāre oldur yine merhem uran ol
Melāmet ‘ışkı-y-la bed nām olan ol (387)

3.3 Mesnevilerde İnsan-ı Kamil Anlatımı

Mesnevilerde ŧeriat ve hakikat ilişkisi başlığı altında değindiğimiz gibi Hakikatten sonraki makam marifet makamıdır. Marifet makamı fenâ’dan sonra varılan, bulunan bekâbillahdır. Fenâ’da kalmak makbul değildir, bekâ’nın kendisi olarak özün Hakk olduğu tecrübesi²²² ile kişi benzersiz ve emsalsiz olandan haber verir²²³ “*Evvel dahı ol ahirde oldur/ Batın dahı ol zahir dahı oldur* (744) İbn Arabi’ye göre Hakk her anlayışta görünen olduğu gibi her anlayıştan gizli kalandır. Hakkın gizli kalmadığı tek anlayış “Âlem Hakkın sureti ve hüvviyetidir.” diyen insanın anlayıŝıdır, ez-Zahir ismidir. Aynı zamanda Hakk anlam bakımından, ortaya çıkan her ŧeyin ruhudur. Bu durumda Hakk el-Batın’dır der ve “*Onun hak olduğunu görmek, senin O’nun sureti ve O’nun senin ruhun olması bakımından mümkündür. Bundan dolayı O’nun için sen, sana ait cisimlik formu gibisin Buna karşın senin için O, bedenini yöneten ruh gibidir*”²²⁴ ŧeklinde belirtir. Bu makam sahipleri için günahlar sevaba²²⁵ (483) düşmanlar dosta dönmüştür, insan ahsen-i takvim ŧeklini almıştır (492) Marifetullah sahipleri için Âdem, İnsan, Er gibi sıfatlar kullanan Kaygusuz buraya erişenlerin özelliklerinden bahserder. Onlarda eksiklik yoktur mükemmel olup (ekmel) tamamlanmıŝlardır.²²⁶ Burada bahsedilen Âdem âlemin bir nüshasıdır, âlemde ne varsa Âdem’de vardır²²⁷ melekler O’na secde eder (22)

²²² Görindi ol kim ol ayn-ı beķādur

Özin fāŝ eyleyüp özi Hāk’adur (2)

²²³ Girü geldi haber virdi o hālden

Bī- mişl ü bī-mānend ü bī-miŝālden (75)

²²⁴ İbnü’l Arabi, *Füsûsul Hikem*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Alfa Yayınları 2006), 62-63.

²²⁵ Buradan anlaşılması gereken bu makamda günahın kalkacağı fikri olmamalıdır. 170 numaralı dipnotta bu konuyla ilgili detaylı açıklama yapılmıştır.

²²⁶ Hemān sen de benüm gibi ādemsin

Kemāsı yok mükemmelsin tamamsın (20)

²²⁷ Kāmu ‘ālem şadef ādem güherdür

Ne kim ‘ālemde var ādemde vardur (25)

felekler o Âdem için döner onun için bezenirler (217, 650). Bu makamın sahipleri dost didarını gönüllerinde gördükleri için artık her nereye dönse Hakk'ın Cemâli'ni görmekte-dirler²²⁸.

Dost kaldı be-küllî gitdi düşman
Ahsen-i takvîm oldı şekl-i insân (492)

Melayik secde kılduğı âdemdür
Bu âdem nüsha-y-ı cümle 'âlemdür (22)

Saña kıldı sücüd gökde melekler
Senüñ-içün döner çarh-ı felekler (217)

Çarh senüñ -içün döner felekler
Senüñ-içün bezendi her bezekler (650)

Kaygusuz'un bu makamda anlattıkları özelliklerin birçoğuna bakarak onun Hakikat-i İnsaniyye²²⁹ makamını tanımladığını söyleyebiliriz. Saki meclisine sultanın misafir olduğı²³⁰ sıfatında mabud'un görüldüğünü (425) söyleyen ifadeleri bazen Hulul²³¹ anlayışını çağrıştırsa da Kaygusuz hemen bir sonraki beyitte meramının Hakikat-i İnsaniyye'nin ayna görevi gördüğünü (426) cemal-i şah'ın bu aynadan görülebileceğini söylerek (427) sözlerine açıklık getirir. Vücudu mutlak tecelli etmiştir²³² ve evvel ahir var iken bu makam vardır.²³³

²²⁸ Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir (Bakara 2/115).

²²⁹ 7'li Meratibte ikinci mertebeye olan mutlak vücuttan ilk tayyün eden hakikat'in ehl-i keşf ve'l vücut olanlar tarafından farklı ifadeleri olmuştur. Hakikat-i İnsaniyye, Hakikat-i Muhammediyye, Taayyün-i evvel, Vahidiyyet, Uluhiyyet, Ahadiyyetü'l-cem, cem'u'l-cem' bunlardan bazılarıdır. (Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, (İstanbul: Sufî Yay., 2017), 288).

²³⁰ Sâkî meclis bezeñ sultân irişdi
Bugün sultân bize mihmân irişdi (337)

²³¹ Tenasüh, panteizm ve antropomorfizm (teşbih) gibi kavramlarla yakın anlamlar içeren hulul, en genel haliyle Tanrının eşyaya intikal etmesi veya bedene bürünmesi, özellikle de insan görünümünde tecessüd etmesi şeklinde tarif edilir. Bu bazen Tanrının yarattıklarından birine veya belirli kişilere, bazen de tamamına intikali şeklinde yansıma bulur (Kürçat Demirci, "Hulûl". (DİA 1998) c.18: 340–341.

²³² Vücüd-ı mutlak oldı ferd ü yekta
Görünmez oldı ol efsâne sevda (74)

²³³ Saña senden dimege kırkaram ben
Evel ahîr var iden hem varum ben (19)

Sırr-ı dü-cihân âdemde mevcûd
Âdem şifâtında görindi ma'bûd (425)

'Aklıñ var-ısa diñleseñ aħmak
Âyîne âdemdür âyîneye baħ (426)

Gör âyîne de cemâl-i şâhı
Tâ kim bilesin sırr-ı ilahı (427)

Kaygusuz'un Vahdet-i Vücut anlayışı anlatılırken daha detaylı olarak onun bu konudaki görüşlerine ve İslam Panteizm, Hulul, Vahdet-i Mevcut konularına değineceğiz.

4. MESNEVÎ-İ SÂNİ VE MESNEVÎ-İ SÂLİS'DE TASAVVUFİ ANA TEMALARIN DAYANDIĞI PERSPEKTİFİN KAYNAĞI

Tasavvuf ehli bilginin beş duyu organıyla alınan verilerin akıl tarafından işlemlendirilerek, sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde muhakeme, istidlal ve tefekkür ile elde edilebileceği gibi keşf ve müşahede şeklinde de alınabileceğini belirterek, bilginin elde ediliş yolunu kendi sahasından tarif ederken bu şekilde alınan bilginin kaynağını da Tanrı ile ilintilendirerek hem bilginin kaynağı hem de edinilme yöntemini kendi ilim sahasından yeniden açıklar.

Birinci şekilde bilmeye akıl yolu dersek tasavvufta ikinci bilme şekline “kalbi bilme” denilmektedir. Bu iki bilme yöntemi arasında bazı temel farklılıklar hemen gözümüze ilişmekle birlikte bilen tektir. İlerde daha detaylı bir şekilde bahsedeceğimiz gibi akıl sınırlandırılarak, kayıtlayarak, birbirine sebep sonuç ilişkileri ile bağlayarak bilirken kalp sınırsız, şekilsiz ve kendine has bir görme şeklinde bilir. “Akl” kelimenin kök manasından da anlaşılabilen gibi serbest olanı sınırlayan, bağlayan bir şey iken kalb dalgalanan, halden hale geçen demektir,

çünkü Allah'ın hiçbir şekilde tekrarlanmayan tecellilerine mazhar olarak sürekli bir şekilde hal değiştirir²³⁴.

Tasavvuf ehline göre keşf kişiye özeldir ve müşahede edilenin tarifi oldukça öznelirdir. Bütün meratibi müşahede etmiş kâmil insanın ifadelerinin hangi mertebeden olduğunu bilmek okuyanın irfanına bağlı olarak değişen göreceli bir husustur. Ayrıca, kâmilin bunu hangi mertebede hangi hal üzere söylediği de oldukça önemlidir. Aynı şeyin tevhid sarhoşluğu ile söylenme şekli ile sahv'da söylemesi de bir olmaz.

Son olarak tüm bu durumlara konunun kendisinin de “O/O değil” olduğu “hürriyetin kölelik”, “ilmin cehalet” olması gibi zıtlıklarla dolu paradoksal yapısı da eklendiğinde keşif ehlinin kullandığı kavramların tam olarak anlaşılabilir ifade edilmesinin ayrı bir zorluğu hasıl olmaktadır. Buna incelenen mesnevileri bir ana konunun çerçeveselendirmediği tek bir hikayeden meydana gelmeyen yapısı eklendiğinde baştan sona kadar vahdet-i vücud anlayışıyla yazılan beyitlerde farklı mertebelere göre birbirine taban tabana zıt görünen ifadeleri bulmak ve bunların yukarıda anlatılan bilgi edinme türünün özelliği ile kendi aralarında bir mantık sırası olmadan şuur ile düzenlenmemiş şathiyeler şekilden yazılması Kaygusuz'un kavramları çerçeveleyiş şeklini anlamayı zorlaştıran diğer unsurlardır. İbn Arabi, Mevlâna gibi birçok mutasavvuf eserlerinde şiiri kendilerinin yazmadığına değinmiş, şiirde şuur olduğunu belirterek şuurlarından söz söylemediklerini ifade etmişlerdir²³⁵. Eserde bu sırasızlık yalnızca farklı mertebelerde farklı hal üzere söylenmiş sözlerden ibaret değildir. İncelediğimiz Mesnevilerin I.'sini oluşturan Mesnevi Baba Kaygusuz'u bir dilbilimci olarak inceleyen Zeynep Oktay şahıs ve zaman yönünden de mesnevilerin karmaşık bir yapıya sahip olduğundan bahsederek şöyle der;

Eserde tüm varlığın birlik olduğu ve birliği söylediği, görülen geçmiş zaman ile yazılmış beyitler; Tanrı'nın veya velinin vasıflarını niteleyen, geniş zaman ve üçüncü tekil şahısla yazılmış beyitler; bir kısmı velinin, bir kısmı doğrudan Tanrı'nın ağzından, veli ve Tanrı arasında fark gözetilmeden geniş zaman ve birinci tekil şahısla

²³⁴ William C. Chittick, *Sufi'nin Bilgi Yolu: İbn-i Arabi'nin Metafizikinde Hayal*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu, (İstanbul: Okuyan Us Yay., 2018) 195.

²³⁵ İbn Arabi, *el-Fütûhât*, VIII, 44.

yazılmış beyitler; geniş zaman ve ikinci tekil şahısla doğrudan Tanrı'ya hitap eden beyitler; geniş zamanla yazılmakla beraber şimdiki zaman anlamı taşıyan, müridin değişmesi gereken özelliklerini anlatan beyitler; iltizami veya emir kipiyle yazılmış, müride öğüt veren ahlaki nitelikli didaktik beyitler bir arada bulunmaktadır. Diğer bir deyişle eserde, birbirine zıt görünen çeşitli zaman birimleri, birlik ve çokluk halleri herhangi bir sırayı takip etmeden birbirini izlemektedir. Bunun sebebi ise anlatıcının konumunun konuya göre sık sık değişmesidir. Anlatıcı Tanrı'nın ağzından kuluna, kulun ağzından Tanrı'ya, mürşidin ağzından müride seslenir.

Farklı mertebeler arasındaki bu eşzamanlılık, Mesnevî-i Baba Kaygusuz'da birden fazla anlam katmanının varlığına işaret eder.

Biz de Kaygusuz'un mesnevilerindeki aşağıda belirtilen ana kavramların lugat anlamlarının dışında, Kaygusuz Abdal'ın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde duracak, kavramların direk olarak yer aldığı veya manasının yer aldığı beyitleri, farklı manada kullanıldıkları beyitleri tasavvuf geleneği içinde oluşturulan genel çerçevelerini de dikkate alarak inceleyeceğiz. Kaygusuz Abdal'ın aşağıda bulunan kavramlara yüklediği anlam ile diğer mutasavvıfların bu kavramları açıklama şekilleri birlikte değerlendirilirken bazı yerlerde kavramların doğrudan yer aldığı veya anlamlarının bulunduğu beyitler sadeleştirilerek veya aynen bırakılarak çalışma kapsamında incelenecektir.

4.1 Vahdet-i Vücut

“*Vahdet*”in kelime anlamı birlik iken “*Vücut*” bulmak bilmek anlamında gelen vcd (وجد) kökünden gelmektedir ve “*Varlık*” anlamında kullanılmaktadır. Başka bir deyişle Vücut, Allah'ın, yani var olmaması imkânsız olan “Zorunlu Varlık”ın (vâcibu'l-vücûd) mutlak ve sınırsız gerçekliliğidir. Daha alt düzeyde ise vücûd, “Allah'tan başka her şeyin (mâ sivâ-Allah) altında yatan cevherdir. Vücut bizatihi tanımlanabilen veya bilinebilen bir şey değildir fakat çeşitli anolojiler ile mahiyetini kavramaya gayret gösterebiliriz²³⁶. Vahdet-i Vücut denildiği zaman Varlığın Birliği kastedilmektedir. İbn Arabi *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eserinde Hakk'ın vücudundan başka bir şey yoktur demektedir. Varlıkta Allah'tan başka bir şey

²³⁶ Chittick, *Var Olmanın Boyutları*, çev. Turan Koç, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007) 200.

yoktur, Hakikat, müşahedede çoğalsa bile, varlıkta birdir. Mutlak varlık, fiil ve tesir bakımından Allah, İlah, Halik olup teessür yönünden de kul ve mahluktur²³⁷.

Kaygusuz bu durumu mesnevisinde;

Odur cümle vücūd içinde mevcūd
Odur her dürlü hâl her dürlü maşşud (242)

şeklinde dile getirmiştir.

İbn Arabi'ye göre enbiyâ ve evliyânın Allah hakkındaki bilgileri fikre dayanmaz, Allah onları bundan temizlemiştir. Onların bu konudaki bilgisi doğrudan Hakk'ın mükâşefesine dayanan fetihlerin sonucudur²³⁸. Buradan hareketle keşfi olarak varoluş; Allah'ın zatındaki içkin kemalatın sıfat ve isimleri ile farklı mertebelerde zuhura gelmesidir. Çokluk da neredeyse birlik kadar gerçektir. Allah, Zâtı bakımından Bâtın ama tezâhürleri bakımından Zâhir'dir. Mahaller bizâtihi çoktur ama bu onlarda Zâhir olan vücut yönünden değildir. Allah şeylerin varoluşlarıyla özdeş ama şeylerle özdeş değildir. Bunun için mümkünün varlık hakikat bakımından Hak ve Suret bakımından mahluktur. Bazı mutasavvıflar bunu deniz-dalga metaforu ile anlatmışlardır. Denizin içine Bâtın görünen yüzeye farklı koşullarda oluşan farklı görünümlere sahip dalgalarına Zâhir demişlerdir. Dalga asıl olarak denizden farklı bir şey değildir fakat denizin sonradan kazandığı geçici bir sıfattır. Öyleyse, vücut sadece bir değildir. Vücut, bânın oluş ya da benzersizlik düzeyinde bizatihi bir, tezahürü veya benzerliğinden ötürü ise çoktur, Allah kendi Zatında bir ve isimleri ile çoktur²³⁹. Kaygusuz kesret âleminde nesnelere olduğunu dile getirir ve fakat aslında sıfatların olmadığını anda gerçek olanın Zât olduğunu;

Bunu teg nesnelere kesretdür anda
Şifât yokdur hemân bir zâtda anda (79)

Şeklinde belirtir, hemen arkasından ekler ve her ad içinde mevcut olanın Zât olduğunu mesnevisinde;

Budur 'ayyâr olan Bağdâd içinde

²³⁷ İbn Arabi el-Fütûhât IV: 357

²³⁸ İbn Arabi, el-Fütûhât III, 116.

²³⁹ Bu yüzden İbn Arabi bazen Allah'a, "Bir/Çok" (el-vahidu'l-kesir) şeklinde atıfta bulunur. Söz gelimi "Vücut'ta Tek/Çok'tan başka bir şey yoktur." (İbn Arabi, Fütûhat III: 420)

Budur kim zât olur her ad içinde (189)

Şeklinde belirtir.

Başka bir deyişle âlemde algıladığımız varlık bizâtihi var değildir, fakat Vücut'un vasıtasıyla vardır. Başlangıçta var olmayan varlığını "anda" Tanrı'dan ödünç alır. Kaygusuz bunu "sana hayat veren, sıfatının içinde Zât olan O'dur"²⁴⁰ şeklinde anlatır.

Varlıkların bu varoluş ve yokoluşları bu âleme aittir. Fakat bu âlem "sabit varlıklar"²⁴¹ âleminin sadece bir tezâhürüdür. Burada tenzih ile teşbih arasında durulabilecek en iyi nokta Şeyh'ül-Ekber'in dediği "O/O değil" (huve/la huve) noktasıdır. Bu cihediyle "her şey O'dur" ama aynı zamanda âlem "O değildir"²⁴². Mutasavvuflara göre tasavvufta sekr halinde söylenen şathiyeler de ise böyle bir dengeyi aramak gerçekçi kabul edilemez. Çünkü fenâ halinde teşbih dışında her ne söylenirse bu o kişinin aslında fenâ'da olmadığına delildir.

İbn Arabi'ye göre, var olan her bir şey tüm ilahi sıfatlardan pay alır; zira her biri varoluşu sergiler ve varoluş ise Allah'tır, tüm isimlerle adlandırılan Öz'dür. Kaygusuz Öz'ün Vahdet olduğunu söyler²⁴³ ve kainatın bu cihetten Hakk ile dolu olduğunu²⁴⁴ belirtir.

Ama her bir varlık tüm sıfatları tezâhür ettirmez. Bu bakımdan bütün âlem, var olan nesnelere âlemde Allah'ın sıfatlarını sergileme kapasiteleriyle uygun olarak bir mükemmellik derecesinde (tefadul) sıralanır. Ayrıca Allah'ın tek tek her bir sıfatı da kendisini değişik yoğunlukta izhâr eder, bilgi, irade, cömertlik, adalet, merhamet...vs. Her bir varlığın vücut'un niteliklerini daha yüksek veya daha düşük düzeyde izhâr etmesine imkân tanıyan belli bir yatkınlık, istidâd'ı vardır. Allah Hz.

²⁴⁰ Be-küllî senüñ hayātuñ oldur

Şıfātuñ içinde zātuñ oldur (456)

²⁴¹ *A'ÿân-ı sâbite*, eşyanın Allah ilmindeki suretleridir. "Sen (kul, insan) niteliklerin yönünden Tanrı'nın niteliği değil, O'nun aynısın; zâtın yönünden ise kendi ayn-ı sâbitensin. Allah onu, kendisini kendisi nedeniyle izhar ettiği bir mazhar edinmiştir." (İbn Arabi, Fütûhât II:513)

²⁴² Chittick, *Varolmanın Boyutları*, 244.

²⁴³ Bunuñ nezdinde 'âlem mât olupdur

Özi tenhâ dâyim vahdet olupdur (196)

²⁴⁴ Divşür ögüñi gözüñi aç baq

Küllî kâyinât dolu-durur Hâq (738)

Âdem'i kendi suretinde yarattığını söyler. "Allah" Tanrı'nın tüm isimlerinin kapsandığı en kapsamlı isim, el-İsmü'l-Câmi'dir²⁴⁵.

Vücut nasıl ki özünde bir, isim ve tecellileri dolayısıyla çok ise, hem hiçbir varlıkla mukayese edilemez ve benzersiz hem de her yaratılana benzer ise kâmil insanlar da özde bir, âlemde üstleneceği görevi yerine getirmeleri gereği üstlenecekleri roller açısından çokturlar. Fakat benzersiz ve biriciklik yönleri açısından da onlara "kelimetullah" denmesi mümkündür. Bu öz itibari ile aralarında hiç bir ayrım yapılamayacağı gibi²⁴⁶ arızı açıdan çeşitlidirler²⁴⁷²⁴⁸. Kaygusuz mesnevilerinde bir çok peygamberden bahseder fakat Mustafa'nın canının Sultanın gani olduğu cümle eşyanın canı olduğunu²⁴⁹ ve varlığının Kur'an'ın şerhi beyanı²⁵⁰ yani yaşayan Kur'an olduğunu söyler.

Öyleyse İnsan âlemdeki diğer yaratılmışlara görece tüm isimleri tezahür ettirebilecek en yüksek potansiyele sahiptir. Başka bir deyişle tüm yaratıklar vücut için bir tezahür mahalli olmakla beraber insan vücudun kendisini en görkemli ve mükemmel şekilde izhar edebileceği bir mahaldir. Birçok sufi gibi Kaygusuz da bunu ayna metaforu ile anlatır:

Aklıñ var-ısa diñleseñ ahmak
Âyîne âdemdür âyîneye bak (426)

Gör âyîne de cemâl-i şâhı
Tâ kim bilesin sırr-ı ilâhı (427)

²⁴⁵ Chittick, *Varolmanın Boyutları*, 206.

²⁴⁶ "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır." (Bakara 2/285)

²⁴⁷ "İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya ise açık deliller verdik ve onu Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelen (millet)ler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler. Onlardan inananlar da vardı, inkâr edenler de. Yine Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Lâkin Allah dilediğini yapar" (Bakara 2/253)

²⁴⁸ Chittick, *Varolmanın Boyutları*, 212.

²⁴⁹ O cân kim cümle eş yānuñ cânıdur
Gedâdur cümle sulţân ol ganidür (13)

²⁵⁰Anuñ kim Mustafâ virdi nişānıñ
Bu Qur'anda didi şerh ü beyanın (12)

Sufilere göre kâmil bir insanın nitelikleri Allah'ın nitelikleridir ki bunlar bizatihi vücuda aittir. Bu ilahi nitelikler insanî davranışa örnek oluşturabildiklerine göre ahlakî niteliklerdir. Bu nedenle tasavvuf yolu “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma” ile özdeşdir. Kaygusuz bu nitelikleri yetkinliklere dönüştürmüş olan Âdem'i meleklerin secde ettiği halife olarak tanımlar. Melekut âleminin en ulusu, velayet sahibi, zâtı kadim olan (221) diğerlerine nur ve iman bağışlayandır (31). Onda ve ondan tecelli eden nur ile onu tanıyanları, onu layığıyla bilenleri pürnur eder(423).

Melekût-ı bahr-i deryâ-y-ı ‘azîmsin
Aduñ âdem velî zât-ı kadîmsin (221)

Anuñ her bir nazarı cân bağışlar
‘Âşıqlara nûr u îmân bağışlar (31)

Menşûr âdem oldu belli menşûr
Âdemi bilenler oldu pür-nûr (423)

Kaygusuz Abdal'ın mesnevilerinde bahsettiği “insan” daha öncede bahsettiğimiz onun çok katmanlı anlamlara sahip kelimelerinden biridir. Kaygusuz'a göre iki tip insan vardır, kendi özünün ne olduğunu bilenler ve buna uygun davrananlar ile özünden bihaber olanlar. Kaygusuz ikinci tür insanları mesnevisinde uyararak onlara “özünü tanı sen hayvan değilsin” (126) diye ikaz eder ve cesette kaldıkları için hayıflanmaları gerektiğini söyler (129).

Teni söyle bārî sen cân degülsin
Hâlûñ bilgil aḥî ḥayvân degülsin (126)

Senüñ teg mürğ-i şahbâz bu kafesde
Ḥayf ki dutuluban ol cesedde (129)

Diğer yandan sureti gibi sireti de insan olana iltifatı çoktur. Onların “veli” olduklarını²⁵¹ kamu eşyanın onlara hayran olduğunu, (45) insan için meleklerin secde ettiğini, âlemin vücuda geldiğini (533) Arşın kıyamda durduğunu O'nun her yerde zahir olan olduğunu (648) söyler.

²⁵¹ Ne cânsıñ sen öziñi ten şanursın
Sen olsın velî sen seni şanursın (219)

Cihān senüñ-içün gülşen olupdur
Kāmu eşyā saña hayrān olupdur (45)

Sensin ki melek sücūda geldi
Senüñ-içün ‘ālem vücūda geldi (533)

‘Arş senüñ-içün durur kıyāmda
Gün gibi zāhirsin her makāmda (648)

Kaygusuz’un bu iltifatları üzerine yapılan çalışmalarda O’nun eserlerinde Vahdet-i Vücud ile Vahdet-i Mevcut “Panteizmi”²⁵² kavramlarının zaman zaman karıştığını ve çok güçlü şekilde Hulül ve İttihat içerdiğini düşünenler olmuştur. Burada açıklık getirilmesi gereken üç husus vardır. İlki onun Allah, Hakikat-i Muhammediye başka bir ifade ile Hakkikat-i İnsaniyye makamları için söylediklerinin zevk ilminin methodu olmayacağı için zaman zaman Zâhir olan insana söyleniyormuş gibi algılanabilmesidir. İkinci husus ise bütüne bakmadan bir tek beyitten anlam çıkarmanın yanıltıcılığının kaçınılmaz oluşudur. Örneğin, sedef-gevher (inci) benzetmesi²⁵³ incinin sedef içinde bulunması gibi Tanrının âlem içinde mevcut bulunması anlamına geleceği veya Sultan bize konuk oldu²⁵⁴ mısrası bu eleştiriyi getirenlerin gösterebilecekleri bir anlatım gibi gözükmele beraber Kaygusuz hemen bir sonraki beyitte can’ın içinde can bulanlar gönül içinde maşuk’u bulanlar diyerek²⁵⁵ gönülü Sultan’ın sarayı olarak tariflediğini ifade etmektedir.

²⁵² Yunanca her şey anlamına gelen “pan” ile Tanrı anlamına gelen Theos kelimelerinin terkibinden oluşan (M. Ferit, Kam *Vahdet-i Vücūd*, Sad. Ethem Cebelioğlu, (Ankara: TDV 1994) 12) panteizm, Tanrı-âlem ikiliğinin ortadan kaldırıldığı, Tanrı’nın her şeyi ihtiva ettiği, tabiatın ve insanın ilahi varlığın farklı tarzlardaki açılımları olduğunun savunulduğu doktrindir. (Mehmet Aydın, *Din Felsefisi*, (İzmir: İFFV Yay., 1999) 186) Panteizmde tabiat, Tanrı’nın görünümü olarak kabul edilmektedir. Tanrı’nın âlemden ayrı ve bağımsız bir varlığı yoktur. Âlemdaki her şey Tanrı’nın bir parçasıdır. Tanrı; âlemden içkin olup, âlemdaki mevcut şeylerin toplamından ibarettir. Tanrı’yla âlem bir ve aynı şeylerdir. (Gazzâli, *el-Munkiz mine ’d-dalâl: Hidayet Rehberi*, çev. Eyyüp Tanrıverdi-Nazım Hasırcı, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi 2012) 82)

²⁵³ Odur geyikde müşk kâmişda şekker

Odur kânda şadef şadefde gevher (383)

²⁵⁴ Sâkî meclis bezeñ sultān irişdi

Bugün sultān bize mihmān irişdi (337)

²⁵⁵ Gel iy bu cān içinde cān bulanlar

Gönülde ma’şukı pinhān bulanlar (338)

Geçmişte birçok mutasavvıf bu metaforu kullanagelmiştir ve belki de bunun en güzel örneği Şemseddin Ahmed Simavi'nin şu beyitleridir;

Sür çıkar ağyârı dilde tâ tecelli ede Hak
Pâdişah konmaz saraya hâne ma'mur
olmadan

Mutasavvıfların burada vurgu yapmak istedikleri nokta Öz'ün Hakk olduğudur ki bundan dolayı Kaygusuz “özün Öz'üne secde kılın”²⁵⁶ demektedir. Üçüncüsü ise yukarıdaki her iki durumun bir bileşkesidir ki aşağıdaki beyitler bunun en güzel örnekleridir.

Bu kamu 'âlemde görünen oldur
Gönülden gönüle doğru yoldur (739)

Oldur bu kamu 'âlemde varlık
Oldur yazılan berât ü mektûb (740)

Oldur sadef ü sadefde incü
Oldur hisâb ü sırat ü sincü (741)

Oldur ebed ü hayyü'l kayyümdür
Her bir iş içinde ol hakîmdür (742)

Ma'sûka özi 'âşık da oldur
'Azrâ dahı ol Vâmık da oldur (743)

Evvel dahı ol âhirde oldur
Bâtın dahı ol zâhir dahı oldur (744)

Câna hazîne gönüle cândur
Ol her mekân ü her zamândur (745)

Diğer yandan hulül ve ittihatın olabilmesi için iki vücud gereklidir örneğin suyun bitkiye karışması için su ve bitki aynı seviyeden özdeşliğe sahiptir fakat Vücut

²⁵⁶ Kaçan özünü özüñ bilesin
Özüñ özüne sücüd kılasın (439)

tektir²⁵⁷. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi sekr halindeyken söylenmiş şathiyelerine dışında gönül erlerinin duruşu her zaman teşbih ve tenzih arasındadır ve bunun ifadesi de “O/O değil”dir. Ayrıca Kaygusuz Mesnevi’inde birçok kereler sâliklere nasihatler ederek dünyayı terk etmeleri (83) bu köhne viraneden bir şey umulmaması gerektiğini (253) buraya gelenin göçeceğini (259) velilerin, nebilerin bile göçüp gittiklerini (261) her gelenin gideceğini (262) söyleyerek mâsivâdan yüz çevirmelerini isterken Hakk’ı mâsivâ’ya tabi kılmaya çalışması düşünülemez²⁵⁸.

Kimine hoş gelür şîrîn (ü) baldur
Kimi terk eyleyüp elden şaladur (83)

Murād almadı kimesne cihāndan
Ne umarsın bu bir köhne vîrāndan (253)

Gelen giçer cihān köhne ribātdur
Pâyānı hem deger kârı bu nöbetdür (259)

Velî nebî karar kılmadı göçdi
Bu yurtdur kimi çondı kimi göçdi (261)

4.2 Tevhid

Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhîd “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de tevhid kelimesi geçmez, ancak “vahd” kökünden gelen vâhid, ahad, vahde(hû) yer alır²⁵⁹. Kaygusuz’un Mesnevi’lerini incelediğimiz 766 beyitten iki beyit içinde tevhid kelime olarak geçmektedir, bunlar:

Ko bu ucb [ü] tekebbüri âdem ol
Bu tevhîd yolına sabit kadem ol (49)

Sazun dahı sözi tevhîd oldı
Her gice kadir her gün ‘id oldı (407)

²⁵⁷ Şeyh Bedrettin, *Vâridat*, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi (Arapçadan tercüme.) Muhammed Nûrû'l-Arabî (Arapça şerh) Ali Urfî Efendi (Osmanlı Türkçesi’ne çev.) H. Rahmi Yananlı (hazırlayan), (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016), ikinci baskı, 167.

²⁵⁸ “Vahdet-i Vücut mektebi mâsivâllahı Hakk’a tabi kılmaya çalışırken panteizm akımı Hakk’ı mâsivâllaha tabi kılmaktır.” (Hüseyin Erdem, *Bir Tanrı-Âlem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990)

²⁵⁹ <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tevhid>, et. 29.01.2020

Türkçe’de tevhid kelimesi “birlemek” anlamında kullanılmaktadır. Kişinin bir şeyi birleyebilmesi için ilk önce “birliği” yani vahdet’i tanınması gerekir. Kalam mezhepleri ve İslam filozofları bu tanıma durumunu akli çerçevede tartışmışlardır ve tanımanın bilmek ile olabileceğini belirtmişlerdir. Mutasavvıflar ise bu tür tanıma dayalı meselelerin sadece akıl yoluyla değil aynı zamanda ilham ve keşif yoluyla da kavranması, tecrübe edilmesi gerektiğini söylemektedirler²⁶⁰. Tanıma kelimesinin lügat anlamı “Daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak” dır²⁶¹. Kısacası tanımak hatırlamak ile olur. Yukarıda bahsedilen tanımak ve bunun tecrübeyle elde edilmesi yaklaşımı tasavvufta karşımıza iki temel mesele olarak gelir. Bunlardan ilki insanın biyolojik-fizyolojik kısıtlı ve kayıtlı yapısının yanında onun müteâl ve ezeli bir veçhesi daha olma gerekliliği ve tanımak için ihtiyaç duyulan tecrübeyi oluşturacak, meydana getirecek “fenâ” kavramı.

Tevhit anlayışını fenâ anlayışıyla ilintilendirerek ilk kez dile getiren mutasavvıf Cüneyd-i Bağdâdi’dir (ö. 297/909). Cüneyd, tevhidi elest bezminde ruhların Allah’ın rableri olduğunu ikrar etmeleriyle²⁶² açıklar²⁶³.

Tasavvufî mânadaki tevhide ulaşmak için fenâ²⁶⁴ makamına gelmek bir zorunluluktur²⁶⁵. Hucvirî Cüneyd’in bu beyanlarını şöyle açıklar:

Kulun üzerinde Allah’ın tedbir ve idârî tasarrufları, kudretinin hükümleri üzerinde cereyan eder. Bu durumda kul, kendinden de halkın kendisini davet etmesinden de ve ona icâbet etmekten de fânî olarak tevhid deryalarının derinliklerine gark olmuştur. Allah’ın vahdâniyetinde mevcut hakîkâtle yine Allah’ın kurbunun ve ona yakın olma halinin hakîkâtı içindedir. Hissi ve hareketi gitmiştir. Çünkü kulundan talep ettiği şeyi bizzat Hak yerine getirmektedir. Bu ise kulun son halinin ilk haline dönmesi ve böylece olmadan evvelki gibi olmasıdır.

Bütün bunlardan maksat şudur: Hakk’ın irâde ve ihtiyarında, muvahhidin irâdesi ve ihtiyarı kalmaz, O olunca bu bulunmaz, Hakk’ın vahdâniyetinde kendini görmez. Çünkü kendisi kurb mahallinde fânî olmuş ve hissi de gitmiştir. Kulun üzerinde Hakk’ın ahkamı, yine Hakk’ın dilediği gibi cereyan

²⁶⁰İbn Arabî, el-Fütûhât, I/261, 319; Suad El-Hâkîm, Mu’cemu’s-sûfi, 1182

²⁶¹ <https://sozluk.gov.tr/>, 24.03.2020

²⁶² el-A’râf 7/172

²⁶³ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma*, çev. Kâmil Yılmaz, (İstanbul: Altınoluk Dergisi Yay., 1996) 28-29

²⁶⁴ Cüneyd Fenâ makamını “Kulun kendisini, üzerine Allah’ın kudret eserlerinin düştüğü bir gölge ve bir cesed olarak görmesidir” şeklinde tarif etmektedir (Serrâc, Lüma, 29-30)

²⁶⁵ “Tevhid kulun olmadan evvelki gibi olmasıdır” (Kuşeyrî, Risale, 560)

eder. Zira kulun tasarrufu fânî olmuştur. O derecede ki, tevhid ahdi' halinde, ezeldeki (elest bezmindeki) zerre olmuştur. Zira söyleyen Hak'tır, cevap veren de Hak'tır, o ise sadece zerrenin alâmetidir. Bir kimse böyle olursa halk onunla rahat bulmaz ki onu bir şeye davet etsin, onun da hiçbir kimse ile ünsiyeti yoktur ki davetlerine icabet edebilsin.

Bu söz sıfatın fenâsına, kahr halinde teslimiyetin sıhhatine ve kulu vasıflarından fânî kılan Celâl'in temâşâ edilmesine işaret etmektedir. Kul bir alet ve latif bir cevher haline gelir. Nihayet kulun konuşması Hakk'a havale, fiili ona izafe edilmiş, sıfatı O'nunla kâim olmuş olur. Onun üzerinde sadece delili sabit kılmak için şeriatın hükmü kalır. Halbuki o, tüm şeyleri ve varlıkları görmekten fânî olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sıfatı işte budur. Mirac gecesi onu Allah'a yakın olma makamına ulaştırmışlardı. (Makamın mesafesi olur fakat onun için kurb mesafesizdir.) Onun hali, halk için malum olan şeyler-den uzak olmuş, Kevn (varlık) onu, o da bizzat kendini kaybedene kadar ve-himlerden kesilip ayrılmıştı. Sıfatın fenâsında sıfatsız olarak kalmış ve insan tabiatı normal iken karışık bir hal almıştı. Böylece nefis kalp mahalline vâsıl olmuş, kalp ruh derecesine, ruh sır mertebesine, sır kurbun sıfatı mertebesine ulaşmış, her şeyde her şeyden ayrılmıştı. O, bünyesini tahrip etmek ve bede-ninden ayrılmak istemişti. Ama Hakk'ın bundan muradı hüccetin ikame edilmesi olduğu için halin üzere bâkî ol fermanı gelmiş, bununla kuvvet bulmuş, bu kuvvet onun kuvveti haline gelmiş, nefisinden fânî olması ile de Hak ile bâkî olma hali zuhûr etmiştir²⁶⁶.

Eğer Allah'ı tevhid eden Allah'tan başkası değil ise ve tevhid Hakk'a ait ise²⁶⁷ o zaman hâdis olan ile kadîm olanın ilişkisinin, başka bir tarifile insan âlem ve Tanrı ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bu konuya sistemli bir yaklaşım İbn-i Arabi tarafından ilahi sıfatlar ve eşyanın hakikati "a'yân-ı sâbite" yorumu ile getirilmiştir. Hem ilahi sıfatlar hem de bu sıfatların mazharları olan varlıkların hakikatleri olan a'yân-ı sâbite anlayışı eşyanın ilahi ilimdeki sabit hakikatleri görüşü ekseninde dile getirilen imkân-vücub, hâdis-kadim, Hak-âlem ilişkilerinin yeniden tasavvuf nazarı ile idraki demektir²⁶⁸.

Kaygusuz'un insanın ezeliği konusundaki yaklaşımı oldukça nettir. Mesnevisinin hemen ilk beyitlerinde bunu dile getir:

Sana senden dimege korkaram ben

²⁶⁶ Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yay., 2010) 524-525 (çev, 416-418)

²⁶⁷ Serrac, Lüma, 52 (çev, 3)

²⁶⁸ Ekrem Demirli, "Yunus Emre'de İnsanın Kadimliği Sorunu: Ezeli Vatanda İdik", Doğumunun 770. Yıl dönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, (İstanbul: İBB Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yay., 2010) 98-109

Evvel âhir var iden hem varum ben (19)

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Kaygusuz'da her kelimenin anlamı hangi mertebeden, hangi mertebeye söylendiğiyle ilgili değişiklikler gösterir ve tasavvufun kendi paradoksal anlatımı da eklendiğinde konunun bütünü anlaşılmadan tam olarak o beyitte ne anlatılmak istendiği tam anlaşılammaktadır. Kaygusuz insanda bulunan cevheri (zaman zaman Öz ve Cân olarak da ifade eder) ortaya çıkartmak başka bir ifadeyle kendi hakikatine ulaşabilmek için amelleri ile cevheri işleyip (şariat kapısı) bir mürşid eşliğinde yol tutup menzil alarak haller ve makamlar tecrübe ederek (tarikât kapısı) kendi hakikatine ulaştığında (hakikat kapısı) birliğin sırrına ereceğini söyler. Fenâ'ya ulaşan insanın müşahede ettikleri için daha sonradan söyledikleri kendi birlik²⁶⁹ tecrübesinde yaşadıklarının ancak o dönemin ifade kalıpları ve kelimelerle anlatılabilecek kadardır. Kaygusuz'un bu makamda görüp aktardıkları ancak bu tecrübeyi yaşayan kâmil insanlar tarafından doğru değerlendirilebilecek sözlerdir. Kaygusuz bu makama gelen (Cân) için kamu âlem sendedir, sırr-ı lâ-yezâl sende bilinir (637) ebed lâ ebed bâki kalasın (638) cümle gönüldeki mevcut olasın (639) demektedir.

Bu kamu 'âlem buluna sende
Sırr-ı lâ-yezâl biline sende (637)

Cümle gönüle câna tulasın
Ebed lâ-ebed bâkî kalasın (638)

Haber sen olasın cümle dilde
Mevcûd olasın cümle gönülde (639)

Hemen bu mısraları takip eden mısradaki "vahdet²⁷⁰ denizi" (640) kavramını kullanması bize bu tecrübenin tüm birliklerin kaynağında zuhur ettiğini göstermektedir. Kaşani "Vahdet"i Vahdet-i Vücut'un ilk kısmını oluşturan bütün birliklerin kaynağı olarak açıklar. Salt birlik anlamındaki ahadiyet ve görelî birlik anlamındaki vahdaniyet bu birlikten çıkar. Vahdaniyete karşılık gelen birliğin diğer

²⁶⁹ Cüneyd-i Bağdadi fenâya ermiş kişi için "kendi birliği ile bir olmak" tabirini kullanır. Cüneyd-i Bağdadi burada ruhun birliğini ferdaniyyet kavramıyla ifade eder. (Cüneyd-i Bağdadi, "Risaletun ila Yahya b. Muaz er-Razi", Tacu'l-arifin, 297)

²⁷⁰ Abdurrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sozluğu*, çev. Ekrem Demirli, 2. Baskı (İstanbul: İz Yay., 2015) 575.

bir adı da Cem'dir. Kaygusuz'un açılımı da her açılım gibi büyük ölçüde kişinin özelliklerine bağlıdır, *su kabının rengini almaktadır*.

Vahdet deñizinde dürr olasin
Vuşlat çirağında nür olasin (640)

Kaygusuz'un birlik denizinde fâni olarak bulduğu hal cem halidir, Ta'arruf adlı eserinde Kelâbâzi bu hali "başkası ile değil sadece Allah ile olduğu zaman"²⁷¹ olarak tarif etmektedir. O nedenledir ki kullandığı sıfatları ve "Sen" zamirini insan için mi? Allah için midir? Diye düşünmek ve/veya bunlardan birine yormak bizi hatalı yorumlara götürebilmektedir çünkü bu makam başkalık ve farklılığın olmadığı bir makamdır.

Bu terimin anlaşılması daha önce Vahdet-i Vücut bölümünde anlattığımız gibi Mutlak Varlık'ın belirli mertebelerde taayyün ederek farklı suretlerde zuhurunun anlaşılmasına dayanır. Mertebeler ve suretlerde fark olmakla beraber taayyün edenin "bir" olması burada vurgulanmak istenen "birliğin" temel prensibidir. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi bu var oluşun bir gayesi olmalıdır ve bu mutasavvıflara göre "gizli hazinenin bilinmekliği murad etmesidir" ve böylelikle Tanrı'nın kendisini bilmesidir. Burada bulunan ikinci bir bilgi de kendisinde mündemiç olarak bulunan eşyanın hakikatlerini bilmesidir. Bu mertebede a'yân-ı sâbite arasında temeyyüz, teşahhus ve herhangi bir farklılaşma yoktur. Burada her şey bir'dir ve Kaygusuz'un yukarıdaki bahsettiği birlik (cem) her birinin ötekini içerdiği ve onun özelliğini taşıdığı böyle bir birliktir ve bu nur'a gark olunduğunda eşyanın hakikati bilinir (135).

Cihân başdan başa küllî nür oldı
Her eşyâda hakikat mensür oldı (135)

Bundan dolayı ayn ve onun mazharı olan insan, ilkesel olarak bütün âlemi içerir ve onlar hakkındaki bilgiyi kendinden elde eder. Aynı zamanda her insan hakikati, kemale erdiğinde "her şey" haline gelebilir. Bunu tecrübe eden "enel'l Hak" sırrını ifşa edebilir (136). Her seda'nın ene'l Hakk olduğu makam âlemin mutlak cevher olduğu makamdır (402). Burası ikiliğin olmadığı (143) Sultan ile kul'un bir olduğu

²⁷¹ Kelâbâzi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf*, haz., Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992) 178.

(149) yerdir. Hakk'ın kuluyla gizlenmesi yerini kulun Hakk'ın zuhuruyla silinmesine bırakmıştır.

Dağı her bir şadā kıldı ene'l-Hağ
Rüşen oldu ma'nī sırr-ı muğlak (136)

Her dürli şadā ene'l Hağ oldu
'Ālem cevāhir-i muğlak oldu (402)

Güneş nūrı şafākı kıldı pinhān
İkilik kalmadı bir oldu yeksan (143)

Çamu bay oldılar kalmadı yoğsul
Bir oldu me şelā sultan-ıla kul (149)

Fakat sâlikler için cem hali aşılması, geçilmesi gereken bir haldir. Fenâ'ya ulaşan kul tevhide erdikten sonra yaşanan bu tecrübe ile fark âlemine dönerek yükümlülüklerini yerine getirmeye başlar. Burada bahsedilen fark “fark-ı sani²⁷²”dir ve cemden sonra gelen tefrika halini işaret etmektedir. Burada vahdette kesret, kesrette vahdet bir görülür. Kaygusuz'un *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*'da anlattığı “*Ma'rifeti kendüye yeter nişan (873,874)*” marifet kapısı fenâ'dan bekâ'ya dönenin halini anlattığı makamdır. Kaygusuz bu makama gelenin varlığını bırakıp er olduğunu bîhüner iken hüner sahibi (765) olduğunu bu hali tecrübe edenlerin Hakkı batıldan ayırt edebileceklerini (619) söylerken bu menzili alamayanların teni candan (726) ademi Âdem'den (362) ayıramayacaklarını tekrarlar.

Varlığını koyup ere yetdi
Bî-hüner-idi hünere yetdi (765)

Çün fark idemezsin teni cāndan
Sen ne bilesin sūd u ziyandan (726)

Şoğan şatan şeker nargın ne bilsin
Âdemden ademüñ farkın ne bilsin (362)

²⁷² Fark-ı sani (ikinci fark); halkın (yaratılmışların) Hakk'la kaim olduklarını müşahede etmek, birini gördüğünde diğerinden perdelenmeksizin, kesrette vahdeti (çoklukta birliği), vahdette de kesreti görmektir. (her ikisini de bir arada görmek) (Kâşânî, 136).

İnsan bu tevhid halinden, bekâ'ya dönüp tekrar beşeri varlığının farkındalığına eriştiğinde bu sefer içini ayrılığın acısı²⁷³ imandan üstün dahi olsa küfrün²⁷⁴ kederi kaplar. Ayrılığın acısını en derinliklerinde duyan cân kavuşmanın tekrar o birliğe dönmenin iştihakı içinde olur. Cüneyd-i Bağdadi'ye göre o kemal halini yitirmenin daimi üzüntü ve kederi ruha yerleşir. (...)Tekrar o hale kavuşmak için kişi derin bir iştihak hisseder²⁷⁵. Kaygusuz Abdal insanı ezeli gördüğü ve tevhid tadını aldığı için mesnevisinde cânın aslına kavuşmak iştihakı içinde oluşunu şu beyitlerle açıklar:

Başda añasın anda vatānuñ
Aslına yetiše kavuşa cânuñ (706)

Hubbu'l vatan mine'l imāndur
Dut Nebī sözini cânā cāndur (707)

Tasavvuf ehli için hem zahirde olan hem batında olan Hakk'tır. Bu nedenle "Hubbu'l vatan mine'l imân"dır²⁷⁶ diyerek zahirde bir kara parçası olan vatan sevgisine de mutlaka işaret ederek vatani sevmenin imana taalluk eden boyutuna bir atıfta bulunulmuş olması kuvvetle muhtemel olmakla beraber mesnevinin bütününden ve bu beyitten önce ve sonra gelen beyitlerden, burada vatandan kasıtın "ezeli vatan"ın başka bir ifadeyle "asli vatan"ın olduğu açıktır. Hz. Mevlana (ö. 672/1273) bu hâdise atıfta bulunarak vatani sevgilinin olduğu yer olarak tanımlar ve oraya ölümle rücu edilebileceğini söyler²⁷⁷, Samiha Ayverdi Hancı adlı eserinde ise "*Cennet neresi? Dediler. Senin olduğun yerdir dedim. Cehennem neresi? Dediler. Senin olmadığın yerdir... diyecektim, ama diyemedim. Senin olmadığın yer yok ki...Ah, vallah da yok, billah da yok Allah'im*²⁷⁸." diyerek sevgilinin her an her yerde olduğunu dile getirir. Bu iki ifade biri birine tezat gibi dursa da aslında tam da birbirlerini tamamlayan ifadelerdir ve tasavvuf'un ana konularından biri olan

²⁷³ Mevlana'nın Mesnevi'sinin ilk 18 beyitinde bu acı tarif edilmeye çalışılmıştır. (Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, (İstanbul: Kubbealtı Yay., 2015) 1

²⁷⁴ Yunus Emre'nin "Ol ne küfürdür imandan içeri" dediği küfür, kendi beşeriyetinin farkındalığı ile birliğin üzerini örtmenin acısıdır fakat bu ikilik yani aşıklık ve maşukluk hali imandan üstün bir haldir.

²⁷⁵ Ateş, Cüneyd-i Bağdadi, 137.

²⁷⁶ "Vatan sevgisi imandandır". (Aclûni, Keşfü'l-Hafâ, I, 345).

²⁷⁷ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık 2006), 6:371; 8:118, 124

²⁷⁸ Samiha Ayverdi, *Hancı* (İstanbul: Kubbealtı Yay., 1988) 35.

“ölmeden önce ölme” halini işaret etmektedir, Kaygusuz bu hal için o kaldı ben gittim fark bitti (284) ifadesini kullanır.

O kaldı küllî ben gitdüm aradan
Ne işüm var dağı aqdan karadan (284)

Başka bir ifadeyle “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanabilme” ya da Kaygusuz’un mesnevisinde birçok kereler vurguladığı gibi gönül aynasındaki tozu silerek tecelliyi “doğru” tasavvufi tabiriyle “kemal” seviyesinde yansıtabilme olur ki bilinmekliği murad eden, kendi güzelliğini kendinde, kendiliğiyle bilsin.

Yukarıda anlatılanlar birlemek için birliğin tanınması gerektiğini bu tanımanın olabilmesi içinde nefsin belirli merhaleler kat ederek bilgi alabilecek kıvama gelebilmesi, nefsin kendini tam olarak bildiği noktada Rabb’ini bilebileceğini ve fâni olarak, elest bezmindeki zerreye dönülmesinden sonra tekrar Hak ile bâkî olarak zuhûra gelinmesi gerektiğini anlatmaktadır. Kaygusuz’un beyitlerine dönüp baktığımızda iki yerde tevid-birlemek kelimesini kullanmasına rağmen 60 yerde “birlik” den bahsettiğini görebiliriz. Birçok beyit de ise birlik kelimesini kullanmadan; Hakk’ta fâni olmak, Hakk ile bâkî olmak ve tüm bunların sonucunda da birliğin kendisi olarak birliği bilmeği anlatmaktadır. Kaygusuz’a göre bu yolculuğu (seyri sulûk’u) tamamlamış cân ile Cân, adem ile Âdem görünüşte aynı ama özünde aynı değildir.

4.3 Aşk

Mesnevî-i Sâni ve Sâlis’de işlenen ana kavramlardan biri aşk’tır. Kaygusuz aşk’ı âlemin var olma nedeni (558) ve zuhurun sürekliliğini sağlayan ana sebep olarak görür (299).

‘Işk-ıla ‘âlem zuhura geldi
‘Işk-idi Mūsâ ki Tūra geldi (558)

Bu ‘ışk-ıla cihân oldı münevver
Bu ‘ışk-ıla döner künbed-i devvâr (299)

Başka bir deyişle gizli hazineden her an taşmayı sağlayan ve taşan Aşk’tır ve insan ancak aşkın tecelligahı olan gönlünü²⁷⁹ temizleyerek, Kaygusuz’un tabiriyle can

²⁷⁹ Gönül bu cism (ü) şüretdür bu ‘ışk cân

aynasındaki pası silerek²⁸⁰ kendisine gelen bu tecelliyi mebde'ine geldiği şekliyle geri yansıtarak tasavvuf için temel meselelerden biri olan *devir*'i tamamlar.

Aşk kavramının tarihin akışı içinde bulunduğu karşılık diğer birçok tasavvuf terimi gibi dönemine bağlı olarak önemli değişiklikler göstererek dönüşüme uğramıştır. Arapça aslı *ışk* olup sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir. Lugat kitaplarında aşk kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten olup “sarmaşık” anlamına gelen *aşeka* ile yakından ilgili olduğu belirtilir. Diğer yandan Kur'an'da ve sahih hâdislerde aşk kelimesi geçmez; “sevgi” çoğunlukla hub ve muhabbet, bazen de meveddet kelimeleri ve bunların müstakları ile ifade edilir²⁸¹.

İlk dönem sufilerinden bir kısmı Kur'an da geçmediği için aşk kelimesini kullanmayı uygun görmezlerken iman edenlerin Allah'ı daha çok seveceklerini²⁸² belirten “daha çok” dan yola çıkarak aşk kelimesinin kullanımını uygun gören bir anlayış da ilk dönemlerde mevcuttur. Hasan Basrî'nin (ö. 110/778) Allah'ın, “*Kulum bana ben de ona âşık olurum*” dediği rivayet edilir²⁸³. Hicri III. asırdan önce Allah sevgisinden daha çok Allah korkusu üzerinde durulmuşken zamanla bu korku sevenin sevdiğinden ayrı kalma ve ona layık bir âşık olamayarak onun Cemâl'inden mahrum olma korkusuna dönüşmüştür. Zünnûn Mısırî (ö. 245/859) “Cehennem korkusu, maşukların ayrılma korkusuna oranla, ummanların ummanına düşen bir damla su gibidir” demektedir²⁸⁴. Burada bahsedilen aşk muhteviyatı itibariyle daha çok insanlar arasında duyulan sevgiye benzemektedir.

Aşk ve/veya sevgi yerine muhabbet kelimesini tercih eden İbn Arâbî üç tür muhabbetten bahseder; ilâhi muhabbet ki bu Allah'ın bizi hem bizim hem kendi

Bu ‘ışk dağı gönülde dutdı mesken (308)

²⁸⁰ Zevâl añađur ki ‘ışkı bilmez

‘İşk âyînesin ‘ışk-ıla silmez (577)

Hem bunda dağı yine biledür

Cân âyînesini ‘ışk-ıla siledür (676)

²⁸¹ Uludağ “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991: 4/11-17

²⁸² “...Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir...” (Bakara 2/165)

²⁸³ Uludağ “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991: 4/11-17

²⁸⁴ Annemarie Schimme, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Kabalcı Yay., 2012) 147.

için sevdiği, ruhâni muhabbet ki bu kişinin sevgilisini hem O'nun hem de kendi nefsi için sevdiği ve üçüncüsü tabîi muhabbetir. Fakat tek Varlık O'nun vücudu olduğundan tüm güzellikler O'nun güzelliğindedir. Arabî'ye göre bundan dolayı Allah'tan başkasını sevmek de esasen mümkün değildir. Zira eşyada tecelli eden ve kendini gösteren yegâne güzellik O'nun güzelliğidir. Böylelikle beşerî sevgiyi de vahdet-i vücud anlayışı ile ilâhi bir kaynağa bağlamıştır. İbnü'l Arabî ibadet'in aslının da sevgi olduğunu söyler. Onun içindir ki sevgisiz ibadet makbul olmaz çünkü sevgi en yüce ibadettir. Arabî sevgi dininden (dînü'l-hub) bahseder ve kiblesinin sevgi olduğunu söyler²⁸⁵.

Kaygusuz Mesnevilerinde aşkı çoğu zaman varlık/vücut kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanır ve zâhirde ayrıymış gibi görünen aşk, âşık ve mâşuk'un zât mertebesinde birlik halinde olduğunu söyler²⁸⁶ (243) ve bütün bu kemâlât "küntü kenzen"²⁸⁷ mertebesinde gizli iken izhâr için bir tecellîgah arar çünkü bu kemâlâtın izhârı için tecelli adeta varlığın doğal bir sonucudur.

Vücūd-ı mutlak oldu ferd ü yekta
Görünmez oldu ol efsâne sevda (74)

²⁸⁵ İbn Arabî, Fütûhât, VIII :186-208

²⁸⁶ Ahmed Gazzâlî (ö. 520/1126) aşkın ve tevhîdin gerçekliği ve tekliği hakkında şu ifadeler yer verir; "O hem güneş hem felektir; o hem asuman hem zemindir, o hem âşık hem maşuk hem de âşktır –ki âşık ve maşuk da âştan turemiştir-; tureme ve arazlar ortadan kalktığında iş yeniden hakikatin yeganeliğine doner." (Ahmed Gazzâlî, *Sevânihl Uşsak: Aşıkların Halleri*, çev. Turan Koç – Mehmet Çetinkaya, (Ankara: Hece Yayınları 2012) 116-117).

²⁸⁷ Reşîdüddîn-i Meybudî (ö.520/1126'dan sonra) Keşfü'l-Esrâr adlı eserinde Dâvud Peygamber ile Allah arasında geçen bir konuşmayı İhvân-ı Safâ'nın bir risalesinden şöyle nakleder. "Dâvud peygamber bir niyâzında şöyle dedi: Allah'ım! Ey sonsuz azameti mükemmellik (kemâl) niteliğiyle dile getirilen ve ihtiyaçsızlık (istiğnâ) tanımıyla nitelenen! Senin hiç bir şeye ihtiyâcın yok ve sen yalnızca kendi sıfatınla bâkîsin. Kimseye gerek duymazsın kimseden yardım ve destek almazsın. Öyleyse bu yaratılmışları niçin yaratın? Onların varlığındaki hikmet nedir? Şöyle cevap geldi: "Ben gizli bir hazîne idim ve tanınmayı sevdim. (küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u'rafe)...tanıma (mârifet) sevgi'dir (muhabbet)...Şu halde sevginin olduğu yerde mârifet vardır, sevginin olmadığı yerde mârifette yoktur." (William C., Chittick, *İlâhî Aşk*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu, Kadir Filiz, (İstanbul: Nefes Yay., 2018) 59-60) Ruzbihaniyye tarikatının kurucusu Ruzbihân-ı Baklî (ö.606/1209) aşk üzerine yazdığı 'Abherü'l-'aşıkın adlı eserinde Meybudî gibi künt-i kenzi hâdisine dayanarak yaradılışın aşk üzerine olduğunu, "bilmek" ile kastın marifet "istemek" ile de kastın muhabbet-aşk olduğunu açıklar. Baklî'ye göre yaratılmış her şeyin özünde Allah'ın sevgisi vardır ve bu yaradılışın ilk ortaya çıkışını "Hakikat-i Muhammediyye" olarak adlandırır. (Süleyman Uludağ, "Aşk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991, c.4 sf. 12-13)

Beyitlerinde “*dost didarı*”²⁸⁸ olarak da adlandırdığı bu mutlak hüsn ve cemâlin sahibi olan mahbubun tecellîğahının gönül olduğunu²⁸⁹ belirten Kaygusuz bu yönüyle gönülün aşk ile ezelden tanış olduğunu söyler (309)

Zîrâ gönül bu ‘ışk-ıla ezelden
Bile- imiş bile gelmiş ol ilden (309)

Kaygusuz Mesnevilerinde varoluşsal bir mecburiyet olarak “dost didarı” nı görebilme potansiyelinin her Âdemde olduğunu belirtir ve O’nu gönlünde aşk ile bulabileceğini söyler²⁹⁰ çünkü her yaratılmış Allah’ı sever²⁹¹.

Kur’an-ı Kerim’de bu husus ile ilişkilendirilen ayetler şöyledir;

“Görmez misin ki, göklerde ve yerde olanlar, havada kanatlarını açarak hareketsiz gibi duran kuşlar Allah’ı tesbih ederler. Hepsi duasını ve tesbihini bilmekte, Allah da onların bütün yaptıklarını bilmektedir.” (Nur 24/41)

Allah’ın bu hitabına muhatap olan Peygamber ve “gören” kullar için tüm varlık Allah’ı tesbih eder.

Allah hiçbir şeyi dışarıda bırakmadan her şeyin O’na secde ettiğini söyler. “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.” (İsra 17/44)

Buradan da anlaşılmaktadır ki O’nu anmayan, tesbih etmeyen yoktur. İbn Arabî her şeyin O’nu anmasını, tesbih etmesini kendilerine dönük tecelliden meydana gelen zati ve fitri bir tesbih olarak görür. Böylelikle her şey/herkes Allah’ı sevmiş bir yükümlülük olmaksızın zati sorumluluktan O’nu övmeye yönelmiştir²⁹².

Kaygusuz Abdal Mesnevi’lerinde aşkı ezeli ve ilahi bir hakikat olarak tanımlar ve tevhide giden yolda “itici güç” olarak tarif eder. Buradaki güç ile kendi iradesi

²⁸⁸ Çün kıldı anuñ tali’ (ü) yarı
Gönlünde bulındı dost dîdârı (521)

²⁸⁹ Gönül bu cism (ü) şüretdür bu ‘ışk cân
Bu ‘ışk dahı gönülde dutdı mesken (308)

²⁹⁰ Çün kıldı anuñ tali’ (ü) yarı
Gönlünde bulındı dost dîdârı (521)

²⁹¹ Nur 24/41; İsra 17/44.

²⁹² İbn Arabî, *Fütûhât*, VIII:186.

arasında bir bağ kurmaz ve aşkın kudretinin elinde kendisinin bir kudretinin olmadığını hatta kimi zaman “sır” olarak görüp söylemek istemediklerinin bu kudretin tesiriyle taşıdığından kendisinin de aslında bu durumdan çok hoşnut olmadığından bahsetmektedir. (1)

Bu ışık mevci yine başumdan aşdı
Sırum fâş eyledi rāzumı açdı (1)

Cüz açısından itici güç olan aşk külli nazardan çekici kudret halini almaktadır. Çünkü bütün varlık ilahi aşkın tesiri altındadır ve aşığı gerçek mânâda hareket ettiren muharrik, ezeli aşktır.

4.3.1 Aşkın Etkisi ve Boyutları

4.3.1.1 Aşk - Sekr

Allah’a ulaşmanın yolları arasında en kısa olanı bir çok sufiye göre aşk ve cezbe yoludur. Yeseviyye tarikatının kurucusu Ahmed Yesevî’de (ö.562/1166) aşkı “vahdet meyi” olarak adlandırır ve “hem aşığım, hem maşukum, kendim cânân”der²⁹³. İlahi aşkın doğal bir sonucu ise sarhoşluk halidir. Tasavvufta sekr ekolünün en önemli temsilcilerinden olan Bâyezid-i Bistâmî’ye (ö.261/874) göre Allah aşkının doğal bir sonucudur bu hal²⁹⁴. Nasıl bir sarhoş sarhoş olduğunun farkında dahi değilse kendi benliğinden geçmiş bir kişi de içinde bulunduğu bu durumun ve kendiliğinin idrakine sahip değildir. İmam Gazali sarhoşluğun tanımını bilmek ile sarhoş olmayı ayırır. Sarhoş olanın sarhoşluk tanımını bilemeyeceği gibi kendisini bilmesinin de mümkün olmadığını söyler²⁹⁵. Böyle bir durumda söyledikleri de ona ait olarak nitelendirilemez²⁹⁶. Kaygusuz da yola girmek için canından²⁹⁷

²⁹³ Betül Gürer, “Ahmed Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’i Ekseninde Tasavvufî Düşüncede İlâhî Aşk”, (Bilig, Kış 2017, S.80), sf. 20,21.

²⁹⁴ İdris Türk, “Bâyezid-i Bistâmî’nin Muhabbetullah Anlayışı”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c.9 S.5 2014, s. 2010.

²⁹⁵ Gazzâlî, *el-Munkiz mine’-d-dalâl: Hidayet Rehberi*, çev. Eyyüp Tanrıverdi-Nazım Hasırcı, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012)

²⁹⁶ Hallac’ın (ö. 309/922) “ene’l-hak” demesi veya Bâyezid-i Bistâmî’nin “sübhânî mâ a’zame şâni” sözü bu kapsamda değerlendirilen sözlerdendir.

²⁹⁷ Kaygusuzun Mesnevilerinde Can kelimesi üç farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki nefsin en ham haline işaret edebilecek cismani canı tarif etmektedir. (63) Bu daha çok kişinin biyolojik ve fizyolojik yönüne denk gelmektedir. Kullandığı ikinci anlam ise nefha-i ilahi

vazgeçmesi gereken (63) salık'ın aşk ile sildiği gönül aynasından (554) vücudu mutlak olan hakkı tecelli ettiren (74) şeyhinin elinden tevhid şarabını içerek (470) kendi varlığından geçip menzile varması gerektiğini (69) söyler²⁹⁸.

Didiler kim yola kim gelürse
Şalâdur kim ki cān terkin kılsa (63)

Yol bilmez iseñ bilene şorgıl
'İşk āyīnesin silene şorgıl (554)

Birlik şarābın şundi sākī
Evvel ü āhır bir oldu bākī (470)

Bu menzile yeten küllī cān oldu
Özi öz sāyesinde pinhān oldu (69)

O'nun varlığında kendi varlığını yok eden kişi uykudan uyanmış (70) hakkın rengine boyanmıştır (283).

Nāgāhın uykuda idi uyandı
Ögün divşürdi özine bürindi (70)

Ol idi kim bu uykudan uyandım
Ben anuñ rengine küllī boyandım (283)

Bundan sonra görünen tenin içindeki can artık o eski can değildir ve kendisine de ait değildir. (285).

Ben aña tenüm ol baña cān oldu
Çatre 'ummāna yetdi 'ummān oldu (285)

anlamındaki, ruhun diğer tüm canlılara canlılık veren yönünden farklı insan için olan nefsin mutmainne mertebesinde aldığı makama denk gelen candır.(445) Üçüncü anlamdaki can ise özü ifade etmek için kullanılmıştır ki bu bizzatıhi Hakk'a işaret etmektedir. (286)

²⁹⁸ Bāyezid-i Bistāmı bu durumu "Muhabbet ile kendi varlığını öldüren kimsenin diyeti Cenāb-ı Hakk'ı görmektir. Aşkın öldürdüğü kimsenin diyeti de Hakk'la sohbet etmek ve O'nunla yakınlıktır" olarak açıklamıştır.

Bu nedenle atarken o atmamış fakat O atmıştır²⁹⁹. Veli kendi vasıflarından fâni, Hakk'ın vasıfları ile bâkidir³⁰⁰. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273) Aşk'ın O'nu adete bir sarmaşığın sardığı bitkiyi ele geçirmesi gibi ele geçirdiğini, cân'ın içinde olan tüm benliğini (nefisini) boşaltıp boşalttığı yeri sevgiliyle doldurduğunu, tüm zerrelere sevgili olduğunu kendisinde kalanın sadece bir ad olup gerisinin hep O olduğunu söyler³⁰¹. Mevlânâ'nın bekâ halinde yaptığı bu tarifi Bâyezid-i Bistâmî'fenâ'da “*cübbemin altında Allah var*” diyerek yapmıştır.

4.3.1.2 Aşk-Akıl

Akıl kelimesi “dizginlemek, bağlamak” sözcüğünden türemiştir. Buradaki bağlamak kelimesini süvarisi olmayan bir deveyi bağlamak anlamında düşünürsek süvarisi olmayan bir devenin hedefine doğru menzil alma kaygısı olmayacaktır. Boş bırakıldığında sahibinden ayrılarak ya yemeğine veya yavrusuna ya da eşine gidecektir. Burada yapılacak en doğru hareket deveyi kaybetmemek için onu bağlamaktır. İbn Arabi bu cihediyle akıllı nefis-i nâtıkaya koyulmuş onu doğal şehvete karşı koruyan bir güç olarak görür³⁰². Kaygusuz Abdal akla bu anlam katmanından da yaklaşır ve aklın uyurken nefsin uyanık olmasını gaflete düşmek diye tarif eder (691).

Bu gaflet-ile cânuñ boyanmış
'Aklıñ uyumış nefsuñ uyanmış (691)

Ya da buradaki bağlamak kelimesini bir şeyi bir şeye ilintilendirmek anlamında da düşünülebiliriz ki bu da insandaki sebep-sonuç ilişkilerini kurma muhakeme ve bağlam oluşturma yeteneğine karşılık gelir. Muhasibi aklın insanda yaratılmış bir meleke olarak niteler ve onun madde veya maddi bir şey olmadığını nur olduğunu belirtir. Bu anlamıyla akıl doğruyu yanlış birini birinden ayırmaya yarayacak bu

²⁹⁹ (Savaştan) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (Enfâl 8/17).

³⁰⁰ Her kim benim velî bir kuluma düşmanlık ederse ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafil ibadetlerle de yaklaşmaya devam eder. Sonunda onu severim. İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sınıksız tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sığınırsa onu mutlaka korurum. (B6502 Buhârî, Rikâk, 38)

³⁰¹ Rûmî, *Mevlânâ'nın Rubâileri*, çev M. Nuri Gençosman, (İstanbul: MEB, 1974), R. 297, 62.

³⁰² İbn Arabi, *Fütûhat-ı Mekkiyye* VIII:163.

yönüyle de yaptığının sorumluluğunu alabilecek bireyler olmamızı sağlayacaktır. Hakim et Tırmızı aklı Hak ile bâtilı ayırt etmeye yarayan nur olarak görür³⁰³. Kaygusuz'un bu anlam katmanındaki akla da eser içinde vurgusu vardır. Akıl sahibi insanın anlatılanları dinleyerek doğru sözü diğerlerinden ayırt etmesini ister (426).

‘Aklıñ var-ısa diñleseñ aħmak
Āyīne ādemdür āyīneye baħ (426)

Aşk konusunu ele alan mutasavvıfların hemen hemen hepsi akla da değinmişler, akıl ve aşk arasında bir mukayese yaparak akılı kapıya gidene kadar kendilerine mihmandar olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Mevlânâ “hastanın akılı hastayı doktora çeker götürür, ama kendisi, kendine derman olmaz”³⁰⁴ diyerek aklın doğru kapının önüne götürene kadar olan yoldaşlığını anlatmaktadır. Kaygusuz da Mesnevi’inde “İşk ile Muhammed kıldı Miraç” (559) demektedir.³⁰⁵

‘İşk-ıla Muħammed kıldı mi’râc
‘İşkdur ki ‘âlem aña muħtâc (559)

Akıl yaratılmıştır ve yaratılmış olanın yaratıcısını anlaması mümkün değildir. İbn Atâ kulluğun gereğini yerine getirmeye yarayan bir alet kendiliğinden Allah’ı bilemez der³⁰⁶. Kaygusuz Âdem’in (insan-ı kâmil anlamıyla) tam ve mükemmel oluşundan (21) meleklerin ona secde ettiğinden (22) âlemde olan her şeyin Âdem’de olduğundan Âdemin sedefin içindeki cevher olduğundan bahseder (25) fakat aklın tüm bunlardan gafil olduğundan dem vurur ve aklına dayanan ademin kendini bilemediğini söyler. O’na göre nakışa bakarak nakkaşı görebilmek akl-ı maaş’ın değil akl-ı kül’ün marifetidir (17).

Velîkim kendüziñden sen ġâfilsin
Ġâfil niçün olursın çün ‘âķılsın (21)

Bu naķşa baķuban ġörgil naķâşı
‘Akl-ı kül ol ķo bu akl-ı ma’ âşı (17)

³⁰³ Süleyman Uludağ, “Akıl”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 1989 c2. sf.246-247

³⁰⁴ Mehmet Demirci, “Mesnevi’de Akıl ve Aşk Karşılaştırması”, *Selçuk Üniversitesi 4. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)* Konya: 12-13 Aralık 1989, s. 153-154

³⁰⁵ Peygamberi sidretü’l müntehâya kadar götüren Cebrâil akılı, Refref ise aşkı temsil etmektedir.

³⁰⁶ Kelâbâzi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta’arruf*, haz., Süleyman Uludağ, (İstanbul : Dergâh Yay., 1992) 63.

4.3.1.3 Aşk - Gönül

Ahmed Gazzâli insandaki her uzvun bir vazife ile görevlendirildiğini kalbin ise aşk için yaratıldığını söyler ve aşk'ın bineğinin can olduğunu belirtir³⁰⁷. Mutasavvıflar kalbin adını aşk ile aydınlandıktan sonra gönül olarak değiştirmişlerdir. Kaygusuz birçok beytinde gönlün bu çok önemli vazifesinden bahseder³⁰⁸ ve gönlü gönül yapıp mamur edenin aşk olduğunu belirtir (301).

‘Âlem bu ‘ışk-ıla pür-nūr olupdur
Bu ‘ışk-ıla gönül ma’mūr olupdur (301)

Aşk ile kalpten gönle döndükten sonra sırların burada açılacağını ve Padişah'ın burayı mesken tutacağını (316) ve bundan sonra lisana nelerin geleceğini onun belirlediğini söyler (320).

Gönülde şaklanur sırr-ı ilâhî
Gönülde buldı bulan pâdişâhı (316)

Yine geldi o sultân-ı yegâne
Gönülde sözi ol söyler lisâne (320)

Birliğe ayna olan gönül ise Âdem'in (426) yani Veli'nin gönlüdür. Orada kir (448) pas (530) yoktur ve tevhit şarabının sâkîsidir (405).

Ya âyinedür ki pâsı yokdur
Ya küllî tamâm haţası yokdur (530)

Birlik âyinesi oldu sâkîde
Birlik şarâbı oldu çekîde (405)

Abdülkerîm el-Cîlî de “Allah veliden ibarettir” (Şûrâ 42:28) ayeti ile kastedilenin insân-ı kâmil olduğunu söyler. Kur'an'da Allah “Evliyalar için ne korku, ne de hüzn vardır” demektedir, korku ve hüzn Allah'a nispetle muhâldir. “O ölüleri

³⁰⁷ Ahmed Gazzâli, *Sevânihl Uşsak: Aşıkların Halleri*, çev. Turan Koç – Mehmet Çetinkaya, (Ankara: Hece Yayınları 2012) 107.

³⁰⁸ Gönül bu cism (ü) şüretdür bu ‘ışk cân
Bu ‘ışk dağı gönülde dutdı mesken (308)

diriltir ve O, her şeye kâdirdir”. Bu ayette O (Hüve) zamiri “veli”ye râci’dir. Yani “Veli” suret-i halkıyyede vücûd gösteren Hak demektir³⁰⁹. Azizüddin Nesefî kâmil insan ve gönül arasındaki ilişiki şöyle anlatır “Bu kâmil insan daima âlemde vardır ve gönül birden fazla olmaz. Çünkü tüm mevcûdâtın bütünlüğü tek bir şahıstadır. Kâmil insan, o şahsın gönlüdür ve mevcûdât gönülsüz olmaz”³¹⁰. Diğer yandan Kaygusuz beyitlerinde sıkça aşkın yaratana doğru çeken gücünü anlatırken onun insanın içinde yarattığı coşkunluk halinde ademoğlu için yapılması gerekenin aynayı parlatmak³¹¹ yani nefsi kötü huylardan temizlemek olduğundan bahsetmektedir³¹². Bu bağlamda cünun halinde aşk ile³¹³ nefis tezkiyesi yapmak gerektiği (106, 464) bunun içinde daha önceden aşkla aynasını silip temizlemiş olanlardan yol sorulması (554) yani bir tarikata girerek mürşid’e teslim olunup istigasede bulunması ve gelecek himmet ile de menzil almasını söyler. Burada metaforik bir anlatım kullanır ve “derdini tabibe söyle (689) tabib sana derman olacak bir ilaç versin (690)” der.

Nedür murâduñ cihânda söyle
Derdüñi tabîbe ‘ayân eyle (689)

Tabîb saña bir ‘ilâc u derman
Başuña kıla hoş olasın sen (690)

5. SONUÇ

Kaygusuz Abdâl; XIV. asır sonları ile XV. asrın ilk yarısında yaşamış, Rum Abdalları zümresine mensup bir Bektaşî şeyhi olan Abdal Musa’ya kendi ifadesi ile “kul” olan, feyzini bu ocaktan alan Türkmen bir Bektaşî şeyhidir, kendi ifadesi

³⁰⁹ Abdülkerim Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, ter. Abdülaziz Meedi Tolun, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010) 69.

³¹⁰ Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-I Kâmil*, çev. Mehmet Konar, (İstanbul: Dergah Yay., 1990), 14.

³¹¹ Hem bunda dağı yine biledür

Cân âyînesini ‘ışk-ıla siledür (676)

³¹² Rabiatü’l-Adeviyye (ö. 185/801) kişinin Allah’da yok olarak tevhide ermesinin yolunu nefsinin yenmesine bağlamış bunun da ancak aşk ile olabileceğini söylemiştir. (Feridüddin Attar, *Tezkiretü’l-Evliya*, çev. Süleyman Uludağ, (Bursa: İlim ve Kültür Yay., 1984), sf. 117-118)

³¹³ Zevâl añadur ki ‘ışkı bilmez

‘İşk âyînesin ‘ışk-ıla silmez (577)

ile “aşık bir Bektaşî”dir. Asıl adı Alâeddin’dir, Teke İli Alâiye Sancağı Beyi’nin oğludur. Yine aynı bölgede bulunan Abdal Musa tekkesine genç yaşta intisap etmiştir. Burada uzunca bir süre şeyhine ve tekkeye hizmet etmiş, tasavvufî eğitimini (seyru sülûk) tamamlamıştır. Hocasından irşat için aldığı icazet ile Mısır’a giderek burada bir tekke kurmuş ve irşat görevini sürdürmüştür. Mısır’da belirli bir süre geçirdikten sonra Anadolu’ya geri dönerek tekrar Abdal Musa tekkesinde ayrıca Rumeli’de de bulunmuştur. Mezarının nerede olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bir divan oluşturacak kadar çok sayıda şiirleri, yedi mesnevisi, üç mensur eseri ve iki adet manzum ve mensur karışık eseri vardır.

XII. yy başlarından XV. yy’ın ortalarına kadar Anadolu coğrafyasına farklı coğrafyalardan bir çok sufînin gelip yerleştiği burada eserler verdiği ve öğrencilerini yetiştirdiği görülmektedir: İbn Arabî, Sadreddin Konevî, Bahaeddin Veled, Burhaneddin Muhakkık-i Tirmîzî, Şems-i Tebrîzî, Mevlana Celaleddin-i Rûmî, Necmettin Daye, Hacı Bektaş-ı Veli, Tapduk Emre, Yunus Emre bu sufîlerden bazılarıdır. İster Türkçe ister başka dil konuşsunlar bu sufîlerin bazıları ya oluşmuş ya da oluşmakta olan silsileleri Anadolu’ya taşımıştır. Bazıları da tasavvufa girmiş olmalarına karşın kendilerini henüz bir silsile taşımakla yükümlü görmeyip tekil hareket ederek yeni silsileler oluşmasını önayak olmuş ya da dar kapsamlı evliya inancaları doğmasına yol açmıştır. XIII. yüzyılı takip eden dönem yeni kurulan Osmanlı İmparatorluğunun çatısı altında farklı kültürlerin ve inançların bir araya gelerek tasavvufî hayatı kendi kültürel zenginlikleri ile harmanlayarak tevhid nazarında birleştirdikleri bir dönem olmuştur. Bu dönemde katı tarikatlaşma dönemlerine özgü özellikler olan *akışkanlık* ve *dağınıklık* sebebiyle çok kalın çizgilerle birbirlerinden ayırıştırıp net silsileler belirlemek mümkün değildir. Vefâî, Kalenderî, Yesevî, Rûfai, Sühreverdi ve Haydarî zümreleri Anadolu’nun fethinde ve İslamlaşmasında çok önemli rol oynamışlardır. Kaygusuz’un mensup olduğu geleneğin piri Hacı Bektaş-ı Veli bu dönemde çok sayıda alim ve şair yetiştirmiş, o zamanın en önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri olan Horasan’ın Nişabur şehrinde doğmuştur. Aynı Kaygusuz’un Mısır’a gidişinde olduğu gibi Rabb’inden aldığı işaret ve şeyhinden aldığı icazet ile Anadolu’ya geldikten sonrada önce Vefâî Şeyhi Baba İlyas ile görüşmüş sonra Kırşehir yakınlarındaki Sulucakarahöyük’e yerleşmiştir. Makalat’ından yer alan

görüşleri ve tasavvufi faaliyetleri üzerinden Yesevilik ile, etkileşimde olduğu kişiler ve hayatında yer alan bazı pratikler üzerinden Vefâilik, Rufailik, Haydarilik ve Kalenderilik ile memzuc Melami meşrepli bir tarikat pir'idir, tarik-i Muhammedî üzeredir ve Kaygusuz Abdal'ın Şeyhi Abdal Musa'nın Hatun Ana üzerinden Mürşî'didir.

Özellikle Kaygusuz'un dönemi Anadolu'ya gelen Türkmen gruplarının burada yaşam havzaları oluşturmaya başladıkları ve sahip oldukları tasavvufî geleneklerin ekseninde meydana getirdikleri gruplarla faaliyet gösterdiği bir dönemdir ki bu gruplardan bir tanesi de Abdalan-ı Rum'dur. Daha sonra bu grup Bektaşîyye tarikatı mensupları içinde anılır hale gelmiştir.

Tezimizde detaylı olarak incelediğimiz Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'in Mehmet Fatih Uzun'nun çalışmasıyla günümüz Türkçesine kazandırılan nüshası kullanılmıştır. Mesnevîlerin en eski nüshası Berlin olmak üzere 5 nüshası vardır, nüshaların birbirlerinden beyit sayıları farklılıkları Ömer Faruk Teber tarafından 2018 yılında çalışılmıştır. Mesnevî-i Sâni'nin Berlin nüshasında başlık olarak "güççük mesnevî" yazmaktadır. En eski ikinci nüshası olan Milli Kütüphane'dekinde "ikinci mesnevî" adıyla geçmektedir. Uzun'nun mevcut 5 nüsha üzerinde yaptığı çalışmalardan tespit ettiği beyit sayısı Mesnevî-i Sâni için ve 396 Mesnevî-i Sâlis için 370'tir. Uzun tarafından Berlin Staatsbibliothek nüshasına göre çevirilerek yazı alfabesine aktarılmış bu nüshada bulunmayan beyitler ise diğer nüshalardan eklenerek yapılan çalışmanın dipnotlarında gösterilmiştir. Uzun çalışmasında eserin nüshalarını tanıtmış, eserin imla ve ses özelliklerini örneklerle anlatmıştır, metinde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir.

Mesnevîler konu bakımından Mesnevî-i Baba Kaygusuz ile benzerlikler göstermektedir. Tek bir hikâyeye etrafında toplanmadan çeşitli tasavvufî konular işlenmiştir. Varlık âlemini Tevhid'e çağırırken birçok şahsiyetten örnek verilmiş, tasavvufî eserlerde oldukça sık rastlanan çeşitli metaforlar kullanılmış, hayvan ve yemek adlarından benzetmeler yapılmıştır. Çalışmamızda daha önceki çalışmalarda ele alınmayan Kaygusuz'un tasavvuf anlayışının temelini oluşturan *Vahdet-i Vücut*, yaklaşımı ile Şeriat- Hakikat ilişkisi, Mürid -Mürşid ilişkisi, Nefis ve Nefis Terbiyesi konuları ile bu konulara yaklaşımını belirleyen tasavvuf anlayışının ana

unsurları incelenmiştir. Konular metnin içinde belirli bir akış ve gruplandırma şeklinde bulunmamaktadır. Bu nedenle metin içinde örnek verilen beyitler Mesnevilerde ardışık olarak yer almamaktadır. Mesnevilerin içine dağılmış olarak bulunan konular tarafımızdan anlam bağlantılarına göre ard arda getirilerek yazılmıştır.

Konuların metnin içinde belirli bir akış ve gruplandırma şeklinde bulunmamasının en önemli sebeplerinden biri bilginin beş duyu organıyla alınan verilerin akıl tarafından işlemlendirilerek, sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde muhakeme, istidlal ve tefekkür ile elde edilebileceği gibi keşf ve müşahede şeklinde de alınabilmesidir. Tasavvuf ehli bilginin elde edilmiş yolunu kendi sahasından tarif ederken bu şekilde alınan bilginin kaynağını da Tanrı ile ilintilendirerek hem bilginin kaynağı hem de edinilme yöntemini kendi ilim sahasından yeniden açıklar.

Tasavvuf ehline göre keşf kişiye özeldir ve müşahede edilenin tarifi oldukça öznedir. Bütün meratibi müşahede etmiş kâmil insanın ifadelerinin hangi mertebeden olduğunu bilmek okuyanın irfanına bağlı olarak değişen göreceli bir husustur. Ayrıca kâmil'in bunu hangi mertebede hangi hal üzere söylediği de oldukça önemlidir. Aynı şeyin tevhid sarhoşluğu ile söylenme şekli ile sahv'da söylemesi de bir olmaz. Bu durumlara konunun kendisinin de "O/O değil" olduğu "hürriyetin kölelik", "ilmin cehalet" olması gibi zıtlıklarla dolu paradoksal yapısı da eklendiğinde keşif ehlinin kullandığı kavramların tam olarak anlaşılabilir ifade edilmesinin ayrı bir zorluğu hasıl olmaktadır. Buna incelenen mesnevileri bir ana konunun çerçeveselendirmediği tek bir hikayeden meydana gelmeyen yapısı eklendiğinde baştan sona kadar vahdet-i vücud anlayışıyla yazılan beyitlerde farklı mertebelere göre birbirine taban tabana zıt görünen ifadeleri bulmak ve bunların yukarıda anlatılan bilgi edinme türünün özelliği ile kendi aralarında bir mantık sırası olmadan şuur ile düzenlenmemiş şathiyeler şeklinde yazılması Kaygusuz'un kavramları çerçeveleyiş şeklini anlamayı zorlaştıran diğer unsurlardır. Eserde bu sırasızlık yalnızca farklı mertebelerde farklı hal üzere söylenmiş sözlerden ibaret değildir.

Eserde tüm varlığın birlik olduğu ve birliği söylediği görülen geçmiş zaman ile yazılmış beyitler; Tanrı'nın veya velinin vasıflarını niteleyen, geniş zaman ve

üçüncü tekil şahısla yazılmış beyitler; bir kısmı velinin, bir kısmı doğrudan Tanrı'nın ağzından, veli ve Tanrı arasında fark gözetilmeden geniş zaman ve birinci tekil şahısla yazılmış beyitler; geniş zaman ve ikinci tekil şahısla doğrudan Tanrı'ya hitap eden beyitler; geniş zamanla yazılmakla beraber şimdiki zaman anlamı taşıyan, müridin değişmesi gereken özelliklerini anlatan beyitler; iltizami veya emir kipiyle yazılmış, müride öğüt veren ahlaki nitelikli didaktik beyitler bir arada bulunmaktadır. Diğer bir deyişle eserde, birbirine zıt görünen çeşitli zaman birimleri, birlik ve çokluk halleri herhangi bir sırayı takip etmeden birbirini izlemektedir. Bunun sebebi ise anlatıcının konumunun konuya göre sık sık değişmesidir. Anlatıcı Tanrı'nın ağzından kuluna, kulun ağzından Tanrı'ya, müridin ağzından müride seslenir. Kaygusuz vahdet-i vücud nazarıyla farklı mertebelerden farklı mertebelerdeki tecellilere eş zamanlı olarak konuşabilmektedir.

O'nun bu anlatım şekli, kelimeleri üç boyutlu hale getirerek, mertebe, muhatap ve anlatan değiştikçe sözcüklerin ve anlam çerçevelerinin değişmesine sebep olur. Başka bir deyişle, mertebe, o mertebedeki tecellinin aksi ve muhatabın andaki durumuna göre kelimelerin ve kavramların içeriğini de farklı doldurma gerekliliği ortaya çıkar. Bu anlatım şekline bazı beyitlerde geçmiş zaman bazılarında geniş zamanı kapsayan zaman değişken dilde eklendiğinde Kaygusuz'un kelimeleri adeta canlılık kazanır ve okuyanın mertebesine göre de ayrı bir anlam ifade eder.

Kaygusuz'un mesnevilerinde anlattığı varlığın birliğinin en mükemmel tecellisi Âdem (marifet makamının Âdemi), er kişi, saki, cân (marifet makamının cân-ı), mürid veya kimi zaman "O" dediği zât tüm makamların sahibi olandır o nedenle kelimeleri da Hakk kelimeleridir. Kaygusuz bunu şöyle anlatır

Evliyadan gelen kelâm
Okunan Kur'an değil mi
Gerçek veli'nin sözleri
Sureti Rahman değil mi

Çün seni Hâkk yarattığı
Kendüye mir'at ettiği
Tecelli-i zat ettiği
Sûret'i insan değil mi

.....

Ey Kaygusuz halin nola
Gitmez isen doğru yola
Hâkk kerem kılsa bir kula
Hakikat âyan değil mi

Kaygusuz er nazarı ile baktığı bu âlemde bir dem konuşan, bir dem konuşulan bir dem duyan olur. Bu bakış açısı her şeyin Hak olduğunu bilen batıl'ı Hakk'ın bir fonksiyonu başka bir deyişle görecesi olarak değerlendiren hakiki insanın bakış açısıdır. Bâtıl da varlığı bakımından Hak'tır, butlânîlik nisbidir. Kötülük iyiliğin, gece gündüzün, karanlık nurun bir fonksiyonudur. Bir başka deyiş ile kötülük aslında daha az iyilik veya iyilik perdelendiğinde ortaya çıkan geçici durumdur. Aynı şekilde karanlık aslında nur'un görece azlığı veya geçici gölgelendiğinde ortaya çıkan arazi gerçekliktir.

Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis adlı mesnevileri çerçevesinde tasavvuf anlayışının incelediğimiz ve onun dini tasavvufi çizgideki gerçek kimliğinin belirlemek amacıyla yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız sonuç; Vücudun birliği hususunda gaflete düşmeyenlerin kapsayıp kuşattıklarından geride kalan olmayacağı, her canın onların canında kendinden bir parça her görüş onların fikriyatında kendinden bir yaklaşım bulacağıdır. O nedenle Kaygusuz gibilere heterodox diyenler de, tevhid ehli bir Hak dostudur diyenler de bizce kendi yaklaşımlarının bir yansımasını isimlendirmektedirler zira bakana ayna olan Allah dostları hem O'dur hem değil.

KAYNAKLAR

- Acluni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l Hafâ*, çev. Mustafa Genç, İstanbul: Bekâa Yay., 2019
- Aktaş, Çiğdem, "Toplumsal Açından Erenlerin Ser-çeşmesi: Hacı Bektaş-ı Veli", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 2000, 14:199-231.
- Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi*, haz. A. Nihal Atsız, (Ankara: KTB Yay.) 1985, I. Baskı
- Ateş, Suleyman, *Cuneyd-i Bağdadi Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, Sonmez Neşriyat, İstanbul, 1969
- Attar, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, çev. Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür Yay., 1984
- Aydın, Mehmet *Din Felsefisi*, İzmir: İFFV Yay., 1999
- Ayverdi, İlhan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Tarikat*, İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2011 sf.1204
- Ayverdi, Samiha, *Hancı*, İstanbul: Kubbealtı Yay., 1988
- Azamat, Nihat "Kaygusuz Abdal", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yay., 2002, c.25 s.74
- Bal, Hüseyin, *Aleviliğin Tasavvufi Boyutu*, İstanbul: Sentez Yay., 2014
- Baltacı, Halil "Saf Aşkın Üstadı: Ahmed Gazzalî ve Tasavvuf Anlayışı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2013, 32:2 1-41
- Baş, Eyüp, "Kaygusuz Abdal'da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme'sindeki Anlatılara Göre)" *Dergipark* Ankara: Kâlemname, 2018 sayı 3 cilt 6
- Birge ,John Kinsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, Londra: Luzac & Co., Ltd.: 1965
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yay., 1992
- Cebecioğlu, Ethem, "Şeriat", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Elazığ: Anka Yay., 2004
- "Mürşid", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Elazığ: Anka Yay., 2004
- "Nefs", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Elazığ: Anka Yay., 2004

Chittick, William C., *İlâhî Aşk*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu, Kadir Filiz, İstanbul: Nefes Yay., 2018

---, *Sufî'nin Bilgi Yolu: İbn-i Arabî'nin Metafiziğinde Hayal*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yay., 2018

---, *Varolmanın Boyutları*, çev. Turan Koç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007

Cilî, Abdülkerim, *İnsân-ı Kâmil*, ter. Abdülaziz Mecdi Tolun, İz Yayıncılık, 2010

Coşan, M. Easd, *Makâlât*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1996

---“Hacı Bektaş ve Makâlât’ının Arapça Aslı Hakkında” , İ.Ü Edebiyat Fakültesi TDEB Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1971

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş Şerîf, *Kitabu't-Ta'rifât*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007

Çubukçu, Hatice, *Ebû Talib El-Mekkî ve Ebû Hamid Muhammed El-Gazalî'de Muhabbet Anlayışı*, OnDokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun, 2010

Çağrı, Mustafa, “Hakîkat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, s. 177

Dağlı, M. Yahya, *Kaygusuz Abdal: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi Yay., 1934

Demirci, Kürşat (1998). “Hulûl”. *DİA* c.18: 340–341.

Demirci, Mehmet, “Mesnevi’de Akıl ve Aşk Karşılaştırması”, *Selçuk Üniversitesi 4. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)* 12-13 Aralık 1989, Konya, s. 153-154

--- “Hakîkat-i Muhammediyye”, *DİA*, 1997, c.15: 179-180

---“Hakîkat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, s. 178

Demirli, Ekrem, "*Yunus Emre'de İnsanın Kadimliği Sorunu: Ezeli Vatanda İdik*", Doğumunun 770. yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: İBB Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 98-109

Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma*, çev. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Dergisi Yay., 1996

Ebû Nuaym el-İsbehani, *Hilyetül evliya ve Tabakatül Aşfiya: Allah Dostlarının Dünyası*, çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, İstanbul: Ocak Yay., 2015

Eflaki, Ahmed, *Menakıbu 'l-arifin*, Farsca nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara: MEB Yay. 2001, I, 3-312

El-Muhâsibi, *Er- Riâye: Nefs Muhasebesinin Temelleri*, çev. Şahin Filiz-Hülya Küçük, İstanbul: İnsan Yay., 2014

Ellek, Hasan "Şeriat - Tarikat - Hakikat - Marifet Dörtlüsünde Şeriatın Yeri ve Önemi" *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkie*, 2016, 11:5 sf: 249-268

Elvan Çelebi, *Menâkıbü 'l-Kudsıyye fî Menâsıbi 'l-Ünsıyye*, der. A. Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, Ankara: TTK, 2014

Erdem, Hüseyin, *Bir Tanrı-Âlem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990

Eyüpoğlu, İ. Zeki, *Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: Özgür Yay., 1992

Fığlalı, E. Ruhi, "Hünkâr Hacı Bektaş Veli", *Erdem: Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı II*, 8:23, 1996, 319-336.

Gazzâlî, Ahmed, *Sevânihl Uşsak: Aşıkların Halleri*, çev. Turan Koç – Mehmet Çetinkaya, Ankara: Hece Yayınları 2012

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Munkızu mine 'd-Dalâl ve Tasavvufî İncelemeler*, çev. Salih Uçan, haz. ve şerh.: Abdulhalim Mahmud, İstanbul 2010

---, *İhyâ-i Ulûm 'id-Din*, çev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yay, 2002.

---*el-Munkiz mine 'd-dalâl: Hidayet Rehberi*, çev. Eyyüp Tanrıverdi-Nazım Hasırcı, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Vilayetname- Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: İnkılap Yay. 2016

---*Yunus Emre: Hayatı*, İstanbul: İkbâl Yay., 1936

--- *Kaygusuz Abdal, Hatayi, Kul Himmet*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2014

--- "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları" Türk Dili. 19/207: *Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı* 1968

--- *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931

Gürer, Betül "Ahmed Yesevi'nin Dîvân-ı Hikmet'i Ekseninde Tasavvufî Düşüncede İlâhî Aşk", *Bilig*, Kış 2017, S.80, sf. 20,21.

Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal (Alaeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi*, Ankara: TTK Yay. 1999.

--- *Kaygusuz Abdal'ın Hayatı ve Eserleri*, H.Ü Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara: BB, 1981.

---, "Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâmesi Üzerine", *Türk Kültür Aylık Dergisi*, sayı 197, 1979.

---, *Kaygusuz Abdal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay, 1981.

---, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.

---, *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi) Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1986.

---, "Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da: Dört Kapı Kırk Makam", *Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2007, sayı 41

Hacı Bektâş-ı Veli, *Mâkâlât*, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, koordinatör Osman Eğri, Ankara: TDV. Yay., 2007.

Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 2010.

İbn-i Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yay., 2009

---, *Füsûsul Hikem*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Alfa Yayınları 2006,

---Divân, Bulak 1271

İbn Manzur, *Lisânu'l Arab*, Beyrut 1994, c. VI

İmâm-I Rabbânî, *Ariflerin Halleri*, çev. Necdet Tosun, 2. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap, 2010

Kam, M. Ferit *Vahdet-i Vücûd*, Sad. Ethem Cebelioğlu, Ankara: TDV 1994

Karamustafa, Ahmet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler : Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefa'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu*, haz. Ahmet Yaşar Ocak 2. Baskı Ankara: TTK Yayınları 2014

Kâşânî, Abdurrezzak *Tasavvuf Sozluğu*, çev. Ekrem Demirli, 2. Baskı İstanbul: İz Yay., 2015

Kaygusuz, İsmail, *Makalat: Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: Demos Yay., 2012

Kelâbâzi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf*, haz., Süleyman Uludağ, İstanbul : Dergâh Yayınları, 1992

- Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, İstanbul: Kubbealtı Yay., 2015
- Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabi Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sufi Yay., 2017
- Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2006
- Köprülü, F. Orhan, "Abdal Musa" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, cilt. 1 sf. 64-65
- Köprülü, M. Fuat "Mısır'da Bektaşilik", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6, İst. 1939,
- *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1976
- "Bektaşiliğin Menşeleri", Metnin orijinal baskısı için bk. *Türk Yurdu* 7 1341/1925
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi: Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları*, İstanbul: Semerkand, 2007
- Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, ter.: Dilaver Selvi Ankara: Semerkan Yay., 2012
- Melikoff, I. *Şamancı İnanış Ve Sufilik Arasında XIII. Yüzyılda Bektaşiliğin Kurucu Adı: Hacı Bektaş, Kırkların Ceminde*, çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yay, 2001,
- , *Bacıyan-ı Rum'dan Biri: Kadıncık Ana Üzerine Araştırma, Kırkların Ceminde*, çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yay, 2007
- , *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1999
- Muslu, Ramazan, "Tasavvufta İnsan" *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse Ankara: Grafiker Yay., 2012 sf. 336-337, 339
- Necmeddin-i Dâye, *Mirşâdü'l-ibâd*, ter. Hakkı Uygur, I. Baskı, İstanbul: İlk Harf Yay., 2013
- Nesefî, Azizüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-I Kâmil*, çev. Mehmet Konar, Dergah Yayınları, 1990,
- Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik Ve Alevilik*, 1, Ankara: Ardıç Yay., 1998
- Nur, Rıza "Kaygusuz Abdal, Gaybi Bey, Kahire'de Bektaşî Tekiyesinde Bir Manüskırı", *Türk Bilik Revüsü*, II/5, İskenderiye 1935,
- Ocak, A. Yaşar, *Hacı Bektaş-ı Veli*, TDV İslam Ansiklopedisi, 14, İstanbul: TDV Yay

---, “Bektaşiyye” *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan İstanbul: İSAM Yay., 2018.

---, Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler TTK Basımevi, 1999 basım 2

---, Babailer İsyanı, İstanbul: 1996.

--- Türkiye Selçukluları Dönemin ve Sonrasında Vefâi Tarikatı(Vefâiyeye)

--- Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler , haz. Ahmet Yaşar Ocak, 2. Baskı Ankara: TTK Yayınları 2014)

--- Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İstanbul: İletişim yay, 2000

Oktay, Zeynep, “*Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz’u: Tenkitli Metin ve İnceleme*” Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

---, “Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz” Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Boston, 2013

Öngören, Reşat, “Osmanlı Türkiye’sinde Tarikatlar” *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (ed.) Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yay., 2018.

---“Şeyh”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, c.39 s.50

---“Tarikat”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, c.40 s.95

Şahin, Haşim “Vefâiyeye” *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (ed.) Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yay., 2018.

Öz, Rahime, “Kaygusuz Abdal’ın Vücdnâme adlı Eserinin Tasavvufi Tahlili” Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü YL, 2018

Özler, Mevlüt, “Tevhid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012, c.41 s.18-20

Öztürk, Mürsel, “Hacı Bektaş-ı Veli”, *Bellekten*, TTK c. 50 sayı:198, 1986 ss. 885-893.

Minnnet, Fatma Kübra, *Niyazî-i Mısrî’nin Dîvânı’nda İlâhî Aşk Kavramı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2019

Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Mevlânâ’nın Rubâileri*, çev M. Nuri Gençosman, İstanbul: MEB, 1974.

Sezgin, Abdülkadir İslâm Düşüncesinde Tarikat, ve Bektaşî Tarikati, “<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/688760>”

Schimmel Annemarie, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalcı Yay., 2012

Smith, Margaret, *Rabia Bir Kadın Sufi*, çev. Özlem Eraydın, İstanbul: İnsan Yay., 2014

Suad El-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi İstanbul, 2004

Sunar Cavit, *Melamilik ve Bektaşilik*, Ankara: AÜB, 1975 sf. 36-37

Soysaldı, İhsan, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi 1998 s. 202.

Şeyh Bedreddin, *Vâridat*, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi (Arapçadan tercüme.) Muhammed Nûrû'l-Arabî (Arapça şerh) Ali Urfi Efendi (Osmanlı Türkçesi'ne çev.) H. Rahmi Yananlı (hazırlayan), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016, ikinci baskı

Tatçı, Mustafa, “Aşk İmâmdır Bize”, X. *Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni*, Eskişehir, 2010 sf.871

Teber, Ömer Faruk, “ Kaygusuz Abdal Alâeddîn Gaybî ve Yazma Koleksiyonlarındaki Eserleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, c.11 Sayı:61

Temren, Belkıs, “*Bektaşiliğin Eğitsel Ve Kültürel Boyutu*”, Ankara: TTK Basımevi, 1995

Tosun, Necdet, “Yunus Emre Rufai, Hacı Bektaş Vefâi” *Sufi Journal of Scientific & Academic Research* 2013, 32: 109-115

Türcan, Talip, “Şeriat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi* İstanbul 2010 c. sf. 571-574

Türk, İdris, “Bâyezid-i Bistâmi'nin Muhabbetullah Anlayışı”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c.9 S.5 2014, s. 2010.

Uludağ, Süleyman “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991, c.4 sf. 11-17

---, “Âlem”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, sf. 02.

---, “Abdâl”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, sf. 01.

---, “Devir”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, sf. 09.

---, “Fark”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, sf. 12.

---, “Mârifet”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, sf 28.

---, “Mürid”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 2006, c.32 sf 47-49

---, “Nefis”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c.32 sf. 527

---, “Akıl”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 1989 c2. sf.246-247

---, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay., 1991.

Ulusoy, Celalettin, *Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli ve Alevi Bektaşî Yolu*, Hacıbektaş: Akademi Matbaası, 1986

Uluslararası Bektaşîlik Sempozyumu 1, Bildiriler ve Müzakereler, Sempozyum Düzenleme Kurulu (ed.) 2005

Uzun, Mehmet Fatih, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'i (İnleme, Metin, Dizim, Tıpkıbasım)*, T.C Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015

Yalçın, Aziz, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşî Alevilik*, İstanbul: Derin Yay. 2007

Ek-1: MESNEVÎ-SANÎ VE MESNEVÎ SÂLÎS METİNLERİ

Mehmet Fatih Uzun'un 2015 yılında Berlin Staatsbibliothek nüshasına göre çevirerek latin alfabesine aktardığı ve bu nüshada bulunmayan beyitleri diğer nüshalardan ekleyerek 766 beyite ulaştırdığı yüksek lisans tezinde yer alan beyitler çalışmamızda kullanılmıştır. Uzun'un tezinden alınan beyitler aşağıdaki gibidir.

1. Bu ışık mevci yine başumdan aşdı
Sırum fâş eyledi rāzumı açdı

2. Görindi ol kim ol ayn-ı beķādur
Özin fâş eyleyüp özi Hāk'adur

3. Güneş toğdı kim hergiz dolunmaz
Gehī yavı varup gāhī bulunmaz

4. Toķuz eyvān yedi em -i münevver
Yedi ķat yer yedi derya bu cevher

5. O sır kim nihān olupdur göñülde
O sır kim ğulğuledür cümle dilde

6. O deryā kim ālem mevcinde yeksan
O ūret kim felek naķşında ħayrān

7. O sır kim şeytānı yoldan ayurdı
O ayyār kim tācı başdan ķopardı

8. O nur kim güneş anun şemmesidür
O ħoķķabaz ki bu gönüller taşidur

9. O geyik kim göbegi müşk-i 'anber
O ķamış kim içinde tolu şekker

10. O şadef kim dolu dürr ü güherdür
O deve kim ķaţarda ser-neferdür

11. O sākī kim zevālı yok beķādur
Müdām ķadeħ şunan hem ol saķādur

12. Anuñ kim Mustafā virdi nişānın
Bu Ķur'anda didi şerħ ü beyanın

13. O cān kim cümle e yānuñ cānidur

Gedâdur cümle sultân ol ganidür

14.Şâhib-i top çü çevgân ü bu meydân
Odur gerdiş kılan her tonda pinhan

15.O kim gönülde cânda pinhân oldur
Cihân güne nurı-la yeksân oldur

16.Bu her zerre ki görinen güneşde
Naķāşı fehm ider misin bu naķışda

17.Bu naķsa baķuban görgil naķāşı
'Akl-ı kül ol o bu akl-ı ma' āşı

18.Bu şahrâda neden ser-gerdân olduñ
Meger kim āb u gilde pinhân oldun

19.Saňa senden dimege korķaram ben
Evel āhir var iden hem varum ben

20.Hemân sen de benüm gibi ādemsin
Kemāsi yok mükemmelsin tamamsın

21.Velīkim kendüziñden sen gāfilsin
Ĝāfil niçün olursın çün 'āķılsın

22.Melayik secde kılduğı ādemdür
Bu ādem nüşha-y-ı cümle 'ālemdür

23.Sücüd eylemeyen düşdi nazardan
Haber-dār ol haber añla haberden

24.Cihân şüret ādem şürete cāndur
Fülânīdür ādem ya'ni fülāndur

25.amu 'ālem şadef ādem güherdür
Ne kim 'ālemde var ādemde vardur

26.Ādem Hüdhüd ādem Sīmurĝ ādem āf
Ādemdür her kitāb-ı muhtār-ı keşşāf

27.Ādemde āşikāredür o sultân
Ādem olan ne-içün ola hayvân

28.Bu cümle eşyādan maķşüd ādemdür
Çin içinde dapılan put ādemdür

29.Ādemi her ki bildi ol cān oldı
Nāgāhın bende iken ol sultān oldı

30.Sa'ādet mülkine yetdi seferi
Sa'ādet-baḥşı olur anuñ nazarı

31.Anuñ her bir nazarı cān bağışlar
'Āşıklara nūr u imān bağışlar

32.Gözüñ aç añlayıp bak kim göresin
Şorana sen dahı nişān viresin

33.Ne idüñ sen neden niye gelüpsin
Ne istersin diñle ki ne bulıpsın

34.Olar kim bu deñizde düzdi zevrak
Nişānın bī-nişāndan virdi muṭlak

35.Baña di kim bī-nişāndan nişān ne
Añı ki görmedüñ şerḥ ü beyān ne

36.Bu baḥr-ı bī-pāyāndan ne nişāndur
Ne süddur bu bāzārda ne ziyāndur

37.Nedür ol kim senüñ dilüñde söyler
Ḳamu çeşmüñ içinde cünbiş eyler

38.Daḥı gönüñ içinde sırr olupdur
Anuñla vücüduñ ma'mūr olupdur

39.Be-küllī endāmuñ 'aḳluñ cānuñ ne
Bu söze ne delīldür burhānuñ ne

40.Özüñ nesin ne yitürdüñ ne bulduñ
Güneş sen şöyle zerre niçün oldun

41.Bu gökler senüñ-içün gerdiş eyler
Dün ü gündüz döner yaz u kış eyler

42.Bu yılduzlar senüñçün meşālede
Ḳamer gāh bedr olur gāhī hilālde

43.Ṫılsım-ı āb (ü) āteş ḥāk (ü) bād
Bulut yağmur bārān her dürlü ni met

44.Hūrī cennet ṫübā vü avz-ı kevser
Senüñ-içün döner bu çarḥ-ı çenber

45.Cihān senüñ-içün gülşen olupdur
Kamu eşyā saña hayrān olupdur

46.Egerçi āşikāre cism ü cānsın
Hezārān şad-hezārān pīş ezānsın

47.Eger sen bilmezseñ bilene şorgıl
Bu hayvān hāşiyātüñ terkin urğıl

48.Gehī insān gehī hayvān olursın
Gah olur dīv-ile yeksān olursın

49.Ço bu ‘ucb (ü) tekebbüri ādem ol
Bu tevḥīd yolına şābit kadem ol

50.Gehī tensin gāh olur cān olursın
Gah olur gül u beyābān olursın

51.Ḥayıf ki sen tegi deryā-yı □ummān
Munu teg bir gözde ola pinhan

52.Senüñ göñlüñ içinde bu niçe kāndur
Ma’rifet gencine göñlüñ vīrāndur

53.Özüñ sen özüñi özüñ unutduñ
Özüñ terk eyledüñ özüñi dutduñ

54.Demī hūb şürete hayrān olursın
Demī melül demī handān olursın

55.Gāh olursun özüñ tamām tıtarısın
Gāh olur kim işüñi hām tıtarısın

56.Demī Bağdāt demī ‘ayyār olursın
Demi ağıyār dem olur yār olursın

57.Demī bu deryāda baḥrī olursın
Demī bengī demi dehrī olursın

58.‘Aceb kim bir mekānda yok kararüñ
Nedür maqşūd neyedür intizāruñ

59.Nübüvvet ehli şöyle kim yegāne
Ma’ānī kodılar yolda nişāne

60.Ya’ni gelen göre kim yol bulındı
Anı ki cānlar ister ol bulındı

61.Güneş tođdı cihān oldu nūrānī
Özin bilen bilür haddi oranı

62.Dahı her velī kim geldi bu yolda
Nişānlar qodılar sağda ve şolda

63.Didiler kim yola kim gelürse
Şalādur kim ki cān terkin kıılır

64.Bu yolda evliyā şem'(ü) delīldür
Delīle uymayan hōr u zelīldür

65.Delīlsüz bu yola kimesne gitmez
Giden yolda qalır menzile yitmez

66.Bu maqāmda ne yol vardır ne şahrā
Ne güft ü gü ne cüst ü cū ne gāvğā

67.Dağı harāmī yoğdur yol emīndür
Meşelā ne irāđdur ne yaqındur

68.Ne azıq ne şu vardır ne ho yoldaş
Teni tenhā özi pinhān özi fāş

69.Bu menzile yeten küllī cān oldu
Özi öz sāyesinde pinhān oldu

70.Nāğāhın uykuda idi uyandı
Ögün divşürdi özine bürindi

71.Niçe kim bağdı 'ālem mağv olupdur
Teni tenhā hemān özi qalupdur

72.Özi didi hemān özi işitdi
Özi şambur çalup özi eyitdi

73.Be-küllī vahdet oldu gitdi keşret
Özi qaldı özine şükr (ü) minnet

74.Vücūd-ı mutlađ oldu ferd ü yekta
Görünmez oldu ol efsāne sevda

75.Girü geldi haber virdi o hālden
Bī- mişl ü bī-mānend ü bī-mişālden

76.O maqāmdan bize haber getürdi
Ya'ni sarrāf olup güher getürdi

77.Didi kim anda bu yaz u kış olmaz
Varup gelmek bu resme gerdiş olma

78.Doğup ölmek uyuyuban uyanmak
Bu şüret tertibi sevmek uşanmak

79.Bunu teg nesnelere kesretdür anda
Şıfāt yokdur hemān bir zātında anda

80.Ol anda hoş bu dahı bunda hoşdur
Yağındur ol dahı bu dahı uşdur

81.Gözindür gör aḥī gülsitānı
Ki gelmez sıfāta şerḥ ü beyanı

82.‘Acāyib gülistāndur bu dünya
‘Acāyib köhne vīrāndur bu dünya

83.Kimine hoş gelür şīrīn (ü) baldur
Kimi terk eyleyüp elden şaladur

84.Kimüñ elin dutar bir sultān eyler
Kimesinüñ yerini ḥülhan eyler

85.Kimi mün’im kimi derviş olupdur
Kime ḥayāl kimine düş olupdur

86.Kimi bir etmege muḥtāc olupdur
Kiminüñ ḳarnı tok kim aç olupdur

87.Kimi dün gün işi ‘işret tena’um
Kimine içmege şu da olur güm

88.Kimine hoş gelüpdür vaḳti hoşdur
Kiminüñ pulı yok yancuğı boşdur

89.Budur dünyā ḥāli dahı beterdür
Dünyāyı terk iden eksüksüz erdür

90.Er olan kimesne dünyāya ḳalmaz
Tamāmet dünyāyı bir pula almaz

91.Anuñ küllī vücūdı nūr olupdur
Özi güneş tegi menşūr olupdur

92.‘İsā tegi nefesi cān olupdur
Yüzinde Ḥaḳ nūrı ‘ayān olupdur

93.Olar kim dünyānuñ terkini kıldı
Olardur kim Hakkı gönlinde buldı

94.Bu dünyā halkı aña delü dirler
Kimi inkār ider kim velī dirler

95.Kimi eydür ki bu abdal olupdur
Tañrı bilür buña ne hāl olupdur

96.Kimi eydür niçün kırqar şaçalın
Kimi dir ol bilür kim kendü hālın

97.Kimi eydür bu bir merd-i Hudādur
Kimi dir bunlara bakmaq hatādur

98.Kimi dir ki bedī'atdür delidür
Kimi dir ki bular muṭlaq velīdür

99.Kimi eydür ki bu dehrī vü bengī
Esrārı yiticek yeye nehengi

100.Kimi dir cümle sırrı bilür ol Hakk
Yoluñ gözet bulara dutmağıl daq

101.Niçün şeytān bigi yoldan çıkarsın
Yöreñe kuyu kazup yār yıqarsın

102.Yoluñ terk eyleyüp gümrāh olursın
Dayim şeytān-ıla hemrāh olursın

103.Bu cümle sırrı bilür Hakk 'ālimdür
Ne kim gönüldedür aña ma'lumdur

104.Er iseñ kendü 'aybuña nazār kııl
Bu işden perhīz eyle key zazer kııl

105.Kendü 'aybuñ koyup özgeye bakma
Nāgehān seyl tegi her yaña aqma

106.Özge 'aybıñ gören özini bilmez
Pās olupdur āyīnesini silmez

107.Çanadsuz kuş tegi yolda qalupdur
Yol-ile kim varursa yol olupdur

108.Evel zāhid olana perhīz gerekdür
'İbādet kim kıılur temiz gerekdür

109.Gerek kim halk içinde kıla 'uzlet
Tā'ātin özine eyleye halvet

110.Giçe 'ucb ü tekebbürden yalandan
Bu yolu şorsa olur yol alandan

111.Görinmez yere daş atmak 'ayıbdur
Hāş altuna bakır katmak 'ayıbdur

112.Hasedlik eylemeklik şart degüldür
Hakır bakmak ādeme farz degüldür

113.Özin begenüp nefsin oşatmak
Cānın uyuduban nefsin uyarmak

114.Hak'ı hāzır gören bu işi kılmaz
Munu teg beyhüde cünbüşi kılmaz

115.Özin miskin göre cümle 'ālemden
Budur pend ü naşihat ol Hātemden

116.Eger 'ābid eger zāhid ya derviş
Gerek kim Hakka lāyık kıla bir iş

117.Diler ol kim tā'ātinden kıla sūd
Hak'ı terk eyleyüp olmaya merdūd

118.Çamu birdi hakır bakma i kardaş
Çiniler arasına atmağıl daş

119.Çoyunı çurd-ıla bile çoyarsın
Ağı dāyim niçün kara boyarsın

120.Güneş toğdı niçün gāfil giçersin
Yarasa teg dāyim gice uçarsın

121.Duru-gel bağla bilüñ yolda kalma
Şu çatında durup şusuz aşılma

122.Güneş teg çamu yılduzlar tecellī
Kıla mı bu söze nedür teselli

123.Şikārı şahbāzuñ murdār degüldür
Yeri her bir kuşuñ gül-zār degüldür

124.Çü çarğa bülbüle olmaya demsāz
Tütī tegi şeker yemeye kerkez

125.Çetük arslan-ıla dutmaya pençe
Deve yükün çikebilmez qarınca

126.Teni söyle bārī sen cān degülsin
Hālūñ bilgil aḥī ḥayvān degülsin

127.Özüñe gel niçün kalduñ yabanda
Nedür maqşūd bilür misiñ cihanda

128.Duru-gel gözüñ aç kim kâfile gitdi
Sen uyursın kervān menzile yetdi

129.Senüñ teg mürğ-i şahbāz bu kafesde
Ḥayıf ki dutuluban ol cesedde

130.Saña hırş u ḥased rehzen olupdur
Dāyim yoluñ urur düşmān olupdur

131.Hümāsīñ sāyeñ özgeye düşüpdür
Tecellīñ güneşe aya düşüpdür

132.Nehengsin deryādan yoqdur haberüñ
Arslansīñ velī bilmezsiñ şikārüñ

133.Hüner-mendsin velīkim bī-hünersin
Haberdārsın özüñden bī-ḥabersin

134.‘Acāyıbsın ‘acebsin bu’l-‘acebsiñ
Özüñ maḥlubsın özgeye ḥālibsın

135.Cihān başdan başa küllī nūr oldı
Her eşyāda ḥaḳıḳat menşūr oldı

136.Daḥı her bir şadā kıldı *ene’l-Haḳ*
Rüşen oldı ma’nī sırr-ı muḡlaḳ

137.Ṭağ u taş kūh u şahrā müşkīn oldı
Ḳoḳusu her çiçegüñ gül-gün oldı

138.Niḳābın açdı yüzinden bu dilber
Bu ne sözdür ne Mansürdür ne ber-dār

139.‘Aşıḳa her mekān Mekke olupdur
Mekke bilmeyene sevdā olupdur

140.Şırāṭa’l müstaḳīm düpdüz yol oldı

Özini añlayan küllî ol oldı

141.Zihî sa'd ü zihî dem devr ü devrân
Yusuf çahdan çıkuban oldı sultân

142.Musâ Fir'avn-ıla birlige bitdi
Kamu yolda kalan menzile yetdi

143.Güneş nûrı şafâkı kıldı pinhân
İkilik kalmadı bir oldı yeksan

144.Nâfe cümle geyikte aşikâre oldı
Kamu kuşuñ kanadı tayyâr oldı

145.Acı şular kamu bal u yağ oldı
Meşelâ dünyâ küllî bir bağ oldı

146.Erişdi bāğ içinde dürlü ni'met
Çü rahmet geldi şimdi gitdi zahmet

147.Açıldı gül bülbül öter bahârdur
Gice gitdi bu dem şubh-ı seherdür

148.Kamu körler gözi yine açıldı
Kamuya nûr-ıla imân saçıldı

149.Kamu bay oldılar kalmadı yoksul
Bir oldı me şelâ sultan-ıla kul

150.Ol iklimde koyuna kurt şikârdür
Kamu sahrâda biten daş güherdür

151.Ne kim yersin nûr olur aş ü etmek
Ne sefer var ne oturmak ne gitmek

152.Munu teg yir ü gökler anda yokdur
Ne yemek var ne aç olur ne tokdur

153.Erüp diñlenmek olmaz ol maķâmnda
Mü'ezzinler çağırmas şubh (u) şâmnda

154.İkilik yok kamu bir yüz olupdur
İniş yoķuş kamu düpdüz olupdur

155.Ser-i bālâ ser-i şeyb olmaz anda
Gözeler boşaluban tölmez anda

156.Meclis birdür sākî birdür bākî bir

Bir oldı amu deryā zevrakı bir

157.Neyzen bir(dür) amu neyler bir oldı
amu küplerdeki meyler bir oldı

158.Bir oldı amu Şu bir yaña adı
Birikdi cümlesi birliğe ıdı

159.Ne yüzdür kim bunuñ bunca yüzi var
Dağı her bir yüzinde biñ sözi var

160.Hezārān yüz hezārān dürlü eşkāl
Demī hāmūŐ demī güft ü demi kāl

161.Kimine mey-hāneden gösterür yüz
Kimi mescid gözedür dün (ü) gündüz

162.Kimine deyr dağı Mekke olupdur
Kimine ‘acāyip sevdā olupdur

163.Kimine cān kimine ten olupdur
Kimine cān ü ten yeksān olupdur

164.Kimi ‘āıl kimi mecnūn olupdur
Kimi elif kimisi nūn olupdur

165.Gehī gönül içinde derd olupdur
Gehī cism ü Şüret gāh ferd olupdur

166.Kime ‘ayān kimine sırr olupdur
Kime tesbih kimine ır olupdur

167.Velikim ha toludur cümle Şeyde
O bilür ol hakīmdür cümle derde

168.Beri gel iy gāfil sergerdān olma
Çü görmezsın yüzini hayrān olma

169.Eger görmek dilerseñ giç özüñden
İŐāret añla özüñ öz sözüñden

170.Özüñ nesin ne söylersin nedür hāl
Bu ne deyrdür ne mutribdür ne avvāl

171.Bu ne hengāmedür ki bunda durmıŐ
Bu ne üstāddur kim yaynı urmıŐ

172. Atar okın yaynı pinhân eyler
Yüzin gören cânını terkin eyler

173. Bu ne satrançdur mât oldu leylâç
Bu ne hündür çanar şusuz doyar aç

174. Bu ne yüzdür gören giçdi özinden
Kıyâs eyledi kendü kendüzinden

175. Şaçnı gördi utandı müşk-i ‘anber
Lebni gördi utandı çand u şekker

176. ‘Aceb dilber ‘aceb hüsn-i latîfdür
‘Acâyip sâkîdür ‘aceb harîfdür

177. Bahâr faşlı şivesinden uyandı
Hazân ayağına düşdi uşandı

178. Bârı ol cân cân ‘ayn-i hayâtdur
Şifâtı meşelâ bî-beşerâtdur

179. Deveciyem ya’ni üstürvân oldum
Gâhi gilmân gâh oldu sarvân oldum

180. Gâh olur kim özümde bî-çaber men
Gâh olur kim melekütdan utar men

181. Gehî deryâ gehî neheng olur men
Gâhî melhem gâh olur ceng olur men

182. Gâhî abdal oluram mest ü hayrân
Gâhî ‘aşık olur men zâr ü giryân

183. Bu meclisde sâkiyem hem ‘arîfem
Bilürem her işüñ yegin ‘arifem

184. Düşümdür ki size haber virür men
Mışrdan gelmişem şeker virür men

185. Gülistânım dâyim cânân bağında
Munu teg gül biter bu cân bağında

186. Çokusından hacîldür gül ü nesrîn
Utanur lezzetinden şehd ü şîrîn

187. Çoku bundan apardı müşk-i ‘anber
Buña teşne olupdur çavz-ı kevşer

188.Çamu eşyâ bunuñ-ıçun kıyâmda
Her biri tesbih eyler bir maqâmda

189.Budur ‘ayyâr olan Bağdâd içinde
Budur kim zât olur her ad içinde

190.Gehî ‘Arab olur gâh Türkî söyler
Gâhî başdur gâh olur bôrki söyler

191.Gehî bülbül gehî gülşen gehî gül
Gehî sâkî gehî şîşe gehî mül

192.Gehî kafes gehî tütüye beñzer
Gehî göze gâh olur şuya beñzer

193.Gehî ‘âkıl olur pergâl içinde
Gehî mevcûd olur her hâl içinde

194.Gehî toprak bigi yerde sâkindür
Gehî ırak olur gâhî yakındur

195.Munu teg bir dağı câzu (vü) ‘ayyâr
Dağı var mı olasin söyle iy yâr

196.Bunuñ nezdinde ‘âlem mât olupdur
Özi tenhâ dâyim vahdet olupdur

197.Budur her bir işüñ içinde üstâd
Özi-içün uçmak özine virdi ad

198.Özini ten şanur bilmez ki cândur
Özi müşkdür teni şehir-i Hotendür

199.Gözesi tolu şudur özi teşne
Şuyı ırakdan ister ya’ni ki bula

200.Azıgı bilesinde karnı açdur
Eger söyler-iseñ ceng ü şavaşdur

201.Deve evde o yabanda ister
Bu hayâli görüñ kim kanda ister

202.Ne kim yitdi-se evvel evde görgil
Çü evde bulmasañ koñşuya şorgıl

203.Şarâb içmedin esrirsın ‘acebdür

Göremezsın cihān bir āfitābdur

204.Ne baluḡ var ne ū var tor salarsın
Balı tutmadın barmaḡuñ yalarsın

205.Aña ki yetemezsın el uzatma
'Ayıbdur kimesneye ūnuḡ ūatma

206.Yola varma ki yoluñdan ḡalursın
Budur pend ü naūihat ger alursın

207.Döūegüñ ḡadar uzatḡıl ayaḡuñ
Naūihatdür iūidürse ḡulaḡuñ

208.Özüñden ulu-ıla penḡe dutma
Ḣün edep ūarḡdur ūarḡı unutmıū

209.Eger hayvān-iseñ insān niḡünsin
Eger sen cān-iseñ bī-cān niḡünsin

210.Seni bu ḡaflet uyḡusı uyutmıū
Cānuñ aūlın anuñ-ıḡun unutmıū

211.Ḳamu 'ālem ūüretdür cānı sensin
Bu cümle eūyānuñ bünyādı sensin

212.Senüñ gibi 'azīz cān bu cihānda
Ḳayıf degül mi ki ḡala yabanda

213.Senüñ-iḡün döner bu cümle pergāl
Ġāfil olma gözüñ aḡ bir beri gel

214.Gör aḡı kendüzüñi sen ne cānsın
Nesin sen tenüñ iḡinde nihansın

215.Saña bu cism ü cānuñ ola perde
Anuñ-ıḡun ḡiriftārsın bu derde

216.Eger nesin hemān olsun ki varsın
Anı ki ben derem biñ ol ḡadarsın

217.Saña ḡıldı sücüd gökde melekler
Senüñ-iḡün döner ḡarḡ-ı felekler

218.Ne diyem ḡünki bilmezsın
özüñi
Ġāfilsin ḡaflete aḡduñ gözüñi

219.Ne cānsıñ sen öziñi ten şanursın
Sen olsun velī sen seni şanursın

220.Senüñ cismüñ içinde cānuñ oldur
Gühersin sen velī ma ‘denüñ oldur

221.Meleküt bahr-i deryāy-ı ‘azımsın
Aduñ ādem velī zāt-ı kadımsın

222.Velīkim hikmet-ile toğrı bađđıl
İkilik rağtını şaşra bırađđıl

223.Bir-ile birlik eyle bir olasın
Cihānda gün teđi menşūr olasın

224.İkilikten hazer kııl birlik eyle
Bir-ile bir yegāne dirlik eyle

225.Deve gördüñ mi görmedüm di kırtul
Dilerseñ olsun her yerde mağbül

226.Köşki yok yaluñuz bir devedür
Bağı bir hezārān dürlü meyvedür

227.Hezārān dürlü gül bir gülsitānda
Hezārān dürlü çiçek bir çemende

228.Bir ‘attārdur hezārān dürlü şerbet
Şişeler dürlü dürlü birdür üstād

229.Bu cümle cism ü cānuñ zātı oldur
Bu cümle nađđāşuñ üstādı oldur

230.Ne kim gerdiş kıılur pergāl içinde
Bu cümle dürlü hikmet hāl içinde

231.O nesne kim adı lisāna geldi
O vağdet kim göñüle cāna geldi

232.Bu cümle nesnenüñ aşlı ādemdür
Ādem didükleri hemān bu demdür

233.Bu demi añlayan bildi nedür hāl
Bu cān gözgisine ol urdı şaykal

234.Fāriđ oldu bu cümle kııl ü käliden

Bu kamu sevdādan yañlıř hayālden

235.Niřān-ı bī-niřān oldu ten ü cān
Ten ü cān bir oldu hemān be-küllī yeksān

236.Unutdı kendüziñ küllī gül oldu
Bu vahdet gülşeninde bülbül oldu

237.Bu vahdet meclisine sāķī oldur
Bu ma'nā baħrınıñ zevraķı oldur

238.Ol oldur kim teni de cāna döndi
Aña zindan daħı meydāna döndi

239.Anı görseñ kademinde sücüd kıł
Hāmūř ol daħı söyleme süküt kıł

240.Aña şorgıl haberi oldur insān
Anuñ zerresi 'arş şatresi 'ummān

241.Odur kim toptoludur cümle ivde
Odur gönülde sırır başdağı sevda

242.Odur cümle vücüd içinde mevcüd
Odur her dürlü hāl her dürlü maķřud

243.Odur evvel āhir oldur ķāf (ü) nūn
Odur 'āřık odur Leylā vü Mecnūn

244.Odur cān iklimünüñ armağanı
Odur gönülde şolmişdur nihānı

245.Odur küllī daħı ne var cihānda
Odur kim söylenidür her lisanda

246.Odur bu cümle başdağı serencām
Be-küllī ol durur vallahü a'lem

247.Faķirem nesneden yoķdur haberüm
Görücek hālveyı ķalmaz kararum

248.Delüyem bilmezem aķdan şarayı
Bir hiçe satmışam her dü-sarāyı

249.Yemege ķaymađ-ıla bal laşıfdür
'Ömri gaşlet-ile sürmeñ hayıfdur

250.Bu yola varur-iseñ yoltaş iste
Evel ھاviç getür andan aş iste

251.Ne yitürdüñ kimüñ evin şorarsın
Çekilmiş oğa şınuğ yay ırarsın

252.Seni aldamasıñ dünyā gözün aç
Yoluñ gözle ögün divşür beri kaç

253.Murād almadı kimesne cihāndan
Ne umarsın bu bir köhne vırāndan

254.Misāli dünyānuñ gölgeye beñzer
Gāhī seyl gibidür gāh çaya benzer

255.Çanı anlar kim tutmışdı cihānı
Belürmez oldı hiç nām u nişānı

256.Çanı ol Tañrılık da'vā kılanlar
'Ömri ğaflet-ile yavı kılanlar

257.Çanı Nemrüd çanı Şeddād u Fir'avn
Çanı ol Keykubād Cemşid ü Çārūn

258.Çanı Efrasiyab ol Şāh-ı Kisrī
Çanı Çayşar-ı Rūm 'Azīz-i Mışrī

259.Gelen ğiçer cihān köhne ribātdur
Pāyānı hem deger kārı bu nöbetdür

260.Gice gündüz döner her dürlü gerdiş
Bilür misin ne hikmetdür ne cünbiş

261.Velī nebī karar kılmadı göçdi
Bu yurtdur kimi çondı kimi göçdi

262.Zīrā bu yoldur menzīl- be-menzīl
Çonān göçdi 'ādet şöyle-imiş bil

263.Yaraç ile ki sen dahı varursın
Çü ğāfile göçdi sen nice uyursın

264.Tene bakma beri gel cānı gözle
Eger bülbül-iseñ ğülşeni gözle

265.Tütī- iseñ şekeristān taleb kııl
Eger çavus-iseñ bostān taleb kııl

266.Eger şahbāz iseñ şikār senüñdür
Eger sırr şaklasañ esrār senüñdür

267.Eger ҡarnuñ aç-ise nān gerekdür
Eger sen kürd-iseñ ayran gerekdür

268.Eger Türkmen-iseñ pilavı gözle
Yüksege baķmağıl alçağı gözle

269.Eger sen cān-iseñ ten neye dirler
Güher dimek nedür kān neye dirler

270.Eger teşne-iseñ söyle utanma
Bu ‘ışķ işiñ ‘aybdur ‘aķla dönme

271.Bī-cāndur bu tenüm biñbir haber vir
Baña cān iķlimünden bir nişān vir

272.Ķadriñ bilmeze şatmazlar güheri
Hüner-mendden şorarlar her hüneri

273.Zihī cān iķlimi latīf gülistān
Zihī çevgān zihī top zihī meydan

274.Zihī ma’den ki hāşılı güherdür
Zihī zazar ki hemān bir nazardur

275.Zihī güneş ki tutmuşdur cihānı
Bu ‘acebdür ki belürmez nişānı

276.Yine bir dürlü ‘acāyīb hikāyet
‘Acāyiplığına yoķdur nihayet

277.Düşümde görürem bir şehr-içinde
Oturmuş pādişāhı şehr-içinde

278.Ķurılmış bezm-i meclis-i şahāne
Ķılır ‘işret o sultān-ı yegāne

279.Velī nişānı bī-nişān görindi
Bu ‘aceb şöyle cism ü cān görindi

280.Görürem cism ü cānı nūr olupdur
Özi gonca şıfat menşür olupdur

281.Aña didüm ki bu esrārı söyle
Neyem ben baña bu ahbārı söyle

282.Baňa dir ki benüm ben sen degülsin
Özüni bil aħī hayvān degülsin

283.Ol idi kim bu uyğudan uyandum
Ben anuñ rengine küllī boyandum

284.O kaldı küllī ben gitdüm aradan
Ne işüm var daħı aqdan qaradan

285.Ben aña tenüm ol baňa cān oldı
Qatre ‘ummāna yetdi ‘ummān oldı

286.Ol idi cism içinde cān görindi
Açıldı perde çün sulţān görindi

287.O sultān kim ‘ālem içinde birdür
Bu cümle iş içinde ol qadirdür

288.Evel āhir hemān odur ne kim var
Bu sözi didi Manşūr oldı ber-dār

289.Odur kim cümle şeyde sırr olupdur
Odur güneş tegi menşūr olupdur

290.Odur şüret odur şıfāt odur zāt
Odur Mışr-ı cāmi’ ‘ayyār-ı Bağdāt’

291.Odur yār u odur var u ne kim var
Odur bu ğulğule her qanda kim var

292.Odur bu şiş cihet dört dürli erkān
Odur ‘akl u odur cism ü odur cān

293.Odur bu cümle kıssa vü hikāyet
Anuñ hikmetine yoqdur nihayet

294.Yine bir dürlü ‘acāyib nişāne
Göñülden kopdı çün geldi lisāne

295.İşit söyleyeyin münkır degülseñ
Gözünü aç gör aħī kör degülseñ

296.Niye geldüñ cihāna maqşūduñ ne
Baňa söyle ziyānuñ ne sūduñ ne

297.Gözün aç gör hemān birdür sāye bir

Çamunuñ ortasında sermāye bir

298.Bu vahdet gülsitānı çīn olupdur
Bu ‘ışk-ıla nefes müřkīn olupdur

299.Bu ‘ışk-ıla cihān oldı münevver
Bu ‘ışk-ıla döner künbed-i devvār

300.Bu ‘ıřk-ıla deñizler cūřa geldi
Bu ‘ışk-ıla felek cünbüşe geldi

301.‘Ālem bu ‘ıřk-ıla pür-nūr
olupdur
Bu ‘ıřk-ıla gönül ma’mūr olupdur

302.Bu ‘ışk-ıla cihān ğavğaya düşmiş
Bu ‘ıřk nūrı güneř ü aya düşmiř

303.Bu ‘ışkdur derde dermān zahme merhem
Bu ‘ışkdur cümle başdağı serencam

304.Bu ‘ışk genc-i sa’ādetdür sa’ādet
Bu ‘ışk katında ‘ākıllar olur māt

305.Bu ‘ışk didükleri derd ü belādur
Bu ‘ışk elinde cānlar mübtelādur

306.Nice direm gönül haddüñden aşma
Hālūñ bil varuban ‘ıřka ıolařma

307.Gönül hergiz benüm sözüm işitmez
Beni terk eyler ‘ıřkuñ terkin urmaz

308.Gönül bu cism (ü) şüredür bu ‘ışk cān
Bu ‘ışk dağı gönülde dutdı mesken

309.Zīrā gönül bu ‘ışk-ıla ezelden
Bile- imiş bile gelmiş ol ilden

310.Gönül yoldařlığuñ hağkın unutmaz
Cihānda ‘ışkdan artuğ nesne dutmaz

311.Gönül her mařřūdı ‘ıřkdan bulupdur
Gönül içinde ‘ışk delil olupdur

312.Gönülde niçe sırr pinhān olupdur
Nefis güher bu gönül kān olupdur

313.Beni 'ışık cengine gönül şalupdur
Melāmet şablını gönül şalupdur

314.Gönül içinde gizlenür bu esrār
Gönül bir lahza yār bir lahza ađyār

315.Gönül mum gibi şem'(ü) meş'aledür
Gönül gāh řād olur gāhī melāldür

316.Gönülde şaqlanur sırr-ı ilāhī
Gönülde buldı bulan pādiřāhı

317.Gönül hükminde sultānlar yesirdür
Gönül bir dem ğanī bir dem fağırdür

318.Gönüle girenün vağtı hoş oldu
Gönül içinde sultāna tüş oldu

319.Beri gel beri gel yār yine geldi
Gönül uğrusı 'ayyār yine geldi

320.Yine geldi o sultān-ı yegāne
Gönülde söz ol söyler lisāne

321.Anuñ söylediği 'ilm-i ledündür
'Ākıll anuñ-ıçun mest ü cünundur

322.Sözün 'ākıll işitse māt olur māt
Nefesi müşk-i 'anber 'ızz ü ni'met

323.Söz içinde benüm üstādum oldur
Ben aña bir řıfātum zātum oldur

324.Odur baña her iş içinde üstād
Gözümde nür odur gönlümde hikmet

325.Ben ansuz bir pula degmen cihānda
Hazīnem gencüm ol cism ü vīrānda

326.Ben ansuz olamazam canum oldur
Benüm sermāyem ol dükkānum oldur

327.Benüm genc ü hazinem ol varum ol
Şāhum ol maħbūbum ol dildārum ol

328.Baña ansuz cihān ü cān gerekmez

Niderem Cennet-i Rizvān gerekmez

329. 'Işık içinde benüm üstādum oldur
Evel āhir hemān o bünyādum oldur

330. Ben ansuz bir vīrānum gencüm oldur
Benüm dünyāda derdüm rencüm oldur

331. Odur gönülümde biten fikr ü tedbīr
Odur cānum içinde gizlenen sırr

332. Odur ahī ne vardur andan artuķ
Dağı sultān mı var sultāndan artuķ

333. Odur pergāl odur hikmet ü gerdiş
Odur üstād anuñ-ıla biter iş

334. Yine gönülüm deñizi daşdı çağlar
Yine bu 'ışık odı bağrumı dağlar

335. Yine geldi o mahbūbı dil-ārām
Yine geldi o sākī-i gül endam

336. Bugün sohbet demidür yar gelüpdür
O cān içindeki esrār gelüpdür

337. Sākī meclis bezeñ sultān irişdi
Bugün sultān bize mihmān irişdi

338. Gel iy bu cān içinde cān bulanlar
Gönülde ma'sūķı pinhān bulanlar

339. Yine güller açıldı cān bağında
Sultān 'işret ider sultān bağında

340. Gökde istediğün yerde bulındı
Kamuda var özi erde bulındı

341. Erün gönli içinde sırr olupdur
Ezelden şöyle ki taķdır olupdur

342. Bī-nişāndur erün nişānı erdür
Bu cümle kaṭrenün 'ummānı erdür

343. Erenler deryā gibi cūşa geldi
Erenler şīr gibi hūrūşa geldi

344.Erenler himmeti ‘arşdan yücedür
Er olanlar bilür eri nicedür

345.Bu gizlü esrāruñ mahremi erdür
Bu şerbet kim içerler cāmı erdür

346.Erenlerden şoralar her haberi
Baķırı altun eyler er nazarı

347.Erenler halk içinde güne beñzer
Kimi Leylā kimi Mecnūna benzer

348.Kimi Vāmıķ gibi hüsnine ğarrā
Kimi ‘azīz raht ‘ıřķ-ıla şeydā

349.Kimi güneş gibi tábında oldı
Kimi evde kimi yabanda oldı

350.Kimi ħayrān-ı mest ü reng olupdur
Kimi deryā kimi neheng olupdur

351.Kimi külhan köşesinde sākındür
Kimisi ‘ıřķ-ıla mest ü cünundur

352.Kimüñ bu ‘ıřķ odı bağrını tağlar
Kimi ħasret-ile dün ü gün ağlar

353.Kiminüñ kendüzinden yok ħaberi
Kiminüñ bir sâ’at olmaz kararı

354.Kiminüñ ‘ıřķ-ıla vaķtı kışırdur
Kiminüñ vaķtı ħoşdur bī-nazīrdür

355.Kimi bu ‘ıřķ-ıla bed-nām olupdur
Kimisi reng kimi sersem olupdur

356.Kimisi söyleyiceķ tır tır eyler
Kimi şohbete gelse yer tır eyler

357.Kiminüñ her sözi misl ü şekerdür
Kiminüñ söyledüği söz feşārdur

358.Kimi bencileyin ‘aklı kalīldür
Kimi bu ‘ıřķ çerağında delīldür

359.Nice kim söyleseñ söz āĥir olmaz
Deveyinen ev içinde seyr olmaz

360.Süñü çuvalda gizlenmez dimişler
Çargaya çarga baza baz dimişler

361.Çamu kuşlar yine cinsiy-le pervâz
Ördek ördek-ile hem baz-ıla baz

362.Şoğan şatan şeker nargın ne bilsin
Âdemden âdemün farkın ne bilsin

363.Demürçi-ile çulha bir dükkânda
Barışmaz işleri olur ziyanda

364.Gözi gören bilür vaqt ü sâ'ati
Kör olan ne bilür eşekden atı

365.Eşege uyan vurursa at olmaz
Aşlısızdan damuzlık bünyâd olmaz

366.Delü gibi dâyim gölgeñ kovarsın
Aña ki yetemezsin hâ kovarsın

367.Ne sensin ne benüm be-küllî oldur
Göñülden göñüle dostoğrı yoldur

368.Sovıçda kepenk yağmurda kürk giy
Dolu yağsa başuñ aç soñra börk giy

369.Çozı çömlek-ile sindurmağ olmaz
Ağır yükle uzak yol varmağ olmaz

370.Ekinci yağmur ister came-şür gün
Ezelden düzilüp geldi bu düzgün

371.‘Ârife yüz elli yumruk işâret
Hâlin bilmek-imiş bu yolda gâret

372.Şu görmedin etegüñ çemrenürsin
Meger sen bülbüli leglek şanursın

373.Çuvalıñda yüküñ kozdur ola mı
Bu söz saña yarar sözdür ola mı

374.Nâgâh minâreyi karpuz mı şanduñ
Düşüñ idi senüñ gündüz mi şanduñ

375.Sayıklarsıñ meger ki düş görürsin
Özüñ ğanī bizi derviş görürsin

376.Ķamumuz bir gülistān gülleriüz
Ķamu bir bahçenüñ bülbülleriüz

377.Ķamumuzda görünen varlık oldur
Yāre yār kılduğı dil-dārlık oldur

378.Ne işüñ var dahı andan ğāfilsıñ
Teni bildüñ velī cāndan ğāfilsıñ

379.Bu cān ü ten be-küllī yeksān oldur
Top anuñdur řāhib-i meydān oldur

380.Odur bülbül odur gül ü gülistān
Odur bu söylenen kışsa vü destān

381.Odur kim cümle cisme cān olupdur
Odur öz naşsına ħayrān olupdur

382.Odur hüsn-i latīf zülf-i perīřān
Odur subĥān odur cenān ü mennān

383.Odur geyikte müşk Ķamıřda şekker
Odur kānda şadef şadefde gevher

384.Odur bu şal'ada pāsbān olupdur
Odur bu uğrıya zindān olupdur

385.Odur kim Ferhāda řīrīn görindi
Odur kim řīn olana řīn görindi

386.Odur Türkmen evinde çığ olupdur
Odur kim Kürd-içün cacığ olupdur

387.Yāre oldur yine merhem uran ol
Melāmet 'ıřķı-y-la bed nām olan ol

388.Odur Leylā yüzinde görđi Mecnūn
Odur tertīb odur her dürlü düzgün

389.Odur şekl ü şüret her dürlü şeyde
Odur 'ārif olan bulduğı fayda

390.Ne ol budur bu sözi çok uzatma
Ķalvayı gör dahı nesne gözetme

391.Bengī ol bal-ıla yağı arışdur
Kimesne grmesin alvet uruşdur

392.Nice syleyesin aygusuz Abdal
Bu ne sz yeridr ne gft ne al

393.amş ol syleme ki ağ azırdur
Dervişsin arnuğ a vağtğ fağirdr

394.Ma'n syleyemezsin 'ağluğ şaşdı
Tıfıl oğlan gibi dilğ dolaşdı

395.Bu yolda sağa bir rehber gerekdr
Yar-ıun urbn ol ki yar gerekdr

396.Gğl fikr itdğini yazdı alem
hir oldu kelm vallh a'lem

Mesnevi-i Sâlis

397. 'Âlem heme kân ü ma'den oldı
Cihân ser-â-ser gülistân oldı

398. Her zerre içinde doğdı güneş
O sırr-ı ezelî eyledi fâş

399. Deryâ-y-ı muhîta düşdi zevrağ
Haber haqîkat haq oldı muṭlağ

400. Zevrağda bulındı baħr-ı 'ummân
Nur oldı zulmet bir oldı yeksan

401. Şakirt olana bulındı üstâd
Nūr oldı tecelli gitdi zulmet

402. Her dürli şadâ ene'l Haq oldı
'Âlem cevâhir-i muṭlağ oldı

403. Görindi ma'sûğ her mekânda
Genc oldı zâhir degme vîrânda

404. Birlik 'âlâmeti menşür oldı
Her şey Mûsâ (ü) her câ Tûr oldı

405. Birlik âyînesi oldı sâķide
Birlik şarâbı oldı çekide

406. Birliğe yazıldı kâf-ıla nûn
Birlikden âğaz eyledi kânûn

407. Sazuñ dağı sözi tevḥîd oldı
Her gice kâdir her gün 'îd oldı

408. 'Îsâ nefes oldı çeng-ile ney
Hüdhüd-ile Simurğ oldı her şey

409. İrağ yakın oldı gice gündüz
Birlik 'âlâmeti oldı her söz

410. Yakın ile gümân bir söz oldı
Birikdi iki iki bir oldı

411. Birlikden ikilik oldı ayru
Bir oldı hemân kalmadı ğayru

412.Cevher olana kân bulındı
Ol genc-i nihân ‘ayân bulındı

413.Ağyâr-ıla yâr oldu hemrâh
Birlikde ne bende ne yine şâh

414.Her zerre ki var âfitâb oldu
Hicrân-ıla vasl bî-hicâb oldu

415.‘Aşık ma’şûka buldı fırsat
Vaḥdet bulanlar oldu ḫalvet

416.Derdi olana timâr irişdi
Şeb kıldı gündüz seḫer irişdi

417.Kimyâ şıfatını tutdı toprak
Gül oldu kamu ağaç u yaprak

418.Naḫḫâş-ıla naḫış oldu yektâ
İnce ḫaber-est imrûz (u) ferdâ

419.Diken kamu verd-i nesrîn oldu
‘Âlem gülistân gül-gün oldu

420.Âb-ı ḫayât oldu kamu deryâ
Müşk-i ḫoten oldu tağ u beriyye

421.Bülbül âvâzı ḫoldı gülsitân
Çalındı ḫabıl bulındı sultân

422.Âdemde bulındı sırr-ı esrâr
Âdem şüreti yazıldı defter

423.Menşür âdem oldu belli menşür
Âdemi bilenler oldu pür-nür

424.Âdemden beri ḫadîm ü muḫlaḫ
Gün ile mekân âdeme müştâḫ

425.Sırr-ı dü-cihân âdemde mevcûd
Âdem şıfatında görindi ma’bûd

426.‘Aḫluñ var-ısa diñleseñ aḫmak
Âyîne âdemdür âyîneye baḫ

427.Gör âyînece cemâl-i şâhı

Tā kim bilesin sırr-ı ilahı

428.Sen kendüzüñi kime sorarsın
Kendü düşüñi neye yorarsın

429.Dolu gibi her yaña tağılma
Şu üstündesin şusuz aşılma

430.Ādemde tılısm -ı ‘ālem-i hikmet
Evvel ü āhır sıfat-ıla zāt

431.Be-küllī ādemde cem’ olupdur
‘Ālem ādem-içün şem’ olupdur

432.Gel gel beriye iy tālib insān
İnsān şıfatısın olma hayvān

433.Ādem cevahir-i lā-mekāndur
Ādem pervāne-i kün-fekāndur

434.Ol sırr-ı ebed ādem içinde
Maşşūd dağı ne ‘ālem içind

435.Ol bī-nişāna nişān ādemdür
Cümle şüretüñ cānı ādemdür

436.Ādem bu āb u gile dimezler
Cism ü şüret (ü) dile dimezler

437.Bil ağı özüñi div degülsin
Ādem dölisin kav degülsin

438.Aç bir gözüñi özüñi görgil
Sen nesin özüñ özüñi görgil

439.Çaçan özüñi özüñ bilesin
Özüñ özüñe sücüd kılasın

440.Sende buluna şıfāt-ı matlūb
Sensin yazılan berāt ü mektūb

441.Sen her ne-iseñ yahşı yamansın
Sen istedüğüñ yine hemānsın

442.Bu sahrāda serseri gezersin
Bī-cān şüret diri gezersin

443.Aç bir gözüñi cihān nūr oldu
Bu sırr nūr içinde mestūr oldu

444.Birlik güneşinden kaçdı zūlmet
Birlik ikiligi eyledi māt

445.Küllī yer ü gök gülistān oldu
Cān yetdi cānāna ten cān oldu

446.Bu cān ten-ile birlige bitdi
Birlik sözini ‘ālem işitdi

447.Diller kamu söz sözi bir oldu
Şekl ü şūreti yüzi bir oldu

448.Ne kaldı dağı girü degüldür
Birlik āyīnesi kir degüldür

449.Birlik ikliminde yādlık olmaz
Birlik kuluna āzādlık olmaz

450.Birlik sarāyına kondı sultān
Birlik topuna bir oldu meydan

451.Birlige bitene yetdi devlet
Birlik metā’ın bir olana şat

452.Birlik şafāsında şafā olğıl
Birlik sözüne āşinā olğıl

453.Özüñe bürün ki gayrı yoğıdur
Senüñ-le biledür gayru yoğıdur

454.Ol senüñ-ile bile sirişde
Ayu degül o biledür her işde

455.Ol olmasa sen hāmūş olursın
Tuħafca ‘acāyib kuş olursın

456.Be-küllī senüñ hayātuñ oldur
Şifātuñ içinde zātuñ oldur

457.Oldur ki seni ‘azīz kıluğdur
Oldur ki cenān içinde iz kıluğdur

458.Oldur ki senüñ tenüñe cāndur
Ol olmasa vücūduñ vīrāndur

459.Bi'llāhi özüñe nişe ğāfilsin
Bilmezsin özüñi kem 'ākılsın

460.Dünyā hisābında key şatırsın
Bilmezsin özüñi bī-nazırsın

461.Gör aḥī ciḥān münevver oldı
Uyandı her eşyā bī-dār oldı

462.Dili söze geldi lī-me'allah
Çat' oldı be-küllī mā-sivallah

463.'Işık āyīnesi şafāya geldi
Şeytān işine tevbeye geldi

464.Hāş oldı be-küllī gitdi vesvās
Cān āyīnesinde kalmadı pās

465.Birlik güneşi doğdı yayıldı
Ġāfil daḥı ğafletinden ayıldı

466.Murād ḥāşıl oldı bitdi ḥacāt
Aşınalık oldı kalmadı yād

467.Birlik ḥaberine cān sevindi
Şād oldı kamu ciḥān sevindi

468.Birlik bişāretin çaldı sultān
Şükür itdi söndi birlige cān

469.Birlik āfitābı açdı perde
Birlik tabīb oldı kamu derde

470.Birlik şarābın şundı sākī
Evvel ü aḥir bir oldı bākī

471.Birlik dādı geldi her şarābdan
Birlik fitnessi uyandı ḥābından

472.Birlik kılıncını saldı üstād
Birlik günü doğdı gitdi zulmet

473.Bir oldı 'ālem ne ki vardur
Birlik bāzārı da bir bāzardur

474.Birlik şafāsı yazıldı cānda

Birlik genci oldu her vîrânda

475.Birlik oğına nişâne oldum
Birlikde şâhib-i cân oldum

476.Bu birlik-içün cānum esirdür
Birlik haberi cānumda sırdur

477.Birlik-ile vardı yol varanlar
Birlik-ile tutdı işi erenler

478.Birlik hâşılı gönlümde bitdi
Birlik haberi ‘âlemi tutdı

479.Birlik kaldı gönlümde gayrı gitdi
Birlik şarâbı her cāme yetdi

480.Birlik oğı atıldı yaydan
Birlik şuyı ağıdı kamu çaydan

481.Birlik sözi-ile bu nûr görindi
Birlik oldu varlık nûr görindi

482.Birlik haberi yayıldı şehirde
Birlik bāzârı oldu her bāzârda

483.Her şu kim açar gül-âba döndi
Çat’ oldu günâh sevâba döndi

484.Çurt koyun-ıla bile çarışdı
Uğrı beg-ile yol varışdı

485.Düşman-ıla dost oldılar yâr
Birlige bitişdi gül ile hâr

486.Çarınca Süleymâna söyledi yol
Şağ oldu be-küllî kalmadı yol

487.Uçmağ-ıla tamu birlik oldu
Birlige bir olmak erlik oldu

488.Birlik kirişinden oğ atıldı
Birlik bāzârında cân şatıldı

489.Görebilür oldu günü haffâş
Yâkut-ıla cevher oldu her taş

490.Yerde biten otlar güle döndi

Şular tabi'atı melâ döndi

491.Gülbe şeker oldu taş u toprak
Āb-ı hayāt oldu aqđı ırmağ

492.Dost kaldı be-küllī gitdi düşman
Ahsen-i taqvīm oldu şekl-i insān

493.O sırr-ı ezel āşikār oldu
Yoğ kaldı be-küllī var oldu

494.Ķadir berāt oldu kamu dünler
Bunda sükün oldu her cünunlar

495.Günler kamu 'id ü nevrüz oldu
Şeb kaldı be-küllī gündüz oldu

496.'Işk bāzārgānı güher getürdi
Mışır tāciri şeker getürdi

497.Cān iklimine irişdi menzil
Cānān haberin söyledi her dil

498.Diken güle döndi gül açıldı
Dostlar yüzine gül-āb saçıldı

499.Her taleb olan murāda yetdi
'Āşıklara 'ışk ziyāde yetdi

500.Cān oldu be-küllī kaldı ten
'Āşıklara kaldı top u meydan

501.Simurg-ıla Ķāf yakın bulındı
Yarın dedüğün bugün bulındı

502.Fetholdı anı ki cān diledi
Anı ki kamu ciĥān diledi

503.Ağyārlıđını kodı ağyār
Şafā ĥātır oldu yad ile yār

504.Yiten devenüñ izi bulındı
Bu zaĥmetüñ perĥizi bulındı

505.Ölüm (ü) eceli götürdi rahmet
Birlik yazıldı şıfat-ıla zāt

506.Deryā cūşa geldi kıldı heybet
Puñarlar ayağını eyledi māt

507.Şahbāzı görücek qarğa kaçdı
Hümāya yine hümā şataşdı

508.Geyik arslan-ıla dutdı pençe
Süleymān işinde oldı qarınca

509.Örümcek Muḥammede dutdı perde
Sırr-ı ebed görindi her çakerde

510.Yılduz güneşe berāber oldı
Her zerre hezār hezār oldı

511.Her şey' dil oldı dir ene'l Hāḫ
Anı ki didi ol-idi el Hāḫ

512.Gül mevsümidür tāze bahārdur
Şehrinüñ içinde şehri-yārdur

513.Her dem dīdār-ı nūr-ı şafādur
Her bir nazar-ı bahş-ı 'aḫādur

514.Anı görene zihī sa'ādet
Hāşıl aña her dürlü maḫşad

515.Her dü-kāyināt aña müyesser
Evvel ü āḫir ol oldı server

516.Anı görenüñ nişānı oldur
Her dem yargısı dīvānı oldur

517.Söylese oldur sözi ḫaberi
Diñdirse nūr olur daḫı nazarı

518.Ol kimesne kim anı görüpdür
Oldur cānānı cānı görüpdür

519.Fetholdı aña açıldı miftāḫ
Cindür kim işini eyledi şāf

520.Devlet ḫapusı aña açıldı
Eşyādan oldı bākī seçildi

521.Çün kıldı anuñ ḫali' (ü) yarı
Göñlinde bulındı dost dīdārı

522.O aldı H-ıla ayrı gitdi
H ne der-ise kim ol iitdi

523.Kefoldı aa nr cihnda
Pinhn o alur genc () vrnda

524.Anu mili iraa bezer
Yhd yemil ba benzer

525.Ya hznedr ki gheri var
Ya ehl-i hnerdr hneri var

526.Ya me'aledr arau dnde
Ya Hzır Neb ara buun deminde

527.Ya lm-iun b- haytdur
Ya her ftu iinde ztdur

528.Ya bir gne bezer hi tlınmaz
Ya u gibidr kim usuz olmaz

529.Ya gl baıdur gl-b bzr
Ya atm la glbe ekeri

530.Ya ynedr ki ps yodur
Ya kll tamm hts yodur

531.Ya kll odur ki sen bilrsin
Cndan an sen yaın bilrsin

532.Ben ne diyeyin ki kem 'aılsın
nsansın velki b-hılsın

533.Sensin ki melek scda geldi
Senn-iun 'lem vcda geldi

534.Bilmemisin zn b-hbersin
rmedgn yere t atarsın

535.Sd diler-isen anak yerme
Ndnlgn hdden aurma

536.Ala adefnde ne ghersin
Nedr murdun neyi ovarsın

537.Neb did ki szi iitgil

Cihāna niye geldüñ eyitgil

538.Mağşūd ne-idi cihāna geldüñ
Evvel ne sözi lisāna geldüñ

539.Evvel ne-idüñ bu dem nesin sen
Özüñe bürün ki kıandasın sen

540.Benüm didüğüñ dükkān kimüñdür
Genc sāhibi kim vīrān kimüñdür

541.Bu bağçe kimüñdür ki gezersin
Bu söz ne dimekdür ki sizersin

542.Gürce bu bağıñ meyvesi vardur
Sen bilmez misin ki ıssı vardur

543.Ölümünden ağır dimişler udı
Sen bilmez misin ziyānı sūdı

544.Şöyle bī-çāre ğāfil niçünsin
Bir diñle yā aḫī fużülī niçünsin

545.Türkmenlenmegil ki utanursın
Bağçeyi meger ıssuz şanursın

546.Her zerre ki var hisāb-iledür
Aşlı imānuñ edeb-iledür

547.El-ḥayā'ü mine'l-īmān degül mi
Nebī sözidür iy cān degül mi

548.Şakla edebi ki Ḥaḫ ḥāzırdur
Bī-edeb olan ḫor u ḫaḫırdür

549.Tañrıyı bilen edeb yañılmaz
Bī-edeb olan kişi anılmaz

550.Sen söyle ki neye ḫālibsın
Nedür murāduñ neye ḫālibsın

551.Efsānelere niçün dağılduñ
Saḫrāda meger yoluñ yañılduñ

552.Saña bu belā neden ulaşmış
Ġaflet ipi boynuña dolaşmış

553.Şöyle bî-çāre yabanda alduñ
Ne bilesin ki anda alduñ

554.Yol bilmez iseñ bilene orgıl
'Iş āyīnesin silene orgıl

555.'Işı bilene or ki bilür ol
Dost otağına anda varur yol

556.'Iş-ıla 'ālem müdevver oldı
'Iş-ıla cihān münevver oldı

557.'Iş-ıla döner bu çar-ı çenber
'Iş-ıla yazıldı cümle defter

558.'Iş-ıla 'ālem zuhura geldi
'Iş-idi Mūsā ki Tūra geldi

559.'Iş-ıla Muammed kıldı mi'rāc
'Işdur ki 'ālem aña mutāc

560.'Iş okı giçer-idi felekden
'Iş fark ıder ādemi eşekden

561.'Işdur 'ākıbet maām-ı Mamūd
'Işı yerenler oldı merdūd

562.'Iş meş'aledür gözi görene
'Iş delil oldı yol varana

563.'Iş cān bağınuñ gülistānıdur
Bu 'ış 'ālemüñ sultānıdur

564.'Iş-idi Yusuf çāhe düşdi
'Iş-ıla 'ālem ferāa düşdi

565.'Iş-idi Eyyūba derd ü belā
'Iş şalmı-ıdı anı bu hāle

566.Her müşkülüñi sen 'ışa orgıl
'Iş ulluğına 'ış-ıla durğıl

567.'Işdur ki 'ālemde nūr olupdur
'Işdur berāt menşür olupdur

568.'Işı iy 'ākıl gāfil gözetme
Şālūşluğunu bu 'ışa şatma

569. 'Işkdur ki seni diri dutupdur
'Işkuñ nehengi 'ālemi yudupdur
570. 'Işk olduğı yerde müşkil olmaz
'Işkdur ki ebed ma'zül olmaz
571. 'Işkdur ki 'ālemde delil ü rehber
'Işk-ıla düzildi baħr-ıla ber
572. 'Işkı yerenüñ imānı yoķdur
Işkun daħı hiç nişanı yoķdur
573. 'Işkı bilenüñ imānıdır 'ışk
Ol bī-nişānuñ nişanıdır 'ışk
574. 'Işka ğāfil olma 'ışk izdür
'Işk cān kulağı gönüle gözdür
575. 'Işk-ıla baķana 'ışk delil oldı
'Işk-la diledüğüñ çün hāşıl oldı
576. 'Işk nūr-ı ebed lā-yezāldur
'Işkuñ zevālı yoķ bī-zevāldur
577. Zevāl añadur ki 'ışkı bilmez
'Işk āyīnesin 'ışk-ıla silmez
578. Ğayvān gibi nefsine kalupdur
Bu nefs-i zālīm anı alupdur
579. Şöyle kim anı çıkardı yoldan
Fark eylemedi sağı soldan
580. Ğanadı kesilmiş kuşa döndi
Dünyā talebinde müşa döndi
581. Dünyāyı sever imānı oldur
Cānınuñ içinde cānı oldur
582. Şureti ādem özi Ğayvān
Bir aķçeyi 'aziz dutar atasından
583. Dünyādur anuñ dīni imānı
Bir aķçe-içün söyler ki biñ yalanı
584. Bir pulı yek sever kardaşından

Bir aqçe-içün giçer başından

585.Bir aqçe -içün döner dîninden
Ölüyi çiker şoyar sininden

586.Dünyāya zîrā dîniñ virüpdür
Dünyāya andan eli irüpdür

587.Dünyā hevesine şöyle düşmiş
Bî-çare 'ömri 'aklı şaşmış

588.Bir işde şanur özin ol ahmaq
Bir dāne-içün biñ karar faq

589.Tañrıyı hāzır görüp utanmaz
Gaflet-ile uyumış uyanmaz

590.Dünyāya cîfe didi Muḥammed
Dünyāya dimezler aḥî devlet

591.Dünyā Qārūna ne vefā kıldı
Ya daḥı Şite ne cefā kıldı

592.Ya Nemrūda neyledi bilürsin
Sen dünyā-içün nişe olursın

593.Dünyā senüñ-le bākî qalmaz
Dünyādan kimse murād almaz

594.Evveli şîrîñ hoş şafādur
Aḥîr beqāsı yoq bî-vefādur

595.Evvel güler kişinüñ yüzine
Soñra bıçaq çiker boğazına

596.Evveli laḥîf şöyle ma'mūr
Aḥîr götüne şoqar çögündür

597.Şaḥranc-ıla utar her melîki
Aḥîr māt ider her çābüki

598.Her kime şunarsa bir piyāle
Soñunu irgürür biñ melale

599.Fitnesi üküşdür emîn olmaz
Çün dünyā yalandur ki çin olmaz

600.Dünyāya gönül viren yañıldı

Dünyānuñ adı yalan anıldı

601.Evvelinde gösterür bir ‘izzet
Şoñunda kıılır biñ cevr ü miñnet

602.Her dürlü feşâr bu dünyādandur
Bu kaçd ü garaž bu dünyādandur

603.Olar kim yol azdı gümrâh oldı
Dünyâ sebebinden bî-dâr oldı

604.Dünyâ şafāsına aldanırsın
Dünyâyı bâķī qalır şanursın

605.Bir gün kimüñ-ile yâr olursa
Biñ cevr ider peygamber olursa

606.Dünyādur adı budur pîşesi
Rahtına degmez endîşesi

607.Dünyānuñ adına didiler hiç
Hiç degülseñ dünyādan giç

608.Niçe bir gâfilsin bu hâlden
Bir gün giçemezsin bu hayâlden

609.Ġaflet duzağı seni dutupdur
‘Ömrüñ bî-ħaber gâfil utupdur

610.Var var özüñe madāra eyle
Ġaflete dutulduñ çäre eyle

611.Kes bu duzağı ki kırtulasın
‘Ömrüñ ħâşılı şafā bulasın

612.Menzilüñ irişe lâ-mekāna
Key qalmaz iseñ nām u nişāna

613.Şahbāz olasın gide bu Ġaflet
Maķşüd ħâşıl ola olasın şād

614.Be-küllī ol qalasın gidesin
Bu nām u nişānı terk idesin

615.Ķalmaya daħı ħicāb ü perde
Be-küllī nūr görünür bir arada

616.‘Ayān ola ol ki sırr olupdur

Aña kim ‘âlem esîr olupdur

617.Ol ki nihândur ola ‘ayân
Perde açıla görüne sultân

618.Devlet güneşi doğa o demde
Sende görine ne var ‘âlemde

619.Emîn olasin bu kı̄l ü kı̄alden
Farq eylesin haqqı bātıldan

620.Ol dem bilesin bu ne dimekdür
Neye işâret ne söylemekdür

621.Keşf oldı saña bu cümle esrâr
Manşûr ne sebebden oldı ber-dâr

622.Sebeb ne-idi Yûsuf şatıldı
İbrâhim oda niçün atıldı

623.Muhammedüñ mi’râcın bilesin
Müselmânlaruñ hâccın bilesin

624.Ma’lûm kılasın ki ne-imiş put
Ma’bûd ne sebebden oldı mevcûd

625.Şeyân dimegüñ nedür murâdı
Evvel ne-idi şeytânıñ adı

626.Uçmağ-ıla Tâmu ne dimekdür
Delîl ü rivâyet ne söylemekdür

627.Yer yedi kıat olduğı ne hâldür
Kürsî vü kıâlem neye mişâldür

628.Gök yedi tabağa niçün oldı
Göñüller bezegi niçün oldı

629.Ma’lûm ola saña bu cümle hikmet
Taħkıķını bilesin olasin şâd

630.Göñülde nâgâh şâhı göresin
Ol bedr-i münîr mâhı göresin

631.Ol genc-i ebed buluna sende
Tolu olasin her mekânda

632.Gün gibi doğa görine dilber

Bile ne-imiş yār-ıla aġyār

633.İŖk ola delīl saña bu hālde
MeŖk ola nefsuñ her maħalde

634.‘İlm-i ledüni yakın göresin
Özüñe cān cānānı göresin

635.Saña yektā kıala bu cümle pergāl
Sende görüne bu cümle eŖkāl

636.Āyīney-i cān ola cemālūñ
Bākī kıalasın gide ecelūñ

637.Bu kıamu ‘ālem buluna sende
Sırr-ı lā-yezāl biline sende

638.Cümle gönüle cāna tılasın
Ebed lā-ebed bākī kıalasın

639.Ĥaber sen olasın cümle dilde
Mevcūd olasın cümle gönülde

640.Vaħdet deñizinde dürr olasın
VuŖlat çiraġında nūr olasın

641.MaķŖüd sen olasın her hünerde
Mevcūd sen olasın her beŖerde

642.‘Ömr-i cāvidān ola ayātuñ
Lā-yenām ü lā-yemüt ola ayetüñ

643.Her kıafile öñünde yüz olasın
Her yüzüñ içinde göz olasın

644.Ol dem göresin bu çarĥ-ı çenberi
Bu yedi felek kıubbe’-i devvāri

645.Ĥamu kevākib bu yedi yılduz
Bu naķŖ-ı ĥayāl gice gündüz

646.Her resm ü ‘ādet ki zāhir oldı
Her ne ki evvel ü āħir oldı

647.Ĥamu ādeme kıılır sücüdı
Oldı tã’āti ziyānı sūdı

648.‘Arş senüñ-içün durur
kıyāmda
Gün gibi zāhirsin her maķāmda

649.Kürsī vü kâlem saña muķayyed
Cennetü-l Na’im senüñ-ile şād

650.Çarḥ senüñ -içün döner felekler
Senüñ-içün bezendi her bezekler

651.Her naķş u ḥayāl ki var bişātda
Ġulġule senüñdür her bilātda

652.Her şadef içinde sen gühersin
Muḥtaşar içinde mu’tebersin

653.Sen ḥalifesin aduñ ādemdür
Şeytāna aduñ belā vü ġamdür

654.Şeytān seni görüp İblīs oldı
Pes sürülübün niçe pes oldı

655.Bahāne sebep benī ādemdür
Her ḥarīf elinde dolu cāmdur

656.Her rindüñ elinde bir piyāle
Her şaşuñ elinde bir meş’ale

657.Her kâfile önünde bir kulaġuz
‘İşret-i müdām gice gündüz

658.Söyle şākīye meyi getürsin
Def ü kânün neyi getürsin

659.Büryan kebab-ıla nuķl u bādem
Ġülbe şeker ile ġül daḥı hem

660.Meclīsi beze ki vaķt irişdi
Furşat-ı tālī’ ü baḥt irişdi

661.Her meclīs içinde ġulġuledür
Her mey-ḥānede yā-lā yā-lādur

662.Mey-ḥāneye gel ki şād olasın
Bu meşġaleden āzād olasın

663.İçüñ bu meyi lā-yezāldan

Çurtula cânuñ bu hayâlden

664.Ser-ğuş olasın açıla perde
Ğuş irliyesin şehri ü bazarıda

665.Her dem diyesin ki yâ-lâ-yâ-lâ-ley
Çün gönülün içinde bulasın mey

666.Şehr ehli diye ki buña nolmuş
'Aceb bu şarâbdan bu ne bulmuş

667.Kimisi diye ki bu fâsıkdur
Bu içkücidür ondan fârikdur

668.Kimisi diye ki sen saña bağ
Cümle kuluñ sırrıñ bilür Hağ

669.Dağ tutmağ âdeme hoş degüldür
Her şey ki görürsin boş degüldür

670.Her gönül içinde Hağka yoldur
Hağkı bilene ne sağ ne şoldur

671.Her cism ü şüretde bir şüret var
Her şüret içinde biñ şifât var

672.Her şem'ün önünde bir pervâne
Her demün içinde bir dâne

673.Her gül diken-ile bile bitmiş
'Işğ sözini cân evvel işitmiş

674.O mülk-i ebetde 'ışğ-la bile cân
Ol demde bile kılırdı seyran

675.Hem bunda dağı bile gelüpdür
İkisi dağı yola gelüpdür

676.Hem bunda dağı yine biledür
Cân âyinesini 'ışğ-ıla siledür

677.'Işğı bilene cânuñı kurbân
Kılsañ az ola yolında biñ cân

678.'Işğdur 'aşığıñ dîni imâni
'Işğı bilene şoruñ nişanı

679.‘Işık-ıla dutar bu yeri seyyar
‘Işık-ıla durur kûbbe’-i devvâr

680.‘Işıkdur ‘âlemi nûr idüpdür
‘Işıkdur şeytânı mağhûr idüpdür

681.‘Işıkdur ki âdem tevbeğe geldi
‘Işık-ıla bu sırr araya geldi

682.‘Işık-ıla düzildi cümle tertîb
‘Işıkdur kâmuğa degen merâtib

683.‘Işıkı bilmeyenüñ naşîbi yokdur
Hayvân der-iseñ ziyânı yokdur

684.Bu ‘ışık didüğüñ neye işâret
Mağsûd ne imiş bu ‘ışıkda ‘âdet

685.Bu ‘ışık didüğüñ hemân bir addur
Velîki şîfât içinde zâtdur

686.‘Işık-ıla döner bu cümle pergâl
‘Işık-la görünür cümle bu eşkâl

687.Sen bürün özüñe ki ne kulsın
Nedür dileğüñ neyi kovarsın

688.Cihâna niye gelüp durursın
Söyle ki niye kâlup durursın

689.Nedür murâduñ cihânda söyle
Derdüñi tabîbe ‘ayân eyle

690.Tabîb saña bir ‘ilâc u derman
Başuña kıla hoş olarsın sen

691.Bu gaflet-ile cânuñ boyanmış
‘Aklıñ uyumuş nefsuñ uyanmış

692.Ħayıf ki dirîğa sen âdemsin
Velîki âdem deminde Ħâmsın

693.Bu gaflet-ile bî-mâr olupsın
Ħaste vü renc ü zâr olupsın

694.Derdüñ var ise tabîbe söyle
Vaşf ü Ħâlüñi Ħikâyet eyle

695.Evvel ne-idüñ ki ten degüldün
Be-küllī ol-idüñ sen degüldün

696.Ol dem yoğ-idi bu cism-i prgāl
Küllīsine Hāq-idi āhīr ü evvel

697.Çün ten senüñ-ile yoldaş oldı
Bu qarqaşaya yoluñ düş oldı

698.Ten toprağ-ıla şu od u yeldür
Yoğdur şebāti gül ki mi şaldür

699.Ten beş gün ola senüñ-le yoldaş
Āhīr yine aşlına çiker baş

700.Bardağ gibidür tenüñ mişāli
Nāgāh uşanur yeter eceli

701.Ten zahmetidür ki sen çikersin
Nāçār zīrā ki tene nökersin

702.Ten duzağına dutıldı cānuñ
İraq aña bilmeñ vañanuñ

703.Diriğa seni uyutdı gāflet
Dağı uyanınca saña heyhat

704.Gel ben saña bir ögüt vireyin
Bu yol kolayın göstereyin

705.Var neñ varsa be-küllī yedirgil
Aduñ şāhib-i cömerd didirgil

706.Başda añasın anda vañanuñ
Aşlına yetişe kavuşa cānuñ

707.Hıbbu'l vañan mine'l imāndur
Dut Nebī sözini cāna cāndur

708.Muštafā sözini dut ki hağdur
Geldüñ yine gidmeñe yırağdur

709.Yarağun idüben ki göçersin
Geldüñ ki cihāna giçersin

710.Beş gün olasın bu evde mihmān

Yine var aşlını dağı bir san

711.Andan ne getürdüñ bile bunda
Neñ var ilde sen bundan anda

712.Bu kış yarağını bunda gördüñ
Bu yol azığın ne getürdüñ

713.Getür görelim nedür yarağıñ
Döşegüñ kadar uzat ayaguñ

714.Sultān-ıçun armağan gerekdür
Cān sevgisine nişān gerekdür

715.Cānuñ var-ısa cānānı iste
Sen bī-nişān ol nişānı iste

716.Çalma bu şüret naqşü hayāldür
İstegil añı ki bī-zevāldür

717.Yatma duru-gel ki göçdi kervān
Soñra uyanup niçe peşmān

718.Senden ulunuñ sözün işitgil
Şaşma yoluñı yoluñca gitgil

719.İy gāfil uyan ki sen uyursın
Çanı sen yine çan-ıla yursın

720.Vardur çulağıñ veli işitmez
Gözüñ nürü dağı yarı itmez

721.Çasīs çabī'atsın kem-'ākılsın
Bir naqş-ı şüretsın āb (u) gilsın

722.Çayıf ki saña diyeler insān
İy şekli ādem (ü) fi'li çayvān

723.Keklik gibi sahrāda gezersin
Ne bilürsin ki çanda gezersin

724.Yoluñı gözet düşüñe gitme
Delil-ile var başuña gitme

725.Sen mektübısın bu gizlü gencüñ
Gāfil nişesin ne-idi rencüñ

726.Çün fark idemezsin teni cāndan
Sen ne bilesin sūd u ziyandan

727.Toz eyleme var yoluña gitgil
Yoğurduñ içgil tū üñe gitgil

728.Tuħafca kişi ‘acāyib kuşsin
Yüküñ gülbeşeker sirke furüşsin

729.Gülistāna gel dikene düşme
Yoluñı koyup yabana düşme

730.Yerde duruban göge baqarsın
Bir mıhı biñ nāla kaqarsın

731.Sen baħr-ı muħiṭsin ħaberüñ yok
Kuşsin veli hiç perr ü bālüñ yok

732.Neñ yitdi eyit kimi şorarsın
İrağı gözetme tiz azarsın

733.Başuñ büyük ille boynuñ azdur
Fikrüñ kısacak boyuñ dirāzdur

734.Getür metā’uñı ne getürdüñ
Fikrüñi di kim neye yetürdüñ

735.Bu ħām ħayāl ü fikre dalma
Dünyā saña qalmaz sen daħı qalma

736.Sen cānsın özüñi ten bilürsin
Qatuñda şudur şusuz ölürsin

737.Yoluñı gözet kuyuya düşme
Köprüyi giçerken şuya düşme

738.Divşür ögüñi gözüñi aç baq
Küllī kāyināt dolu-durur Ĥaḳ

739.Bu kamu ‘ālemde görünen oldur
Göñülden göñüle doğrı yoldur

740.Oldur bu kamu ‘ālemde varlıq
Oldur yazılan berāt ü mektüb

741.Oldur şadef ü şadefde incü
Oldur ħisāb ü şıraṭ ü sincü

742.Oldur ebed ü *hayyü'l kayyümdür*
Her bir iş içinde ol hakîmdür

743.Ma'sûka özi 'âşık da oldur
'Azrâ dahı ol Vâmık da oldur

744.Evvel dahı ol âhirde oldur
Bâtin dahı ol zâhir dahı oldur

745.Câna hazîne gönüle cândur
Ol her mekân ü her zamândur

746.Bu çâr 'anâşur şiş cihed oldur
Bu kışsa hikâyet destân oldur

747.Odur ki 'âlemde gulguledür
Ol olmasa 'âlem bir puladur

748.Dört uruba bir aqçe dirler
Eblehi gör ki pul pul hisâblar

749.Bir aqçe diyiben emîn olmaz
İrağı koyuban yakın olmaz

750.Vay saña bir kattâl esrâr olsa
Halva vü bâdem kolay yer olsa

751.Çalye pilav çalyelü dutmaç
İştahuñ açık çarnuñ dahı aç

752.Büryan kebab-ıla turşu aşlar
Yağlu külçe taze lavaşlar

753.Bal yağ çarışsa ısıcağ ekmek
Gelse önüne durur-mıduñ dek

754.Bengî ye pâlûde ikisi yârdur
Çaymağ-ıla bal da hoş haberdür

755.Boranı-ıla kara çavurma
Gözed herîseyi gözüni ayurma

756.Erişte çadayıf yağlu keşkek
Ekmek-ile et çalanı lek-pak

757.arnı a olana kll hoşdur
Bengi a olana tel (u) turşdur

758.Bu uş dilini Süleyman alar
'Arif sözini yerinde banlar

759.Ala aı ki bu ne dimekdür
Ne beng  ne a ne yemekdr

760.Dny 'adetidr bu şıftlar
Bu naş-ı hayl  hikyetler

761.Vadet güneşinde bulud olmaz
Tertb bzrı ziynsuz olmaz

762.Tene tertb yo be-kll
cndur
e cy-ı şret nm (u) nişndur

763.aygusuz Abdal gr ne söyledi
Tuafca 'acyib hikyet eyledi

764.şayuklar meger kim dş görüpdür
Bir iş içinde iş görüpdür

765.Varlıgını oyup ere yetdi
B-hüner-idi hünere yetdi

766.Abdal Msya ul oldu cndan
Çekdi elini iki cihandan

ÖZGEÇMİŞ

Pınar ERSOY ÖZDOĞRU

2000 yılında İstanbul Üniversitesi Metalurji ve Malzeme Mühendisliğini bitirdikten sonra eğitimine devam etmek üzere gittiği ABD’nde Yönetim Bilişim Sistemleri üzerine ikinci lisans eğitimini aldı. Amerika’da okuduğu yıllarda burada aldığı eğitimi uygulamaya geçirebilmek adına bir Amerikan urban mağazalar zincirine sistem analisti olarak girdi, ancak kısa sürede mağazalar zincirinde yöneticilik pozisyonu aldı.

2004’te Türkiye’ye dönmesinin ardından çok uluslu bir otomobil yan sanayinde Satın Alma Mühendisi olarak göreve başladı. Daha ileriki yıllarda önce Kalite Güvence Müdürlüğü pozisyonuna getirildi. İcra Kuruluna katılarak bilgi ve deneyimlerini Genel Müdür Yardımcısı pozisyonunda uygulama fırsatı buldu ve İç/Dış Satınalma, Tedarikçi Geliştirme, Lojistik ve Kalite Güvence departmanlarının Türkiye ve diğer ülkelerdeki liderliğini yaptı.

Üretim alanında farklı departmanların hemen her sürecini deneyimleme ve birçok değişim, geliştirme ve altyapı projelerini tasarlama ve yönetme fırsatı buldu. 2011 yılında, bilgi birikimi ve tecrübelerini diğer sektörlerde farklı alanlara yaygınlaştırabilmek amacıyla «Yönetim Danışmanı» olarak kariyerini sürdürme kararı aldı. Savunma, Otomotiv, Kimya, Hizmet, İnşaat, Medya, E-Ticaret, İlaç, Lojistik, Hızlı Tüketim Malları, Gıda ve Perakende olmak üzere 12 ayrı sektörde 30’dan fazla şirkette organizasyonel kapasiteyi arttırmaya yönelik modeller kurma konusunda danışmanlık, yöneticilik potansiyeli ölçme değerlendirme ve süreç verimlilik danışmanlığı vermektedir. Türkiye ve ABD’de birçok organizasyonel gelişim projesi yönetmiş ve yönetmekte olan Özdoğru halen aktif olarak organizasyonel gelişim alanında danışmanlık yapmakta ve eğitimler vermektedir.

Aynı zamanda akredite bir koç olarak birçok sosyal sorumluluk projesinde üniversite öğrencileri başta olmak üzere birçok bireye koçluk hizmeti sunmakta. Ayrıca 45 yıllık bir Sivil Toplum Kuruluşunda 20 yıla yakın bir süredir gönüllü olarak çalışmakta ve sosyal sorumluluk projelerine destek vermektedir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis’inde Tasavvuf Anlayışı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

20/09/2020

Pınar ERSOY ÖZDOĞRU

